ภาคที่ 3

ความสัมพันธ์ในระยะหลังและการยุติความสัมพันธ์ทางการทูต

ค.ศ.1904-1921 (พ.ศ.2447-2464)

บทที่ 6

ความเคลื่อนไหวและบทบาททางการเมืองของรุสเซียในประเทศไทยในระยะหลัง

สงครามระหว่างประเทศรุสเซียและประเทศญี่ปุ่นในตะวันออกไกลที่เริ่มขึ้นในตอนต้น ค.ศ.1904 (พ.ศ.2446) มีผลกระทบกระเทือนถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรุสเซียและประเทศไทย และรวมทั้งอิทธิพลและบทบาททางการเมืองของรุสเซียในประเทศไทยเป็นอย่างยิ่ง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า สงครามครั้งนี้ได้ทำให้รัฐบาลรุสเซียจำต้องยุติบทบาทในปัญหาข้อขัดแย้งทางการเมืองระหว่างรัฐบาลไทยและรัฐบาลฝรั่งเศสไปโดยปริยาย ทั้งนี้เนื่องจากเหตุผลที่มองเห็นได้ชัดสองประการ

ประการแรก สภาวะสงครามระหว่างประเทศรุสเซียและประเทศญี่ปุ่นไม่เพียงแต่คุกคามผลประโยชน์และอิทธิพลทางการเมืองและการค้าอันมีค่ามหาศาลของรุสเซียในจีนและแมนจูเรีย แต่ยังอาจจะขยายขอบเขตเข้าไปคุกคามความมั่นคงของอธิปไตยของรัฐบาลรุสเซียเหนือไซบีเรียอีกด้วย ดังนั้นรัฐบาลรุสเซียจึงจำเป็นต้องทุ่มเทความสนใจทั้งมวลให้แก่สงครามที่จะเป็นเครื่องกำหนดบทบาทและฐานะทางการเมืองระหว่างประเทศของรุสเซียในอนาคต ในภูมิภาคนี้

ประการที่สอง เนื่องจากเหตุผลประการข้างต้นและความตกลงทวิภาคีพันธมิตรระหว่างรัฐบาลอังกฤษและรัฐบาลญี่ปุ่น ทำให้รัฐบาลรุสเซียจำต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์อันดีและความตกลงทางยุทธศาสตร์และการเมืองที่มีอยู่กับรัฐบาลฝรั่งเศสมากเป็นพิเศษ และจำต้องรักษาความสัมพันธ์นี้ไว้ด้วยความระมัดระวังยิ่งขึ้น เพื่อเป็นดุลย์ขัดขวางมิให้รัฐบาล

อังกฤษเข้าแทรกแซงสงครามครั้งนี้ และขณะเดียวกันก็อาจหวังที่จะได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลฝรั่งเศสในทางอ้อม ดังนั้นพิจารณาจากประเด็นทางยุทธศาสตร์และการเมืองนี้ แม้ว่ารัฐบาลรุสเซียจะเคยมีท่าทีที่แจ้งชัดอยู่ตลอดเวลาว่ามีความเห็นอกเห็นใจและปรารถนาที่จะช่วยไกล่เกลี่ยให้รัฐบาลไทยสามารถยุติข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับรัฐบาลฝรั่งเศสลงได้ด้วยดี แต่รัฐบาลรุสเซียก็ไม่มีเหตุผลสมควรอันใดที่จะเข้าแทรกแซงปัญหาดังกล่าวอีกไม่ว่าจะพยายามเป็นกลางมากน้อยเพียงไรในระหว่างที่รัฐบาลรุสเซียกำลังเผชิญกับสถานการณ์คับขัน เพราะว่าการแทรกแซงนั้นอาจสร้างความไม่พอใจให้กับรัฐบาลฝรั่งเศสขึ้นได้ ซึ่งจะทำให้ฐานะของฝ่ายรุสเซียในสงครามที่กำลังติดพันอยู่นั้นเลวลงไปอีก

เมื่อพิจารณาจากการที่บทบาทของรัฐบาลรุสเซียในปัญหาข้อขัดแย้งทางการเมืองระหว่างรัฐบาลฝรั่งเศสและรัฐบาลไทยเป็นพื้นฐานหรือปัจจัยสำคัญของการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างรัฐบาลทั้งสองในระยะเริ่มแรก และเป็นเครื่องสนับสนุนคำจุนอิทธิพลทางการเมืองของรุสเซียในประเทศไทยแล้ว การที่รัฐบาลรุสเซียจำต้องยุติบทบาทลงโดยที่ปัญหาดังกล่าวยังไม่ได้คลี่คลายลงโดยสมบูรณ์ จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลทั้งสองต้องขาดแกนกลางที่สำคัญที่สุดที่นอกเหนือไปจากความสัมพันธ์อันสนิทสนมระหว่างราชวงศ์ของประเทศทั้งสอง ขณะเดียวกันก็ทำให้อิทธิพลทางการเมืองของรุสเซียในประเทศไทยลดลงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ไม่เพียงแต่ที่ต้องยุติบทบาทในปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างรัฐบาลฝรั่งเศสและรัฐบาลไทยเท่านั้น สงครามครั้งนี้ยังได้มีส่วนทำให้ท่าทีที่รัฐบาลไทยมีต่อรัฐบาลรุสเซียเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่ดีมากขึ้น ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1904 ในระหว่างที่สงครามกำลังดำเนินอยู่และรัฐบาลไทยได้ประกาศความเป็นกลางในสงครามครั้งนี้แล้วนั้น รัฐบาลรุสเซียก็ได้ให้เคานต์อาช ผู้ช่วยทูต (attaché) ที่กรุงปารีสทาบทามพระยาสุริยานุวัตร อรรคราชทูตไทยเป็นการลับ เพื่อขออ้างชื่อรัฐบาลไทยในการซื้อเรือรบจากรัฐบาลอาร์เยนตินาและรัฐบาลชิลี จำนวน 4 ลำ การทาบทามของรัฐบาลรุสเซียเป็นผลเนื่องมาจากความตกลงของการประชุมสันติภาพที่กรุงเฮกในปี ค.ศ.1899 (พ.ศ.2442) ซึ่งระบุห้ามรัฐบาลที่เป็นกลางขายอาวุธยุทโธปกรณ์ให้แก่ประเทศคู่สงครามฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ว่าจะในกรณีใด รัฐบาลอาร์เยนตินาและรัฐบาลชิลีจึงไม่อาจขายเรือรบจำนวนนี้ให้แก่รัฐบาลรุสเซียได้ แม้ว่าการเจรจาซื้อ

ขายจะได้ทำขึ้นก่อนที่รัฐบาลทั้งสองนี้จะได้ประกาศความเป็นกลางก็ตาม อย่างไรก็ดีรัฐบาลรุสเซียมีความจำเป็นที่จะต้องเพิ่มอัตรากำลังรบเพื่อกอบกู้สถานการณ์ของตนในสงครามให้ดีขึ้น ดังนั้นรัฐบาลรุสเซียจึงพยายามมองหาลู่ทางที่จะให้ได้มาซึ่งเรือรบทั้งสี่ลำนี้

ตามแผนการของเคานต์อาช ด้วยความเห็นชอบและอนุมัติจากรัฐบาลรุสเซียและจากนายเนลิดอฟ (Nelidov) เอกอัครราชทูตรุสเซียที่กรุงปารีส รัฐบาลรุสเซียได้เสนอสินบนจำนวนหนึ่งมูลค่าสองล้านแฟรงค์ฝรั่งเศสให้แก่พระยาสุริยานุวัตร โดยพระยาสุริยานุวัตรต้องให้เจ้าหน้าที่ทางการทูตของรัฐบาลไทยคนใดคนหนึ่งรับสมอ้างและปลอมแปลงเอกสารทางราชการยืนยันต่อรัฐบาลอาร์เยนตินาและรัฐบาลชิลีว่า รัฐบาลไทยมีความประสงค์ที่จะขอซื้อเรือรบทั้งสี่ลำนั้น เมื่อรัฐบาลอาร์เยนตินาและรัฐบาลชิลีอนุมัติและรัฐบาลรุสเซียได้โอนเงินค่าเรือให้แก่รัฐบาลทั้งสองนั้นในนามของรัฐบาลไทยแล้ว เรือรบทั้งสี่ลำจะชักธงไทยแล่นออกจากน่านน้ำของประเทศทั้งสอง หลังจากนั้นจะเปลี่ยนเป็นชักธงรุสเซียขึ้นแทน และให้พระยาสุริยานุวัตรประกาศว่าเอกสารทางราชการข้างต้นเป็นเอกสารเท็จพร้อมทั้งปฏิเสธที่จะรับผิดชอบการซื้อขายเรือรบครั้งนี้ในนามของรัฐบาลไทย

แผนการของเคานต์อาชนับเป็นการชักนำให้รัฐบาลไทยต้องเสี่ยงต่อการถูกผลักดันเข้าร่วมชะตากรรมในสงครามครั้งนี้เป็นอย่างมาก เพราะถ้ารัฐบาลไทยยอมรับที่จะช่วยเหลือรัฐบาลรุสเซียตามที่เคานต์อาชทาบทามไว้ ก็เป็นการละเมิดต่อความเป็นกลางของรัฐบาลไทยและละเมิดต่อความตกลงที่กรุงเฮกที่รัฐบาลไทยได้ร่วมลงนามด้วย ประการสำคัญรัฐบาลญี่ปุ่น รัฐบาลอังกฤษและรัฐบาลของประเทศเป็นกลางอื่น ๆ ย่อมจะสงสัยว่ารัฐบาลไทยมีส่วนรู้เห็นและสมรู้ร่วมคิดแผนการนี้ร่วมกับรัฐบาลรุสเซีย ซึ่งจะทำให้รัฐบาลไทยต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่รายแรงและอาจถึงกับการที่จะต้องถูกคุกคามด้วยกำลังอาวุธจากรัฐบาลอังกฤษในฐานะที่อังกฤษเป็นพันธมิตรของญี่ปุ่น ดังนั้นแม้ว่าเคานต์อาชจะให้การรับรองต่อพระยาสุริยานุวัตรว่า "ถ้ากรุงสยามช่วยให้การเป็นไปเช่นนี้ได้แล้ว [คือช่วยเหลือในการซื้อเรือรบ] สืบไปภายน่า กรุงสยามจะไม่ต้องเกรงกลัวอำนาจอังกฤษ ฝรั่งเศส หรือ

ประเทศหนึ่งประเทศใดอีกเป็นอันขาด กรุงรัสเซียคงจะคอยช่วยอุดหนุนป้องกันอยู่เสมอไป"[1] พระยาสุริยานุวัตรก็ได้ปฏิเสธที่จะยอมรับข้อเสนอ ซึ่งในการนี้ภายหลังต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ได้ทรงเห็นชอบด้วย

อย่างไรก็ดี การทาบทามของเคานต์อาช มีลักษณะที่บีบบังคับรัฐบาลไทยด้วยการทวงบุญคุณ ดังที่พระยาสุริยานุวัตรได้ทูลรายงานต่อกรมหลวงเทวะวงศวโรปการที่ว่า

> เหตุที่เคานต์อาชไดตรงไปหาข้าพระพุทธเจ้านั้น เพราะได้รับคำสั่งจากรัฐบาลของเขาว่า โดยที่พระบาทสมเด็จพระเจาอยู่หัวกับสมเดจพระเจาเอมเปรอทรงมีพระราชไมตรีต่อกันอยู่อยางสนิทเปนอันมาก และโดยที่รัฐบาลรัสเซียได้เคยชวยรัฐบาลสยามมาในความลำบากที่มีอยู่กับฝรั่งเศส แลยังคิดที่จะชวยอยู่เสมอตอไป...[2]

ไม่ต้องสงสัยเลยว่า การทวงบุญคุณในลักษณะนี้และรวมทั้งความพยายามที่จะติดสินบนข้าราชการทางการทูตของรัฐบาลไทยให้ปฏิบัติหน้าที่ในทางที่ไม่ชอบนั้น ต้องสร้างความไม่พอใจให้แก่รัฐบาลไทยไม่มากก็น้อย แม้ว่าจะไม่ปรากฏหลักฐานใด ๆ ที่จะเห็นได้ชัดก็ตาม

ประการสำคัญ การพ่ายแพ้โดยเด็ดขาดของรัฐบาลรุสเซียต่อรัฐบาลญี่ปุ่นในสงครามครั้งนี้ และการจลาจลวุ่นวายภายในประเทศรุสเซียเองใน ค.ศ.1905 (พ.ศ.2448) อันเป็นผลเนื่องมาจากสงครามนั้น ได้ทำให้เกียรติภูมิของรุสเซียในระยะแรกภายหลังสงครามครั้งนี้ในทัศนะของรัฐบาลไทยและชาวไทยโดยทั่วไปลดลงไปมาก[3] และทำให้รัฐบาลรุสเซีย

---

[1] กจช., ร.5 ต.48/1, "พระยาสุริยานุวัตร ทูล กรมหลวงเทวะวงศฯ," ที่ 113/1144, ไปรเวต, ปารีส, 29 กรกฎาคม ร.ศ. 123.

[2] เพิ่งอ้าง.

[3] ในกรณีดังกล่าวจะเห็นได้ว่าในการเสด็จพระราชดำเนินไปยุโรปใน ค.ศ.1907 (พ.ศ.2450) นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้เสด็จไปยังประเทศรุสเซีย ทั้งนี้ นอกเหนือไปจากการที่พระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะให้การเสด็จครั้งนี้ เพื่อการรักษาพระองค์ตามคำทูลและแนะนำของนายแพทย์อย่างเคร่งครัดแล้ว ยังอาจกล่าวได้ว่าเป็นผลจาก

ต้องลดความสนใจที่จะเข้ามามีบทบาทอยู่ในสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศในภูมิภาคที่อยู่ห่างไกลจากผลประโยชน์โดยตรงของตนโดยเฉพาะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในขณะเดียวกับที่อิทธิพลทางการเมืองของรัฐบาลญี่ปุ่นในประเทศไทยทวีขึ้น ด้วยการที่รัฐบาลไทยตัดสินใจส่งนักเรียนทุนจำนวนหนึ่งไปศึกษาวิชาการทหารเรือในประเทศญี่ปุ่นและรวมทั้งการที่รัฐบาลไทยจ้างชาวญี่ปุ่นจำนวนมากเข้ารับราชการในประเทศไทย[1]

แต่ในขณะที่สถานการณ์ต่าง ๆ ดูเหมือนจะพร้อมกันบีบบังคับให้รัฐบาลรุสเซียจำต้องสละบทบาททางการเมืองของตนที่เคยมีอยู่นั้น ก็มีโอกาสดีสำหรับที่รัฐบาลรุสเซียจะรื้อฟื้นอิทธิพลทางการเมืองของตนในประเทศไทยขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้ เพราะเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถผู้ซึ่งภายหลังที่ทรงสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนายทหารมหาดเล็กของรุสเซีย ได้เข้าประจำการอยู่ในกรมทหารม้าฮุสซาร์ (Hussar) และเข้าศึกษาต่อในโรงเรียนนายทหารเสนาธิการของรุสเซียนั้นมีกำหนดการที่จะเสด็จกลับเข้ามารับราชการในประเทศไทย ในปี ค.ศ.1906 (พ.ศ.2449) พระปรีชาสามารถทางการทหารของพระองค์เป็นที่ปรากฏและยอมรับกันโดยทั่วไปทั้งในประเทศรุสเซียและประเทศไทยในขณะนั้น ด้วยการที่พระองค์สามารถสอบไล่ได้เป็นที่หนึ่งเกือบตลอดหลักสูตรการศึกษาทั้งสองหลักสูตร นอกจากนั้นพระองค์ยังเป็นพระราชโอรสองค์ที่โปรดปรานที่สุดพระองค์หนึ่งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ดังนั้นจึงย่อมจะเป็นที่คาดคะเนกันได้ว่า เมื่อพระองค์เสด็จกลับ

สถานการณ์ภายในของรุสเซียที่ทำให้พระองค์ทรงเลี่ยงจากการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยือนพระเจ้าชาร์นิโคลัสที่ 2 พระสหายที่สนิทยิ่งของพระองค์ ทั้งที่พระองค์ทรงได้รับคำกราบทูลเชิญจากพระเจ้าชาร์นิโคลัสที่ 2

[1] PKD...II, "Document No. 126: :Dispatch from V.V. Trautshold to V.N. Lamzdorf about the increasing influence of Japan in Siam No. 7, dated Bangkok, 10(23) December 1905," pp. 244-5.

มารับราชการอยู่ในประเทศไทยแล้ว พระองค์จะต้องเป็นผู้ที่มีบทบาทและอิทธิพลอยู่ในคณะรัฐบาลไทยมากไม่น้อยไปกว่าเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ องค์สยามมกุฎราชกุมารผู้ซึ่งทรงสำเร็จการศึกษาจากประเทศอังกฤษ และรวมทั้งไม่น้อยไปกว่าเจ้านายหรือเสนาบดีที่มีอิทธิพลอื่น ๆ

ในฐานะที่ทรงได้รับการศึกษาชั้นสูงในประเทศรุสเซียกว่าแปดปี และทรงได้รับพระเมตตาอย่างสูงจากพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 เสมือนหนึ่งเป็นเจ้านายที่สนิทในพระราชวงศ์เดียวกัน เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถจึงทรงมีความศรัทธาในประเทศรุสเซียและพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 เป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้ จะเห็นได้จากการที่พระองค์ได้ตัดสินพระทัยที่จะอยู่รับราชการทหารและประทับอยู่ในประเทศรุสเซียในระหว่างสงครามรุสเซีย-ญี่ปุ่น และในระหว่างการจลาจลวุ่นวายในประเทศรุสเซียใน ค.ศ.1905 (พ.ศ.2448) โดยที่พระองค์ทรงเห็นว่าไม่เป็นการสมควรที่พระองค์ในฐานะที่เป็นนายทหารของกองทัพบกรุสเซียจะผละจากกองทัพในระหว่างที่ประเทศรุสเซียกำลังเผชิญกับวิกฤตการณ์ ในลายพระหัตถ์ที่ทรงกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงขอเลื่อนกำหนดการเสด็จกลับประเทศไทยจนกว่าสถานการณ์คับขันและปัญหาความวุ่นวายภายในที่พระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ทรงประสบอยู่จะคลี่คลายไปในทางที่ดี ทั้งที่ตลอดระยะเวลานั้น สมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระราชชนนีได้ทรงขอร้องให้พระองค์เสด็จกลับเนื่องจากความเป็นห่วงว่าอาจประสบอันตรายจากความวุ่นวายเหล่านั้น[1]

บทบาทที่จะมีอยู่ในคณะรัฐบาลไทยในอนาคตและความศรัทธาอย่างแน่นแฟ้นที่เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถทรงมีต่อพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ได้ทำให้นายตรอทโชด์ (V.V. Trautschold) เลขานุการว่าการแทนอุปทูตรุสเซียที่กรุงเทพฯ ในขณะนั้นมองเห็นว่า เจ้าฟ้า

---

[1] PKD...II, "Document No. 125: Dispatch from the Russian Chargé d' affaires in Siam, V.V. Trautshold, to V.N. Lamzdorf on Siamese press comment concerning the revolutionary events of 1905, in Russia, No. 6, dated Bangkok, 1(14) December 1905," pp. 243-4.

จักรพงษ์ภูวนารถเป็นบุคคลที่จะมีความหมายยิ่งในการผลักดันให้รัฐบาลรุสเซียกลับเข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองในประเทศไทย เพราะอย่างน้อยที่สุดพระองค์จะมีบทบาทสำคัญในการทำให้ฐานะและเกียรติภูมิของรัฐบาลรุสเซียในทัศนะของรัฐบาลและพระราชวงศ์ไทยดีขึ้น ดังนั้นในตอนปลาย ค.ศ.1905 (พ.ศ.2448) นายตรอทโซลด์จึงได้รายงานเสนอต่อรัฐบาลรุสเซีย โดยชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการยกระดับผู้แทนทางการทูตในประเทศไทยให้สูงขึ้นเท่าเทียมกับมหาอำนาจตะวันตกอื่น ๆ เพราะในขณะนั้นผู้แทนทางการทูตของรุสเซียในประเทศไทยคือ นายโอลารอฟสกี มีฐานะเพียงอรรคราชทูตประจำ ในขณะที่มหาอำนาจอื่น ๆ เป็นต้นว่า อังกฤษ ฝรั่งเศส และญี่ปุ่นต่างก็มีผู้แทนทางการทูตในระดับอรรคราชทูตพิเศษผู้มีอำนาจเต็ม การยกระดับผู้แทนทางการทูตจะทำให้รัฐบาลรุสเซียสามารถเข้ามามีบทบาททางการทูตอยู่ในประเทศไทยมากขึ้น ซึ่งจะทำให้ความหวังในการฟื้นฟูอิทธิพลทางการเมืองในประเทศไทยภายหลังที่เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถเสด็จกลับประเทศไทยเป็นไปได้โดยสะดวก[1] รัฐบาลรุสเซียดูเหมือนจะเห็นชอบด้วยกับรายงานข้างต้นในการที่จะกลับเข้ามาสถาปนาอิทธิพลทางการเมืองในประเทศไทย เพราะในเดือนตุลาคม ค.ศ.1906 (พ.ศ.2449) นายโอลารอฟสกีก็ได้รับคำสั่งให้เดินทางกลับเข้ามาประจำอยู่ที่กรุงเทพฯ พร้อมกับได้รับการเลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นอรรคราชทูตพิเศษผู้มีอำนาจเต็มประจำประเทศไทย

ในระยะนี้เองที่กระทรวงการต่างประเทศรุสเซียได้แสดงความสนใจที่จะส่งเสริมความสัมพันธ์ทางการค้ากับประเทศไทยอีกครั้งหนึ่ง ในเดือนตุลาคม ค.ศ.1906 (พ.ศ.2449) นายโอลารอฟสกีได้ทำรายงานเสนอต่อรัฐบาลรุสเซีย เพื่อขอให้พิจารณาประโยชน์ของการทำสนธิสัญญาทางการค้าฉบับถาวรกับรัฐบาลไทยในโอกาสที่รัฐบาลไทยมีที่ท่าจะขอปรับปรุงสนธิสัญญาทางการค้าในหัวข้อที่เกี่ยวกับพิกัดอัตราภาษีศุลกากรสินค้าที่ทำไว้กับมหาอำนาจอื่น ๆ

---

[1] กจช., ร.5 ต.19/29, "พระยาศรีธรรมสาสน ทูล กรมหลวงเทวะวงศฯ," ที่ 23/219, เซนต์ปีเตอร์สเบอร์ก, 17 ตุลาคม ร.ศ.125 และ PKD...II, "Document No. 126:...," pp. 245-6.

นายอิสโวลสกี (Izvolsky) รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศรุสเซียในขณะนั้นก็มีความเห็นสอดคล้องกับนายโอลารอฟสกีที่ว่า สนธิสัญญาดังกล่าวจะมีผลดีต่อรัฐบาลรุสเซียในด้านการค้ากับประเทศไทยมาก ซึ่งจะสนับสนุนอิทธิพลทางการเมืองของรัฐบาลรุสเซียในประเทศไทยให้มั่นคงขึ้น[1] ข้อเสนอของนายโอลารอฟสกียังได้รับความเห็นชอบจากกระทรวงพาณิชย์และกระทรวงการคลังของรุสเซียในเวลาต่อมา แต่ในที่สุดความพยายามของนายโอลารอฟสกีและกระทรวงการต่างประเทศของรุสเซียก็ต้องล้มเหลว เพราะรัฐบาลไทยได้เปลี่ยนแปลงท่าทีเดิม โดยไม่เพียงแต่ขอเพิ่มพิกัดอัตราภาษีศุลกากรเท่านั้น แต่ยังจะขอให้มีการปรับปรุงข้อกำหนดเกี่ยวกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตอีกด้วย ท่าทีใหม่ของรัฐบาลไทยอันสืบเนื่องมาจากความสำเร็จในการทำสนธิสัญญาฉบับใหม่กับรัฐบาลฝรั่งเศสในปี ค.ศ.1907 (พ.ศ.2449) ซึ่งมีผลทำให้รัฐบาลไทยสามารถยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตสำหรับชาวเอเชียในบังคับฝรั่งเศสที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยได้นี้ ทำให้ความคิดของรัฐบาลรุสเซียที่จะเปิดเจรจาทำสนธิสัญญาทางการค้ากับประเทศไทยต้องหยุดชะงักลง[2]

อย่างไรก็ดีรัฐบาลรุสเซียโดยเฉพาะกระทรวงการต่างประเทศก็หาได้ลดความสนใจที่จะส่งเสริมความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างประเทศทั้งสอง ในตอนต้น ค.ศ.1908 (พ.ศ.2450) ในคำสั่งเพื่อเป็นแนวทางสำหรับภารกิจในประเทศไทยของนายยาคอฟเลฟ (A.G. Yacovlev) อรรคราชทูตรุสเซียประจำประเทศไทยคนใหม่ นายอิสโวลสกี ได้ย้ำให้นายยาคอฟเลฟแสวงหาลู่ทางที่จะดึงตลาดการค้าน้ำมันกาดในประเทศไทยให้กลับคืนมาเป็นของรุสเซีย และลู่ทางที่จะสนับสนุนการค้าโดยตรงระหว่างประเทศทั้งสอง โดยให้นายยาคอฟเลฟศึกษาและวิเคราะห์สถานการณ์ทางการค้าแล้วรายงานกลับไปกระทรวงเพื่อที่จะ

---

[1] PKD...II, "Document No. 128: Letter from A.E. Olarovsky to A.P. Izvolsky about the need for an agreement between Russia and Siam, dated St. Petersburg, 19 September (1 October) 1906," p. 248 and footnote No. 297, p. 441.

[2] PKD...II, footnote No. 297, p.441.

ได้ปรึกษาหารือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสำหรับวางนโยบายในระดับสูง นอกจากนั้นนายอิสโวลสกียังได้สั่งการให้นายยาคอฟเลฟศึกษาท่าทีของรัฐบาลไทยที่มีต่อการค้ากับต่างประเทศและต่อข้อตกลงทางการค้าที่ยังมีผลบังคับใช้ รวมทั้งให้เตรียมการที่จะขอเปิดการเจรจาเพื่อทำสนธิสัญญาทางการค้าระหว่างประเทศทั้งสองอีกด้วย[1]

ในขณะเดียวกันกับที่มีแนวโน้มที่ชี้ให้เห็นถึงความสนใจของรัฐบาลรุสเซียในการที่จะส่งเสริมการค้ากับประเทศไทยมากขึ้น ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ในระหว่างสี่ปีสุดท้ายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ ตั้งแต่ ค.ศ.1907-1910 (พ.ศ. 2450-2453) สถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะในอินโดจีนและประเทศไทยยังคงมีความสำคัญในทัศนะของรัฐบาลรุสเซียอยู่มาก เพราะรัฐบาลรุสเซียตระหนักดีว่าความเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ในภูมิภาคนี้อันเนื่องมาจากการแทรกแซงของมหาอำนาจตะวันตก เป็นต้นว่า อังกฤษและฝรั่งเศส ย่อมกระทบกระเทือนผลประโยชน์และนโยบายของรัฐบาลรุสเซียในภาคตะวันออกไกลด้วย ดังนั้นผู้แทนทางการทูตของรุสเซียที่กรุงเทพฯ จึงได้รับคำสั่งให้คอยติดตามความเคลื่อนไหวทางการเมืองของรัฐบาลอังกฤษ และรัฐบาลฝรั่งเศส ในกรณีที่เป็นผลจากความตกลงระหว่างมหาอำนาจทั้งสองใน ค.ศ.1904 (พ.ศ.2447) ซึ่งรับรองเขตอิทธิพลของประเทศภาคีทั้งสองนี้ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกและตะวันออกตามลำดับ[2] แต่แม้กระนั้น ก็เป็นที่เห็นได้

---

[1] PKD...II, "Document No. 130: Instructions from A.P. Izvolsky to A.G. Yakovlev about the tasks of the Russian representative in Siam and the nature of his activities, in connexion with the policy of the great powers in Siam, No. 429, dated St. Petersburg, 17(30) March 1908," p. 254.

[2] ความตกลงฉบับนี้เป็นที่รู้จักกันดีในนามของ The Anglo-French Entente Cordiale of 1904.

ชัดว่าความสนใจของรัฐบาลรุสเซียที่จะเข้ามามีบทบาทโดยตรงในสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศในประเทศไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นลดลงไปมาก

ภายหลังจากชัยชนะในสงครามกับประเทศรุสเซียในภาคตะวันออกไกล รัฐบาลญี่ปุ่นเริ่มมีท่าทีทางจักรวรรดินิยมมากขึ้น และมีความเคลื่อนไหวที่แสดงให้เห็นถึงความสนใจในการแผ่ขยายอิทธิพลทางการเมืองเข้ามาในประเทศไทยและบริเวณใกล้เคียง ท่าทีและความเคลื่อนไหวดังกล่าวเห็นได้จากการที่รัฐบาลญี่ปุ่นพยายามจะขยายสิทธิสภาพนอกอาณาเขตที่ได้รับจากรัฐบาลไทยเข้าไปให้ครอบคลุมถึงชาวจีนในประเทศไทย[1] ใน ค.ศ.1907 (พ.ศ.2450) รัฐบาลญี่ปุ่นได้ลงนามในข้อตกลงกับรัฐบาลฝรั่งเศสโดยดูภาคีต่างรับรองอาณานิคมในทวีปเอเชียของกันและกัน[2] ข้อตกลงนี้นับเป็นความพยายามของรัฐบาลญี่ปุ่นในอันที่จะหลีกเลี่ยงจากการที่ความเคลื่อนไหวในการแผ่ขยายอิทธิพลทางการเมืองเข้ามาในบริเวณภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะสร้างความเข้าใจผิดให้แก่รัฐบาลฝรั่งเศส ซึ่งมีอาณานิคมที่สำคัญอยู่ที่อินโดจีน ไม่ต้องสงสัยเลยว่าข้อตกลงนี้ชี้ให้เห็นถึงความสนใจอย่างแท้จริงของรัฐบาลญี่ปุ่นที่มีต่อประเทศไทย ท่าทีและความเคลื่อนไหวของรัฐบาลญี่ปุ่นทั้งหมดทำให้รัฐบาลรุสเซียมองเห็นประโยชน์จากการที่รัฐบาลญี่ปุ่นเบนความสนใจทางการเมืองมาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้น เพราะนั่นเท่ากับว่ารัฐบาลรุสเซียจะมีอิสระในการดำเนินนโยบายรุกทางการเมืองและแสวงหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจในบริเวณภาคตะวันออกไกลอันเป็นบริเวณที่มีคุณค่าต่อประเทศรุสเซียมากที่สุด และรวมทั้งเป็นการทำให้สถานการณ์ที่เกี่ยวกับความมั่นคงของไซบีเรียและดินแดนของรุสเซียในทางตะวันออกไกลคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้นอีกด้วย ทัศนะของรัฐบาลรุสเซียดังกล่าวเห็นได้จากคำสั่งที่รัฐบาลรุสเซียมีถึงนายยาคอฟ เลฟ ที่ว่า

---

[1] PKD...II, "Document No. 129: Dispatch from N.K. Eltekov to A.P. Izvolsky about Japanese penetration in Siam, No. 6, dated Bangkok, 20 May (2 June) 1907," p. 250.

[2] PKD...II, footnote No. 300, p. 441.

> รุสเซียจะได้รับประโยชน์อย่างมากมาย ถ้าเพื่อนบ้านผู้ทรงอำนาจของเรา [ในที่นี้หมายถึงญี่ปุ่น] จะอาศัยอินโดจีนเป็นศูนย์กลางในการแผ่ขยายอิทธิพลทางการเมือง และจะเป็นความผิดพลาดที่ไม่อาจจะให้อภัยได้ของเรา ถ้าเราจะดำเนินการไปในทางที่ตอบสนองแนวโน้มนี้[1]

และดังนั้นนายยาคอฟเลฟจึงได้รับคำสั่งให้หลีกเลี่ยงด้วยความระมัดระวังและอย่างเคร่งครัดจากการที่จะถูกรัฐบาลไทยชักจูงให้เข้าแทรกแซงการขัดแย้งใด ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐบาลไทยและมหาอำนาจอื่น ๆ

อาจกล่าวได้ว่า ท่าทีที่เปลี่ยนแปลงไปของรัฐบาลรุสเซียในการที่ลดความสนใจที่จะเข้ามามีบทบาททางการเมืองระหว่างประเทศโดยตรงในประเทศไทยนั้นเป็นผลเนื่องมาจากสถานการณ์ภายในของรุสเซียภายหลังสงครามที่ทำกับรัฐบาลญี่ปุ่น และการจลาจลวุ่นวายภายในประเทศ ซึ่งทำให้รุสเซียต้องประสบกับสภาพทางเศรษฐกิจที่อ่อนแอและสภาพการณ์ทางการเมืองที่ไม่มั่นคง โดยทั่วไป ในระหว่างระยะเวลาดังกล่าวเป็นระยะเวลาที่รัฐบาลรุสเซียพยายามดำเนินนโยบายทางการต่างประเทศในส่วนที่เกี่ยวกับกิจการทางตะวันออกในลักษณะที่คลายความแข็งขัน (active) ลงไปมาก และพยายามที่จะหลีกเลี่ยงจากการต้องเผชิญกับสถานการณ์ตึงเครียดทางการเมืองระหว่างประเทศ ในประเด็นดังกล่าว นายอิสโวลสกี รัฐมนตรีต่างประเทศรุสเซียเองก็ได้ยอมรับว่า "ผลประโยชน์ปัจจุบันของรุสเซียนั้น ต้องการรักษาสันติภาพในตะวันออกไกล รวมทั้งอินโดจีน..."[2]

อย่างไรก็ดี ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งนอกเหนือไปจากที่กล่าวถึงแล้ว ที่ทำให้รัฐบาลรุสเซียเปลี่ยนแปลงท่าทีที่จะกลับเข้ามามีบทบาททางการเมืองในประเทศไทยในระหว่างสี่ปีนี้นั้น น่าจะเป็นเพราะภายหลังจากที่เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถทรงสำเร็จการศึกษาทางทหารและเสด็จกลับเข้ามารับราชการในประเทศไทยในตอนปลายปี ค.ศ.1906 (พ.ศ.2449) นั้น

---

[1] PKD...II, "Document No. 130:...," p. 253.

[2] Ibid.

พระองค์หาได้มีบทบาทและอิทธิพลทางการเมืองในคณะรัฐบาลไทยมากอย่างที่รัฐบาลรุสเซีย หรือผู้แทนทางการทูตรุสเซียที่กรุงเทพฯ เข้าใจไม่ ในทางตรงกันข้ามการที่พระองค์ทรงทำการสมรสกับสุภาพสตรีชาวรุสเซียนาม คัธรีน เดสนิทสกี (Catherine Desnitsky) โดยมิได้กราบบังคมทูลขอรับพระบรมราชานุญาตก่อนนั้น ได้สร้างความขุ่นเคืองพระทัยให้แก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถเป็นอย่างยิ่ง เพราะนอกจากที่ทรงเห็นว่าเป็นการกระทำไปโดยพลการแล้ว การสมรสกับหญิงต่างชาติยังไม่ต้องตามพระราชนิยมอีกด้วย และสร้างปัญหาในส่วนที่เกี่ยวกับการสืบสันตติวงศ์ภายในพระราชวงศ์ แม้ว่าในขณะนั้นจะยังไม่มีกฎมณเฑียรบาลที่ระบุชัดไว้ก็ตาม ความไม่พอพระทัยนั้นเห็นได้จากการที่เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถทรงถูกตัดรายได้ประจำที่เคยทรงได้รับจากพระคลังข้างที่ รายได้ทางเดียวที่พระองค์ได้รับจึงมีเฉพาะเพียงจากทางราชการทหารในตำแหน่งผู้ช่วยผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ และผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบก อันเป็นตำแหน่งที่พระองค์ทรงได้รับเมื่อเสด็จกลับถึงประเทศไทยใหม่ ๆ

จริงอยู่ ภายหลังต่อมาไม่นาน ความขุ่นเคืองพระทัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนารถจะลดลงไปมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากที่หม่อมคัธรินได้ให้กำเนิดพระราชนัดดาพระองค์แรกแก่ทั้งสองพระองค์ใน ค.ศ.1908 (พ.ศ.2450) คือ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์นั้น ความสัมพันธ์ส่วนพระองค์ระหว่างสมเด็จพระบรมราชินีนาถและเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถจะดีขึ้นตามลำดับจนเป็นที่โปรดปรานเหมือนเดิม ทั้งเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถเองก็ได้รับการเลื่อนตำแหน่งหน้าที่ทางราชการทหารสูงขึ้น จนได้ดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารบกในปีสุดท้ายของรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น แต่ความสัมพันธ์ส่วนพระองค์ระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถก็ยังคงเป็นไปในลักษณะที่ต่างฝ่ายต่างยังคง "คุมเชิง" กันอยู่ โดยที่เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถไม่ได้กราบทูลขอพระราชทานอภัยโทษในเรื่องการสมรสนั้น ดังนั้นตลอดเวลาจนสิ้นรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงไม่ได้ทรงยอมรับหม่อมคัธรินเข้าเป็น "สะใภ้หลวง" อย่างเป็นทางการ ทั้งมิได้ประกาศตั้งยศและพระราชทานนามแก่พระโอรสของเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถแต่อย่างไร รวมทั้งมิได้

โปรดให้นำเข้าเฝ้าอย่างเป็นทางการอีกด้วย[1] การคุมเชิงในลักษณะที่ต่างก็มีทิษฐิมานะต่อกันเช่นนี้ จึงย่อมไม่เปิดโอกาสให้เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถเข้าไปมีบทบาททางการเมืองที่เด่นชัดอยู่ในคณะรัฐบาลไทย และทำให้พระองค์ไม่อาจเป็นกำลังสนับสนุนให้รุสเซียเข้ามามีบทบาทและอิทธิพลทางการเมืองในประเทศไทยได้อย่างออกหน้าออกตาเหมือนที่เคยเป็นที่หวังไว้

ในขณะเดียวกัน เมื่อพิจารณาดูสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศของไทยซึ่งเคยเป็นปัจจัยสำคัญในการสนับสนุนให้รัฐบาลรุสเซียเข้ามามีบทบาทและอิทธิพลทางการเมืองอยู่ในคณะรัฐบาลไทยในตอนปลายคริสตศตวรรษที่ 19 และต้นคริสตศตวรรษที่ 20 แล้วก็จะเห็นได้ว่าในระยะภายหลังปี ค.ศ.1904 (พ.ศ.2447) สถานการณ์ทางการเมืองดังกล่าวเริ่มคลี่คลายไปในทางที่ดีตามลำดับ ท่าทีก้าวร้าวและคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกที่เคยมีต่อรัฐบาลไทยก็ลดลง ทั้งนี้ น่าจะเป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่มหาอำนาจเหล่านั้นต่างพยายามที่จะหลีกเลี่ยงจากการต้องถูกผลักดันให้เข้ามีส่วนร่วมหรือผูกพันกับสถานะสงครามในภาคตะวันออกไกล ท่าทีดังกล่าวจะเห็นได้จากความพยายามที่จะประนีประนอมในปัญหาข้อขัดแย้งเกี่ยวกับการแสวงหาผลประโยชน์ในส่วนต่าง ๆ ของโลกระหว่างรัฐบาลอังกฤษและ

---

[1] ดู พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เกิดวังปารุสก์, เล่ม 1, หน้า 12-37, และ FO. 371/1474, "Peel (British Chargé d'affaires in Bangkok)-Sir Edward Grey(British Foreign Minister, later Viscount Grey of Fallodon)," No. 28, Conf., Bangkok: March 28, 1912, (Siam Annual Report 1911, under the subject of "59. Prince Chakrabongs of Pitsanulok," p. 23), การสมรสระหว่างเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถและหม่อมคัชรินได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการในต้นรัชกาลต่อมา และรวมทั้งการรับรองพระโอรสของพระองค์และการตั้งพระนามของพระโอรสพระองค์นี้ด้วย ดู พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต, หน้า 564-5.

รัฐบาลฝรั่งเศสใน ค.ศ.1904 (พ.ศ.2447) ซึ่งทั้งสองมหาอำนาจได้ทำความตกลงกันในปัญหาที่เกี่ยวกับผลประโยชน์บนภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย ประการสำคัญ ในระหว่างช่วงระยะสุดท้ายของรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ ด้วยการเล็งเห็นการณ์ไกล ความสามารถและความพยายามของนายสโตรเบล (Edward Strobel) และนายเวสเตนการ์ด (Jens I. Westengard ต่อมาได้เป็นพระยากัลยาณไมตรี) ที่ปรึกษาราชการแผ่นดินชาวอเมริกันของรัฐบาลไทย และประกอบกับการที่รัฐบาลอังกฤษและรัฐบาลฝรั่งเศสลดความก้าวร้าวลงนั้น ปัญหาข้อขัดแย้งทางการเมืองที่รัฐบาลไทยเคยมีอยู่กับรัฐบาลของมหาอำนาจทั้งสองก็สามารถตกลงกันได้เกือบทั้งหมด สถานการณ์ลอแหลมต่ออำนาจอธิปไตยของรัฐบาลไทยก่อนหน้านั้นจึงค่อยลดน้อยลง ซึ่งทำให้ความจำเป็นที่จะต้องอาศัยรัฐบาลรุสเซียเข้าแทรกแซงไกล่เกลี่ยในปัญหาดังกล่าวหมดไปด้วย

รัฐบาลรุสเซียเองก็ดูเหมือนจะตระหนักดีถึงฐานะดังกล่าว ความกระตือรือร้นในระยะแรกที่จะกลับเข้ามาสถาปนาอิทธิพลทางการเมืองขึ้นใหม่ได้คลายลง ในระหว่างระยะสามปีสุดท้ายของรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ เห็นได้ชัดว่าสถานะของผู้แทนทางการทูตรุสเซียที่กรุงเทพฯ ในสายตาของรัฐบาลรุสเซียเองนั้นด้อยความสำคัญมากผู้แทนทางการทูตที่กรุงเทพฯ ซึ่งเคยมีบทบาทและความสำคัญในฐานะศูนย์กลางของการแผ่ขยายอิทธิพลทางการเมืองและแสวงหาผลประโยชน์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาตั้งแต่ปลายคริสตศตวรรษที่ 19 ได้แปรเปลี่ยนไปเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์ความเคลื่อนไหวทางการเมืองระหว่างประเทศในภูมิภาคนี้และเพื่อเป็นการรักษาความสัมพันธ์ทางการทูตที่มีต่อกันไว้เท่านั้น การลดความสำคัญของตำแหน่งผู้แทนทางการทูตที่กรุงเทพฯ เห็นได้จากการที่กระทรวงการต่างประเทศรุสเซียได้แต่งตั้งนายยอร์ช ปลองซอง-รอสต์กอฟ (George A. Planson-Rostkov) รองอธิบดีกรมที่หนึ่งแห่งกระทรวงการต่างประเทศรุสเซีย (Vice Director of the First Department of the Ministry for Foreign Affairs) เข้ามาเป็นอรรคราชทูตพิเศษผู้มีอำนาจเต็มประจำประเทศไทยในตอนต้นปี ค.ศ.1910

(พ.ศ.2452)[1] นายปลองซอง-รอสต์กอฟเคยเป็นเจ้าหน้าที่ในคณะผู้ติดตามพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในระหว่างเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศรุสเซียคราวปี ค.ศ.1897 (พ.ศ.2440) และเคยเป็นกงสุลอยู่ที่ประเทศเกาหลี ต่อมาได้ย้ายกลับเข้ามารับราชการประจำกระทรวงและเริ่มมีทัศนะความเห็นที่ไม่ตรงกับนายอิสโวลสกี รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศในนโยบายที่เกี่ยวกับญี่ปุ่น ความขัดแย้งอย่างรุนแรงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้นายอิสโวลสกีหาทางผลักดันให้นายปลองซอง-รอสต์กอฟออกไปประจำยังต่างประเทศ[2] ไม่ต้องสงสัยเลยว่าการที่นายปลองซอง-รอสต์กอฟถูกส่งมาประจำที่ประเทศไทยเป็นเพราะนายอิสโวลสกีมองไม่เห็นความสำคัญของตำแหน่งผู้แทนทางการการทูตที่กรุงเทพฯ เหมือนก่อนหน้านั้นอีกต่อไป

อย่างไรก็ดีในปลาย ค.ศ.1910 (พ.ศ.2453) นั้นเอง สถานการณ์ข้างต้นก็ได้แปรเปลี่ยนไปอีกครั้งหนึ่ง ในเดือนกันยายนของปีนั้น นายอิสโวลสกีรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศรุสเซียได้ลาออกจากตำแหน่งเนื่องมาจากความล้มเหลวของนโยบายการต่างประเทศในส่วนที่เกี่ยวกับแนวร่วมชาวสลาฟ (Slav Front) ต่อต้านอิทธิพลของออสเตรียในคาบสมุทรบอลข่าน และได้เข้าดำรงตำแหน่งเอกอรรคราชทูตประจำประเทศฝรั่งเศส[3] หนึ่ง

---

[1]ในเอกสารติดต่อระหว่างรัฐบาลไทยและสถานอรรคราชทูตรุสเซียที่กรุงเทพฯ นั้นโดยทั่ว ๆ ไปใช้ชื่อว่า Plançon แต่ในเอกสารที่รัฐบาลรุสเซียได้ตีพิมพ์ออกมานั้นใช้ว่า Planson-Rostkov ซึ่งทั้งนี้ย่อมหมายถึงบุคคลเดียวกัน

[2]กจช., ร.5 ต.3/5, "พระยาสุธรรมไมตรี ทูล กรมหลวงเทวะวงศฯ," เซนต์ปีเตอร์สเบอร์ก, 13 พฤศจิกายน ร.ศ.128, "พระยาสุธรรมไมตรี ทูล กรมหลวงเทวะวงศฯ," เซนต์ปีเตอร์สเบอร์ก, 7 กุมภาพันธ์ ร.ศ.128 และ "Phya Sudham-Prince Devawongse," Tel., St. Petersburg: April 23, 1910.

[3]Florinsky, op.cit., Vol. II, p. 1299, ปัญหาข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับออสเตรียในเรื่องการพยายามสร้างอิทธิพลของรัฐบาลรุสเซียขึ้นในกลุ่มชาวสลาฟในคาบสมุทรบอลข่าน ได้กลายมาเป็นวิกฤตการณ์สำคัญประการหนึ่งอันนำไปสู่สงครามโลกครั้งที่หนึ่ง.

เดือนต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้เสด็จสวรรคตและพระบาทพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์แทน ความเปลี่ยนแปลงข้างต้นกระทบกระเทือนถึงฐานะของผู้แทนทางการทูตของรุสเซียในประเทศไทยไม่น้อย ในกรณีแรกการพ้นตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศของนายอิสโวลสกีมีความหมายประดุจว่า นายปลองซอง-รอสต์กอฟ ได้พ้นจากสถานภาพของการถูก "เนรเทศ" จากคณะรัฐบาลรุสเซียไปโดยปริยาย และยอมทำให้นายปลองซอง-รอสต์กอฟสามารถเสนอรายงานขอแนะนำให้แก่กระทรวงการต่างประเทศของตนได้โดยสะดวกใจมากขึ้นกว่าเดิม[1] ในกรณีหลัง ภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์ได้ไม่นานนัก พระองค์ก็ได้ทรงรับรองการสมรสและพระโอรสของเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถอย่างเป็นทางการ ซึ่งทำให้ฐานะของพระองค์ในพระราชสำนักและในคณะรัฐบาลมั่นคงขึ้น ประการสำคัญในรัชกาลใหม่นี้ พระองค์ได้รับสิทธิเสมือนหนึ่งรัชทายาทโดยอัตโนมัติในฐานะที่เป็นพระราชอนุชาองค์รองร่วมพระราชชนนี

---

[1] ข้อสังเกตก็คือ ในเอกสารทางการทูตของรุสเซียที่ใช้ศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ไม่ปรากฏว่ามีการตีพิมพ์รายงานทางการทูตของนายปลองซอง-รอสต์กอฟในระหว่างปีแรกที่เข้ามาทำหน้าที่ที่กรุงเทพฯ (ค.ศ. 1910) นั่นคือในระหว่างที่นายอิสโวลสกี ยังคงดำรงตำแหน่งอยู่ การที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะในระหว่างเวลานั้นไม่มีรายงานใดที่มีความสำคัญพอที่จะนำมาเผยแพร่ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ในระหว่างระยะเวลานั้น นายปลองซอง-รอสต์กอฟอยู่ในฐานะของ "ผู้ถูกเนรเทศ" มากกว่าที่จะเป็นนักการทูต ดังนั้นนายปลองซอง-รอสต์กอฟ จึงไม่รายงานเสนอข้อสังเกตหรือข้อแนะนำที่มีคุณค่าใด ๆ ต่อรัฐบาลของตน.

ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว[1] ฐานะรัชทายาทของพระองค์ย่อมทำให้พระองค์มีอิทธิพลทางการเมืองอยู่ในคณะรัฐบาลไทยมากขึ้น ดังปรากฏว่าพระองค์ทรงได้รับสิทธิ และมีหน้าที่ที่จะต้องเข้าร่วมประชุมเสนาบดีสภาทุกครั้ง แม้ว่าจะไม่ได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงใดก็ตาม อาจกล่าวได้ว่าพระองค์ได้เริ่มเข้ามามีบทบาทและอิทธิพลทางการเมืองอย่างเด่นชัดในระยะนี้เอง และไม่ต้องสงสัยเลยว่าในประเด็นดังกล่าวจะมีผลในทางที่ช่วยส่งเสริมและสนับสนุนบทบาทของผู้แทนทางการทูตของรุสเซียในประเทศไทย ดังที่อุปทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯ ในขณะนั้นได้ตั้งข้อสังเกตไว้ในรายงานที่มีไปยังรัฐบาลของตนที่ว่า "กล่าวกันว่า เหตุผลเดียวที่ผู้แทนทางการทูตของรุสเซียยังคงมีประจำ

---

[1]สิทธิการเป็นรัชทายาทของเจ้าฟ้าจักรพงษ์ฯ ในขณะนั้นไม่ใช่สิทธิที่สมบูรณ์ เป็นเพียงสิทธิที่เป็นที่เข้าใจกันเท่านั้น (Heir Presumptive) หรือที่พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ทรงใช้ว่า "รัชทายาทโดยอนุโลม" ดู <u>เจ้าชีวิต</u>, หน้า 565. สิทธิดังกล่าวจะเปลี่ยนแปลงไปถ้าหากว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชโอรสประสูติในภายหลัง พระราชโอรสองค์โตย่อมจะทรงสิทธิรัชทายาทที่สมบูรณ์กว่า (หรือที่เรียกว่า Heir Apparent) ดู สำเนาพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับตำแหน่งรัชทายาทในสมัยของพระองค์ใน <u>เพิ่งอ้าง</u>, หน้า 566-7. พระราชดำรัสฉบับนี้แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงยอมรับเจ้าฟ้าจักรพงษ์ฯ เป็นรัชทายาทของพระองค์ในระหว่างที่พระองค์ยังไม่มีพระราชโอรส แม้ว่าจะยังไม่มีพระราชพิธีสถาปนาอย่างเป็นทางการ แต่สำเนาพระราชดำรัสฉบับนี้ก็น่าจะถือได้ว่าเป็นเสมือนหนึ่งกฎหมายได ในหนังสือเดินทางของหม่อมคัธรินในคราวที่ตามเสด็จเจ้าฟ้าจักรพงษ์ฯ ไปยุโรปใน ค.ศ.1911 (พ.ศ.2454) นั้น หม่อมคัธรินปรากฏในฐานะของ "ดัชเชสแห่งพิศณุโลก โดยแปลยศของพ่อที่เป็นกรมหลวงพิศณุโลกว่าเป็น ดุค และในหนังสือเดินทางยังมีเติมอีกว่า "ชายาพระรัชทายาทแห่งราชอาณาจักรสยาม"" ดู พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, <u>เกิดวังปารุสก์</u>, เล่มหนึ่ง, หน้า 79.

อยู่ในประเทศไทย ก็คือการสนับสนุนจากสิทธิในการสืบราชบัลลังก์ของเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ"[1]

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลรุสเซียและรัฐบาลไทยซึ่งคลายความสนิทสนมลงกว่าเดิมมากในตอนปลายรัชกาลก่อน ก็ได้รับการฟื้นฟูขึ้นในตอนต้นรัชกาลใหม่นี้ ในตอนต้น ค.ศ.1911 (พ.ศ.2453) เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถได้เสด็จออกไปยังประเทศอังกฤษเพื่อเป็นผู้แทนในพระองค์ในงานพระราชพิธีพระบรมราชาภิเษกพระเจ้ายอร์ชที่ 5 (George V) และหลังจากนั้นพระองค์ก็ได้เสด็จไปยังราชสำนักอื่น ๆ ในยุโรปรวมทั้งราชสำนักรุสเซีย เพื่อกราบทูลเชิญให้ส่งสมาชิกในพระราชวงศ์เข้ามาร่วมงานพระราชพิธีพระบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่กรุงเทพฯ ซึ่งจะมีขึ้นในปลายปีนั้น ในการนี้พระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ได้ส่งแกรนด์ดุกบอริส (Grand Duke Boris)พระญาติสนิทของพระองค์เข้ามาร่วมพระราชพิธีครั้งนี้ด้วย[2] ในขณะเดียวกัน ในระยะนี้เองก็ปรากฏหลักฐานที่ชี้ให้เห็นว่ารัฐบาลไทยหรืออย่างน้อยที่สุดพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ให้ความสำคัญต่อความสัมพันธ์ทางการทูตกับรัฐบาลรุสเซียมากขึ้น ในเดือนเมษายน ค.ศ.1912 (พ.ศ.2455) พระองค์ได้มีกระแสรับสั่งไปยังกรมพระเทวะวงศ์วโรปการ

---

[1]FO. 371/1474, "Peel-Grey," No. 28, Conf., Bangkok: March 28, 1912(Siam Annual Report 1911, p.23).

[2]พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต, หน้า 570-1. และดู Ivan de Schaeck, S.A.I. le Grande-Duc Boris de Russie aux Fêtes du Siam pour le Couronnement du Roi, Troisième Edition, (Paris: Librairie Plan, 1914), chapitre 4, 5, 6, and 7, p. 51-108. แกรนด์ดุกบอริสนี้เคยเสด็จเข้ามาเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งหนึ่งใน ค.ศ.1902 (พ.ศ. 2445) แต่เป็นการเสด็จอย่างไม่เป็นทางการ

เกี่ยวกับการย้ายอรรคราชทูตไทยที่ประจำอยู่ในยุโรป ในกระแสรับสั่ง พระองค์ทรงมีพระราชดำริที่จะให้ย้ายพระยาสุขุมไมตรีจากเซนต์ปีเตอร์สเบอร์กไปกรุงลอนดอน และให้แต่งตั้งพระยามหิบาลบริรักษ์ซึ่งเคยประจำอยู่ที่เซนต์ปีเตอร์สเบอร์กและขณะนั้นเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลชุมพรกลับไปประจำตำแหน่งเดิมอีกครั้งหนึ่ง หรือถ้าพระยามหิบาลบริรักษ์ไม่เต็มใจที่จะย้ายไปหรือมีเหตุขัดข้องอื่นใด ก็ให้ย้ายหม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์ เทวกุล จากสหรัฐอเมริกาไปทำหน้าที่แทน[1] กระแสรับสั่งฉบับนี้แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความสนพระทัยและเล็งเห็นความสำคัญของความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศรุสเซียมากเพียงไร และเมื่อพิจารณาดูภูมิหลังของบุคคลที่พระองค์ได้กำหนดให้ไปดำรงตำแหน่งนี้แล้ว ก็ยิ่งทำให้มองเห็นท่าทีของพระองค์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะพระยามหิบาลบริรักษ์นั้นเคยเป็นพระอภิบาลของเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถเมื่อครั้งที่เสด็จไปรับการศึกษาที่ประเทศรุสเซียใหม่ ๆ และต่อมาได้รับการแต่งตั้งเป็นอุปทูตและอรรคราชทูตประจำประเทศรุสเซียตามลำดับ พระยามหิบาลบริรักษ์จึงย่อมเป็นที่คุ้นเคยและรู้จักกันดีในราชสำนักและรัฐบาลรุสเซียมาแล้ว สำหรับหม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์ ที่พระองค์ทรงสำรองไว้นั้น ก็นับเป็นนักการทูตหนุ่มที่เด่นที่สุดของกระทรวงการต่างประเทศของไทย พระองค์ทรงเป็นพระโอรสองค์โตของกรมพระเทวะวงศ์วโรปการ และเคยรับราชการในตำแหน่งสำคัญ ๆ ในกระทรวงการต่างประเทศมาเป็นเวลาหลายปี และเพิ่ง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

---

[1] กขช., เอกสารรัชกาลที่ 6 (ซึ่งจะอ้างไว้ในที่ต่อไปว่า ร.6), ต.5/2, "พระราชหัตถเลขาถึง กรมพระเทวะวงศฯ," ที่ 1/23, กรุงเทพฯ, 6 เมษายน ร.ศ. 131.

ได้รับการแต่งตั้งไปประจำที่กรุงวอชิงตัน[1]

อย่างไรก็ดี เนื่องจากพระยามหิบาลบริรักษ์เคยมีประวัติทางราชการทูตต่างพร้อย โดยทำรายงานเท็จ "เพื่อประโยชน์ของตนในทางราชการ" ในระหว่างที่ดำรงตำแหน่งอยู่ที่ประเทศรุสเซียจนรัฐบาลไทยต้องถอนจากตำแหน่งนั้นมาแล้ว ดังนั้นกรมพระเทวะวงศ-วโรปการจึงได้กราบบังคมทูลยับยั้งพระราชดำริครั้งนี้ สำหรับหม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์เอง ก็เพิ่งได้รับการแต่งตั้งไปประจำที่ประเทศสหรัฐอเมริกา และยังไม่ได้ยื่นพระราชสาส์นตราตั้ง กรมพระเทวะวงศวโรปการจึงได้กราบบังคมทูลขอให้เลื่อนการย้ายไว้เป็นการชั่วคราว[2]

---

[1]ทรงสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนแฮร์โรว์และมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ เป็นนักเรียนไทยคนแรกที่สำเร็จจากโรงเรียนวิชาข้าราชการพลเรือนแผนกวิชาการทูตที่ปารีส ภายหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่งทรงเป็นผู้แทนรัฐบาลไทยร่วมกับพระองค์เจ้าจรูญ-ศักดิ์ฯ ในการประชุมผู้แทนนานาชาติในการทำสนธิสัญญาสันติภาพที่แวร์ซายส์ หลังจากนั้นได้เสด็จกลับมาประจำกระทรวงการต่างประเทศ และได้ดำรงตำแหน่งปลัดทูลฉลองของกระทรวงดังกล่าว ต่อมาเมื่อกรมพระยาเทวะวงศ์ฯ สิ้นพระชนม์ พระองค์ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นเสนาบดีว่าการต่างประเทศของไทย และทรงได้รับสถาปนาพระยศขึ้นเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ ในรัชกาลต่อมาทรงได้รับเลื่อนเป็นพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทวะวงศวโรทัย.

[2]กจช., ร.6 ต.5/2, "กรมพระเทวะวงศฯ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ," ที่ 1/809, กรุงเทพฯ 27 เมษายน ร.ศ.131. เกี่ยวกับกรณีประวัติราชการต่างพร้อยนั้น เกิดขึ้นในตอนปลาย ค.ศ.1901 (พ.ศ.2444) พระยามหิบาลบริรักษ์ได้มีโทรเลขรายงานมายังกระทรวงการต่างประเทศว่า "รัฐบาลรัสเซียคิดจะเอากรุงสยามไว้ในป้องกัน" โดยไม่มีหลักฐานและรายงานมาในโทรเลขอย่างผิดระเบียบแบบแผนของการรายงานราชการที่สำคัญ ซึ่งอาจลุกลามรู้ไปถึงรัฐบาลรุสเซียและกระทบกระเทือนความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลทั้งสอง การรายงานเท็จครั้งนี้แสดงให้เห็นถึงการปราศจากความรับผิดชอบในหน้าที่ ทั้งรายงานฉบับนี้ก็เป็นที่สันนิษฐานของกรมพระเทวะวงศ์ฯ ว่าเป็นรายงานเพื่อหวังผลทางความดีความชอบส่วนตนโดยไม่คำนึงถึงผลเสียทางราชการ นอกจากนั้นก่อนหน้านั้นเล็กน้อย พระยามหิบาลฯ ยังได้ดำเนินการไปในทางฝ่าฝืนคำสั่งของกระทรวงการต่างประเทศหลายประการ ดูในเอกสารที่อ้างถึงข้างต้น

ท่าทีของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในตอนต้นรัชสมัยของพระองค์นี้ น่าจะเป็นผลเนื่องมาจากบทบาทและอิทธิพลของเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ ไม่ต้องสงสัยเลย ว่าด้วยความศรัทธาที่มีต่อพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ทำให้พระองค์พยายามที่จะกระชับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองให้สนิทสนมแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้ว่ารัฐบาลรุสเซียและรัฐบาลไทยได้ทำข้อตกลงพิเศษในเรื่องการส่งนักเรียนไทยไปศึกษาวิชาการทหารในประเทศรุสเซีย

> โดยทางประเทศรัสเซียยินยอมให้ทางประเทศไทยส่งนักเรียนไปเรียนวิชาการทหารบกของเขาได้ 10 คน และเรียนวิชาการทหารเรือได้ 5 คน จะเข้าเรียนในโรงเรียนชั้นสูงอย่างใด เช่น โรงเรียนเสนาธิการก็เข้าเรียนได้เช่นเดียวกับคนรุสเซีย ไม่กีดกันอย่างใดเลย ผิดกับที่ประเทศฝรั่งเศส อังกฤษ และเยอรมนีไม่ยอมให้นักเรียนไทยเข้าเรียน[1]

---

[1]พ.ต.อ.หม่อมเจ้าสุระวุฒิประวัติ เทวกุล, "การปฏิวัติในรัสเซียเมื่อสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง," ใน บรรณาการ, งานพระราชทานเพลิงศพ นางจือ สุมนสุขภาร (จือ ลิมปิชาติ) ณ วัดธาตุทอง วันที่ 6 พฤศจิกายน 2515, (นครหลวง, กองการพิมพ์ สำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาล, 2515), หน้า 156-7. นักเรียนไทยรุ่นสุดท้ายในประเทศรุสเซียที่ศึกษาวิชาทหารจนถึงการปฏิวัติใหญ่เดือนตุลาคม ประกอบด้วย ม.ร.ว.เสวตวงศ์ วัชรีวงศ์ (ต่อมาเป็น พล.ต.ต.หลวงเสนีย์รณยุทธ รองผู้บัญชาการตำรวจภูธร), พ.ต.อ. ม.จ.นิวัทธวงศ์ เกษมสันต์, นายฟ้อน ฤทธาคณี (ต่อมาเป็น พลตรี หลวงยอดอาวุธ และอรรคราชทูตประเทศเสปญ), พ.ต.อ. ม.จ.สุระวุฒิประวัติ เทวกุล (ต่อมาเป็นผู้ตรวจราชการกระทรวงมหาดไทย), ม.จ.เฉลิมศรีสวัสดิวัฒน์ สวัสดิวัฒน์, ม.จ.อนันตรไชย เทวกุล, นายเทพ ภูมิรัตน์ (ต่อมาเป็น พ.อ.หลวงอนุมานเมธนี ประจำกรมแผนที่), ม.จ.ลักษณเลิศ ชยางกูร และ ม.จ.นิกรเทวัญ เทวกุล.

ข้อตกลงพิเศษนี้ทำขึ้นในตอนกลางปี ค.ศ.1902 (พ.ศ.2455) โดยที่พระยาสุธรรมไมตรี อรรคราชทูตไทยได้มีหนังสือเป็นทางราชการ ลงวันที่ 18 กรกฎาคม ค.ศ.1912 (พ.ศ. 2455) ถึงกระทรวงการต่างประเทศรุสเซียขอทราบระเบียบการเกี่ยวกับการที่รัฐบาลไทยจะส่งนักเรียนไทยเข้าศึกษาในโรงเรียนนายเรือของรุสเซีย และหนึ่งเดือนต่อมากระทรวงทหารเรือของรุสเซียก็ได้แจ้งผ่านกระทรวงต่างประเทศรุสเซียยินยอมรับนักเรียนไทยเข้าศึกษารวมทั้งอนุญาตให้รับการฝึกภาคปฏิบัติบนเรือรบของรุสเซียด้วย[1] สำหรับการเข้าศึกษาของนักเรียนไทยในโรงเรียนนายร้อยทหารบกนั้น คงจะได้รับอนุญาตในเวลาไล่เรี่ยกัน เพราะในตอนปลายของปีนั้น หม่อมเจ้าไตรทิพย์เทพสุต เทวกุล โอรสของกรมพระเทวะวงศวโรปการก็ได้เสด็จไปยังประเทศรุสเซียเพื่อเตรียมการเข้าศึกษาต่อในโรงเรียนเตรียมทหารอเลกซานดรอฟสกีและวิทยาลัยทหารปืนใหญ่มิฮาลอฟสกีตามลำดับ[2] ข้อตกลงดังกล่าวย่อมเป็นผลจากการสนับสนุนและผลักดันของเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถซึ่งน่าจะดำเนินการทาบทามรัฐบาลรุสเซียไว้อย่างไม่เป็นทางการระหว่างที่พระองค์เสด็จประเทศรุสเซียและเข้าเฝ้าพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ใน ค.ศ. 1911(พ.ศ.2454) ประการสำคัญ ในขณะนั้นเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถทรงดำรงตำแหน่งสำคัญในกองทัพบกไทยที่มีหน้าที่ทางยุทธศึกษาโดยตรงคือเสนาธิการทหารบกและยังรั้งหน้าที่เจ้ากรมยุทธศึกษาทหารบกด้วย[3] เมื่อพิจารณาให้ถ่องแท้

---

[1]แอล. โคเชตกอฟ (L. Kochetkov), "คนไทยในรุสเซีย," สหภาพโซเวียต, (สถานเอกอัครราชทูตสหภาพโซเวียตประจำประเทศไทย), ฉบับที่ 1(มกราคม 2516), หน้า 23.

[2]เพิ่งอ้าง.

[3]พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารบกตั้งแต่วันที่ 17 พฤษภาคม ค.ศ.1909 (พ.ศ.2452) จนกระทั่งเสด็จทิวงคตในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1920 (พ.ศ.2463) และรั้งหน้าที่เจ้ากรมยุทธศึกษาทหารบกตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม ค.ศ.1910 (พ.ศ.2452) ถึงวันที่ 3 มิถุนายน ค.ศ.1913 (พ.ศ.2456) ดู ที่ระลึกในพิธีเปิดพระอนุสาวรีย์ จอมพลเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ ค่ายจักรพงษ์ ปราจีนบุรี 13 มิถุนายน 2515, (นครหลวง, โรงพิมพ์ไทยเขษม, 2515), หน้า 30-1.

หากปราศจากการผลักดันของเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ รัฐบาลไทยก็คงไม่มีโครงการที่จะส่งนักเรียนไทยไปศึกษาวิชาการทหารจากประเทศรุสเซียเป็นแน่ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่าการพ่ายแพ้ในสงครามที่ทำกับประเทศญี่ปุ่นในปี ค.ศ.1905 (พ.ศ.2448) นั้น ได้ทำให้เกียรติภูมิของกองทัพบกและกองทัพเรือรุสเซียตกต่ำลงมาก และเป็นที่สงสัยกันว่าวิชาการทหารของรุสเซียมีมาตรฐานที่ต่ำกว่าของมหาอำนาจอื่น ๆ ในระดับเดียวกัน

การเจรจาเพื่อทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้า และการบอกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขต

ความเปลี่ยนแปลงสำคัญสองประการข้างต้นได้ทำให้รัฐบาลรุสเซียกลับมาสนใจที่จะมีบทบาททางการเมืองอยู่ในประเทศไทยอีกครั้งหนึ่ง การที่เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถขึ้นมามีอิทธิพลอยู่ในคณะรัฐบาลไทย ย่อมทำให้นายปลองซอง-รอสต์กอฟ อรรคราชทูตรุสเซียมองเห็นลู่ทางที่จะฟื้นฟูบทบาทเดิมของรุสเซียในประเทศไทย นอกจากนั้นการที่นายอิสโวลสกีพ้นจากตำแหน่ง ยังทำให้อุปสรรคของนายปลองซอง-รอสต์กอฟที่จะมีบทบาทอยู่ในกิจการต่างประเทศของรุสเซียหมดไปด้วย ประการสำคัญ นายปลองซอง-รอสต์กอฟก็เช่นเดียวกับนักการทูตทั่วไปที่ย่อมตระหนักดีว่า ความเคลื่อนไหวและความสำเร็จในภาระกิจทางการทูตที่จะนำเกียรติภูมิและผลประโยชน์ใด ๆ มาสู่ประเทศของตนนั้นเป็นเครื่องกำหนดอนาคตในตำแหน่งหน้าที่ทางราชการของตน

ในเดือนเมษายน ค.ศ.1911 (พ.ศ.2454) นายปลองซอง-รอสต์กอฟ ได้รายงานเสนอต่อนายซาโซนอฟ (Sazonov) รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศ ขอให้รัฐบาลรุสเซียพิจารณายกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตสำหรับพลเมืองรุสเซียในประเทศไทยตามอย่างที่รัฐบาลฝรั่งเศสและรัฐบาลอังกฤษได้ยอมยกเลิกสิทธิดังกล่าวตามข้อกำหนดในสนธิสัญญาที่รัฐบาลทั้งสองได้ทำกับรัฐบาลไทยใน ค.ศ.1907 (พ.ศ.2449) และ ค.ศ.1909 (พ.ศ.2452) ตามลำดับ แต่ทั้งนี้ โดยที่รัฐบาลรุสเซียจะไม่เรียกร้องขอดินแดนส่วนใดส่วนหนึ่งหรือเงินทดแทนใด ๆ จากรัฐบาลไทยเป็นการตอบแทนเหมือนอย่างกรณีของรัฐบาลทั้งสองข้างต้น นายปลองซอง-รอสต์กอฟ มีความเห็นว่า การบอกเลิกในลักษณะนี้จะทำให้รัฐบาล

ไทยรู้สึกนิยมชมชอบในความปรารถนาดีของรัฐบาลรุสเซียและจะทำให้ฐานะของรัฐบาลรุสเซียในทัศนะของรัฐบาลไทยดีขึ้น[1]

รัฐบาลรุสเซียดูเหมือนจะเห็นด้วยกับหลักการโดยทั่วไปของนายปลองซอง-รอสต์กอฟ เพราะนายซาโซนอฟได้นำรายงานฉบับนี้ขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อขอพระบรมราชวินิจฉัยจากพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 พร้อมกับได้กราบบังคมทูลเสนอความเห็นของกระทรวงการต่างประเทศรุสเซียที่ว่า รัฐบาลรุสเซียควรจะถือโอกาสที่จะบอกเลิกสิทธินี้พิจารณาปรับปรุงและส่งเสริมการค้ากับประเทศไทยด้วยการทำสนธิสัญญาทางไมตรีและทางการค้ากับประเทศไทยเพื่อใช้แทนปฏิญญาฉบับที่ใช้มาตั้งแต่ ค.ศ.1899 (พ.ศ.2442) ซึ่งให้ประโยชน์ต่อการค้าระหว่างประเทศทั้งสองน้อยมาก รายงานและข้อคิดเห็นของนายซาโซนอฟได้รับความเห็นชอบจากพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ดังนั้นในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1911 (พ.ศ.2454) นายปลองซอง-รอสต์กอฟ ก็ได้รับคำสั่งจากกระทรวงการต่างประเทศให้ตรวจสอบและศึกษาสนธิสัญญาทางการค้าทั้งหมดที่รัฐบาลไทยทำกับรัฐบาลอื่น ๆ และยังมีผลใช้บังคับอยู่ในขณะนั้น และรวมทั้งศึกษาท่าทีหรือแนวโน้มทางนโยบายของรัฐบาลไทยที่มีต่อการค้าระหว่างประเทศโดยทั่วไป เพื่อเป็นแนวทางพิจารณาสำหรับเจรจาทำสนธิสัญญาทางการระหว่างรัฐบาลรุสเซียและรัฐบาลไทยในโอกาสต่อไป[2]

---

[1] PKD...II, footnote No. 301, p. 441 and "Document No. 132: Letter from the Minister of Foreign Affairs, S.D. Sazonov, to the envoy in Siam, G.A. Planson-Rostkov, about the Russian government's wish to obtain certain advantages in its agreement with Siam in return for Russia's renunciation of consular jurisdiction, No. 678, Secret, dated St. Petersburg, 2(15) July 1911," p. 256.

[2] PKD...II, Document No. 132:...," pp.256-7.

พิจารณาจากท่าทีและความเห็นข้างต้น จะเห็นได้ว่ารัฐบาลรุสเซียได้ให้ความสนใจต่อการที่จะดำเนินการปรับปรุงการค้ากับประเทศไทยมากขึ้นตามลำดับ แนวโน้มดังกล่าวเริ่มขึ้นตั้งแต่ ค.ศ.1906 (พ.ศ.2449) และสองปีต่อมากระทรวงการต่างประเทศของรุสเซียก็ได้เคยมีคำสั่งทำนองนี้มายังอรรคราชทูตที่กรุงเทพฯ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น อาจกล่าวได้ว่า แนวโน้มความสนใจทางด้านการค้านี้เป็นผลประการหนึ่งจากการพ่ายแพ้ต่อญี่ปุ่นในสงครามทำให้รัฐบาลรุสเซียต้องพยายามหลีกเลี่ยงจากการเผชิญหน้าทางการเมืองกับมหาอำนาจอื่น ๆ ในทางตะวันออก อย่างไรก็ดี แม้ว่าโดยทั่วไปความสนใจทางด้านการค้ากับประเทศไทยในครั้งหลังนี้ จะมีลักษณะที่ต่อเนื่องมาจากแนวโน้มเดิม แต่ก็เป็นที่เห็นได้ชัดว่า มีความแตกต่างสำคัญระหว่างความสนใจของรัฐบาลรุสเซียใน ค.ศ. 1906-1908 (พ.ศ. 2449-2451) และใน ค.ศ. 1911 (พ.ศ.2454) เพราะท่าทีของรัฐบาลรุสเซียครั้งหลังนี้ได้ยอมรับหลักการของการบอกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของตนในประเทศไทยในขณะที่ก่อนหน้านี้รัฐบาลรุสเซียได้เคยปฏิเสธที่จะยอมรับหลักการนี้มาแล้ว

อย่างไรก็ดี การเจรจาระหว่างรัฐบาลทั้งสองก็ไม่ได้เริ่มขึ้นตราบจนกระทั่งภายหลังการลงนามในสนธิสัญญาฉบับใหม่ระหว่างรัฐบาลเดนมาร์คและรัฐบาลไทยในเดือนมีนาคม ค.ศ.1913 (พ.ศ.2455) นายปลองซอง-รอสต์กอฟ ในฐานะกงสุลใหญ่ของเดนมาร์คอีกตำแหน่งหนึ่งได้ร่วมเจรจาทำสนธิสัญญาฉบับนี้ด้วยในระยะแรก แต่ภายหลังต่อมาการเจรจาได้ย้ายไปทำที่กรุงโคเปนเฮเกนจนกระทั่งได้มีการลงนามระหว่างผู้แทนของรัฐบาลทั้งสอง สนธิสัญญาระหว่างรัฐบาลเดนมาร์คและรัฐบาลไทยฉบับ ค.ศ.1913 (พ.ศ.2455) มีผลโดยตรงต่อการที่นายปลองซอง-รอสต์กอฟเร่งเร้ารัฐบาลรุสเซียให้พิจารณาทำสนธิสัญญาทางการค้ากับรัฐบาลไทยพร้อมกับยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ทั้งนี้ เพื่อว่ารัฐบาลรุสเซียจะได้รับสิทธิต่าง ๆ เป็นการตอบแทน เป็นต้นว่า สิทธิของชาวรุสเซียในการครอบครองอสังหาริมทรัพย์ในประเทศไทย และการเคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัยได้โดยเสรีภายในพระราชอาณาจักรไทย ฯลฯ เช่นเดียวกันกับที่รัฐบาลฝรั่งเศส รัฐบาลอังกฤษและรัฐบาลเดนมาร์คได้รับจากการบอกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขต สิทธิใหม่จะเป็นการส่งเสริมให้การค้าระหว่างประเทศทั้งสองขยายตัวออกไป และประกันความมั่นคงให้แก่ผลประโยชน์และการ

ลงทุนของเอกชนชาวรุสเซียในประเทศไทย สิทธิเหล่านี้จะเป็นการเปิดโอกาสให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในประเทศไทยได้กว้างขวางกว่าเดิม นอกจากนั้นการเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของรุสเซียนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับสิทธิใหม่ๆ ที่จะได้จากรัฐบาลไทยข้างต้น เป็นการแลกเปลี่ยนแล้ว ก็นับว่าเป็นการคุ้มค่าอย่างยิ่ง เพราะในขณะนั้นพลเมืองหรือคนในบังคับรุสเซียในประเทศไทยมีเพียง 14 คนเท่านั้น ซึ่งทำให้การเลิกสิทธิดังกล่าวจะเป็นการกระทบกระเทือนบุคคลไม่กี่คน แต่จะทำให้รัฐบาลรุสเซียไม่ต้องจัดงบประมาณจ้างตำรวจหรือสร้างสถานที่คุมขังของสถานกงสุลอีกด้วย[1] ประการสำคัญ นายปลองชอง-รอสต์กอฟเห็นอีกด้วยว่า สนธิสัญญาระหว่างรัฐบาลเดนมาร์คและรัฐบาลไทยฉบับใหม่นี้แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จทางการทูตของรัฐบาลไทยในความพยายามที่จะให้ยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตที่รัฐบาลต่างประเทศได้รับอยู่[2] ความสำเร็จดังกล่าวย่อมทำให้รัฐบาลไทยมีที่ท่าและเจตนาที่แน่วแน่ยิ่งขึ้นในการที่จะขอเลิกสิทธินี้ในกรณีที่จะมีการเจรจาเพื่อปรับปรุงทำสนธิสัญญาฉบับใหม่กับรัฐบาลอื่น ๆ ไม่ต้องสงสัยเลยว่านายปลองชอง-รอสต์กอฟจะต้องตระหนักดีว่าไม่มีหนทางใดที่จะบีบบังคับให้รัฐบาลไทยยอมเจรจาทำสนธิสัญญาทางการค้าได้สำเร็จโดยไม่ยอมบอกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ในทางตรงกันข้ามมีแนวโน้มที่ชี้ให้เห็นได้ว่ารัฐบาลมหาอำนาจอื่น ๆ เองก็เริ่มจะเห็นด้วยกับการบอกเลิกสิทธินี้เพื่อประโยชน์ที่จะได้รับจากสิทธิแลกเปลี่ยน เป็นต้นว่า รัฐบาลสหรัฐอเมริกา ดังนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้

---

[1] PKD...II, "Document No. 133: Dispatch from G.A. Planson-Rostkov to S.D. Sazonov about the conclusion of an agreement between Denmark and Siam, No. 1, dated Bangkok, 3(16) May 1913," pp.258-9.

[2] โปรดดู Ibid, pp.257-8 สนธิสัญญาฉบับนี้เป็นการเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของชาวเดนมาร์คในประเทศไทย โดยที่รัฐบาลไทยไม่ต้องสูญเสียดินแดนส่วนใด ๆ เป็นการทดแทนเหมือนอย่างของฝรั่งเศสหรืออังกฤษ แต่รัฐบาลไทยได้ให้สิทธิในการครอบครองที่ดิน การโยกย้ายสถานที่อยู่ ฯลฯ เสมือนหนึ่งพลเมืองไทยทั่วไปแก่คนในบังคับเดนมาร์ค.

นายปลองซอง-รอสต์กอฟย่อมจะต้องเล็งเห็นประโยชน์ที่รัฐบาลรุสเซียจะได้รับด้วย และการล่าช้าของฝ่ายรัฐบาลรุสเซียไม่เพียงแต่จะต้องเสียเปรียบมหาอำนาจอื่น ๆ ที่ได้รับสิทธิใหม่ไปแล้วเท่านั้น แต่ยังจะทำให้ความนิยมในรุสเซียที่เริ่มสูงขึ้นในคณะรัฐบาลไทยภายหลังการเปลี่ยนแผ่นดินจะต้องลดลงไปอีกด้วย

การทาบทามอย่างไม่เป็นทางการเพื่อทำสนธิสัญญาฉบับใหม่ดูเหมือนจะเริ่มขึ้นในตอนกลางของปี ค.ศ.1913 (พ.ศ.2456) และในตอนปลายเดือนสิงหาคม รัฐบาลไทยก็ได้เสนอร่างสนธิสัญญาฉบับแรกให้แก่นายปลองซอง-รอสต์กอฟ ร่างสนธิสัญญาทางไมตรี การค้าและการเดินเรือ (Draft Treaty of Friendship Commerce and Navigation) ฉบับนี้ พระยากัลยาณไมตรี (เวสเตนการ์ด) ที่ปรึกษาราชการแผ่นดินเป็นผู้ร่างโดยอาศัยเค้าโครงข้อกำหนดที่เกี่ยวกับการค้าและการเดินเรือจากสนธิสัญญาระหว่างรัฐบาลญี่ปุ่นและรัฐบาลไทย ฉบับปี ค.ศ.1898 (พ.ศ.2440) และได้รับการแก้ไขให้รัดกุมยิ่งขึ้น โดยกรมพระเทวะวงศวโรปการ[1] ร่างสนธิสัญญาฉบับนี้ได้ระบุการยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของพลเมืองรุสเซียในประเทศไทย และรวมทั้งระบุสิทธิใหม่ที่จะได้รับเป็นการตอบแทน ในตอนต้นเดือนกันยายน นายปลองซอง-รอสต์กอฟก็ได้ส่งร่างฉบับของรัฐบาลไทยนี้กลับไปยังกระทรวงการต่างประเทศของตน พร้อมกับความเห็นที่มีต่อร่างฉบับนี้ ซึ่งกระทรวงการต่างประเทศก็ได้ให้ความเห็นชอบขั้นต้นและได้เสนอผ่านไปยังกระทรวงการคลัง กระทรวงพาณิชย์และกระทรวงยุติธรรม เพื่อขอความเห็น ความเห็นของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งสามนี้เป็นที่น่าสนใจไม่น้อย เพราะแม้ว่าหน่วยงานทั้งสามจะไม่ได้คัดค้านร่างสนธิสัญญา หรือ

---

[1] กบส.กต., 4/2, (หมวดสนธิสัญญา หมู่การเจรจาทำสนธิสัญญากับรัสเซีย ศักราช 2456 (1913), "Prince Devawongse-Phya Kalyan (Westengard)," Bangkok: Aug. 23, 1913, "Phya Kalyan-Prince Devawongse," Bangkok: Aug. 27, 1913 and "Pitkin (Acting General Adviser)-Prince Devawongse," Bangkok: Oct. 8,1915, ดูร่างสนธิสัญญาฉบับนี้ซึ่งผนวกอยู่ในหนังสือพระยากัลยาณไมตรี ทูล กรมพระเทวะวงศฯ ฉบับวันที่ 27 สิงหาคม ค.ศ.1913 ที่อ้างถึงข้างต้น.

หลักการที่จะให้ยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตโดยตรง แต่ก็ดูเหมือนจะเห็นพ้องต้องกันที่ว่าสนธิสัญญาดังกล่าวไม่มีประโยชน์ใด ๆ ในทางที่จะเป็นการส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศทั้งสองให้ขยายตัวออกไป หรือส่งเสริมการแสวงหาผลประโยชน์ของเอกชนชาวรุสเซียในประเทศไทยให้กว้างขวางยิ่งขึ้น จะมีก็แต่ความสำคัญในด้านการสร้างความนิยมทางการเมืองขึ้นเท่านั้น[1] ความเห็นของหน่วยงานทั้งสามนี้มีผลโดยตรงต่อท่าทีของกระทรวงการต่างประเทศรุสเซียในกรณีที่เกี่ยวกับการเจรจาทำสนธิสัญญาทางการค้ากับรัฐบาลไทยหรือไม่มากน้อยเพียงไรไม่เป็นที่ทราบได้ แต่เป็นที่เห็นได้ชัดว่า กระทรวงการต่างประเทศรุสเซียได้ระงับความคิดนี้ไว้จนกระทั่งไม่นานภายหลังจากที่สงครามโลกครั้งที่หนึ่งได้เกิดขึ้นในยุโรปในตอนปลายเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1914 (พ.ศ.2457) ซึ่งรัฐบาลรุสเซียได้เข้าร่วมในสงครามข้างฝ่ายสัมพันธมิตรและรัฐบาลไทยได้ประกาศความเป็นกลางนั้น กระทรวงการต่างประเทศรุสเซียได้มีคำสั่งมายังนายปลองซอง-รอสต์กอฟ อนุมัติหลักการตามร่างสนธิสัญญาฉบับของรัฐบาลไทยและให้ดำเนินการเจรจาอย่างเป็นทางการได้[2] ท่าทีดังกล่าวของรัฐบาลรุสเซียแสดงให้เห็นว่า การเจรจากับรัฐบาลไทยเพื่อทำสนธิสัญญาทางการค้าครั้งนี้เป็นการหวังผลประโยชน์ทางการเมืองเป็นสำคัญ โดยเฉพาะเกี่ยวกับท่าทีที่รัฐบาลรุสเซียมีต่อนโยบายของรัฐบาลไทยในสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป ในขณะที่ก่อนหน้านั้นกระทรวงการต่างประเทศเพ่งเป้าหมายไปที่ผลประโยชน์ทางการค้าด้วย

---

[1] ดู PKD...II, "Document No. 135: Instruction from S.D. Sazonov to G.A. Planson-Rostkov about the conduct of the negotiations on the conclusion of an agreement between Russia and Siam, No. 634, dated St. Petersburg, 15(28) September 1914," p. 262 and footnote No. 305, p. 441.

[2] PKD...II, "Document No. 135:..," p. 262.

ในตอนกลางเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1915 (พ.ศ.2457) ภายหลังจากที่ได้เดินทางกลับจากกรุงเปโตรกราด (Petrograd)[1] นายปลองซอง-รอสต์กอฟ ก็ได้เข้าแจ้งต่อพระยากัลยาณไมตรีว่า ถ้าหากเป็นความประสงค์ของรัฐบาลไทย รัฐบาลรุสเซียก็พร้อมที่จะตกลงเจรจาทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้า และยอกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขต[2] ดังนั้น ในตอนปลายเดือนมีนาคม รัฐบาลไทยโดยกรมพระเทวะวงศ์วโรปการก็ได้มีหนังสือเป็นทางราชการถึงนายปลองซอง-รอสต์กอฟและผู้แทนของรัฐบาลทั้งสองจึงได้เริ่มเปิดการเจรจาอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรก

ผู้แทนของรัฐบาลไทยในการเจรจากับนายปลองซอง-รอสต์กอฟครั้งนี้คือ พระยากัลยาณไมตรี ซึ่งดูเหมือนว่าจะได้รับหน้าที่รับผิดชอบในการเจรจาขั้นต้นทั้งหมดจากกรมพระเทวะวงศ์วโรปการ ร่างสนธิสัญญาฉบับเดิมของรัฐบาลไทยที่เสนอไปใน ค.ศ.1913 (พ.ศ.2456) ได้รับการยกเลิก เนื่องจากนายปลองซอง-รอสต์กอฟเห็นว่าร่างฉบับนี้มีปัญหายุ่งยากหลายประการที่ไม่เหมาะสม นอกจากนั้นยังเป็นเพราะได้รับคำสั่งมาว่าเป็นความประสงค์ของรัฐบาลรุสเซียที่จะเป็นฝ่ายที่เสนอร่างสนธิสัญญาให้รัฐบาลไทยพิจารณา[3] อย่างไรก็ดี นายปลองซอง-รอสต์กอฟก็ได้ยอมรับพิจารณาร่างสนธิสัญญาระหว่างรัฐบาลสหรัฐอเมริกาและรัฐบาลไทยที่ทำขึ้นระหว่างการเจรจาของนายวิลเลียมส์ อธิบดีกรมกิจการตะวันออก

---

[1] เมื่อสงครามโลกครั้งที่หนึ่งอุบัติขึ้น ความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่อเยอรมันได้แพร่หลายขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็วในประเทศรุสเซีย และไม่นานต่อมารัฐบาลรุสเซียก็ได้เปลี่ยนนามเมืองหลวงจากเซนต์ปีเตอร์สเบอร์ก ซึ่งเป็นคำที่แสดงให้เห็นอิทธิพลทางวัฒนธรรมของเยอรมันมาเป็น เปโตรกราด ซึ่งเป็นคำรุสเซียแท้, ดู Florinsky, op. cit., Vol. II, p. 1320.

[2] กบส.กต., 4/2, "Phya Kalyan-Prince Devawongse," Bangkok: Feb. 19, 1915.

[3] กบส.กต., 4/2, "Phya Kalyan-Prince Devawongse," Bangkok: March 24, 1915.

กระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาและพระยากัลยาณไมตรีเป็นบรรทัดฐานสำหรับร่างสนธิสัญญาฉบับของรัฐบาลรุสเซีย ทั้งนี้ เนื่องจากว่าร่างสนธิสัญญาฉบับนี้มีข้อกำหนดที่คล้ายคลึงกับที่รัฐบาลรุสเซียและรัฐบาลไทยปรารถนาที่จะตกลงกันมากที่สุด ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1915 (พ.ศ.2458) พระยากัลยาณไมตรีก็ได้รับร่างฉบับของรัฐบาลรุสเซียจากนายปลองซอง-รอสต์กอฟ[1]

โดยทั่วไปในด้านสาระสำคัญแล้ว ร่างสนธิสัญญาฉบับของรัฐบาลรุสเซียไม่ได้มีอะไรที่แตกต่างไปจากร่างสนธิสัญญาระหว่างรัฐบาลสหรัฐอเมริกาและรัฐบาลไทยที่ใช้เป็นต้นแบบเท่าไรนัก เพราะนายปลองซอง-รอสต์กอฟเพียงเปลี่ยนแปลงลำดับมาตราเพื่อให้มาตราที่สัมพันธ์กันมาอยู่ในหมวดหมู่เดียวกัน ซึ่งอาจแบ่งออกได้ 4 หมวดด้วยกันคือ หมวดที่ว่าด้วยสิทธิของเอกชนและบริษัทการค้า หมวดที่ว่าด้วยสิทธิและหน้าที่ของกงสุล หมวดที่ว่าด้วยการค้าและการเดินเรือ และหมวดที่ว่าด้วยการศาล นอกจากนั้นก็มีการเพิ่มเติมมาตราใหม่อันเป็นการตกลงที่เกี่ยวกับเครื่องหมายการค้า ฯลฯ และยังได้มีการปรับปรุงมาตราบางมาตราที่เกี่ยวกับสิทธิของชาวรุสเซียในประเทศไทยให้รัดกุมยิ่งขึ้น[2] ดูเหมือนว่าหลังจากที่ได้เสนอร่างสนธิสัญญาต่อรัฐบาลไทยแล้ว นายปลองซอง-รอสต์กอฟและพระยากัลยาณไมตรีก็ได้เจรจาแก้ไขร่างสนธิสัญญาฉบับนี้ร่วมกันอีกสองถึงสามครั้ง และในที่สุดก็เป็นที่เข้าใจของนายปลองซอง-รอสต์กอฟว่าร่างสนธิสัญญาที่แก้ไขร่วมกันแล้วนั้นได้รับความเห็นชอบจากพระยากัลยาณไมตรี ผู้แทนของรัฐบาลไทย[3]

---

[1] กบส.กต., 4/2, "Pitkin-Prince Devawongse," Bangkok: Oct. 8, 1915.

[2] PKD...II, "Document No. 143: Dispatch from G.A. Planson-Rostkov to S.D. Sazonov about negotiations concerning the signing of a Russo-Siamese agreement, No. 8, dated Bangkok, 14(27) May 1916," p. 275.

[3] กบส.กต., 4/2,"Note: Russian Treaty (by Pitkin)," Bangkok: Sept. 29, 1915 enclosed to "Pitkin-Prince Devawongse," Bangkok: Sept. 29, 1915.

แต่การเจรจาเกี่ยวกับร่างสนธิสัญญาฉบับนี้ต้องหยุดชะงักลงในตอนกลางปีนั้นเอง เนื่องมาจากพระยากัลยาณไมตรีลาออกจากตำแหน่งที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ไม่มีผู้ใดในคณะรัฐบาลไทยแม้แต่นายปิตกิน (Wolcotts Pitkin) ผู้รักษาการแทนที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (ภายหลังต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษาราชการต่างประเทศ) ซึ่งเคยเป็นผู้ช่วยของพระยากัลยาณไมตรีในการเจรจาเป็นครั้งคราว หรือกรมพระเทวะวงศวโรปการเสนาบดีว่าการต่างประเทศของไทยที่พอจะทราบความคืบหน้าของการเจรจาครั้งนี้ การที่การเจรจาต้องชะงักลงไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงความบกพร่องในการประสานงานและการสืบต่อภาระรับผิดชอบในสายงานภายในกระทรวงการต่างประเทศของไทยเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่ากระทรวงการต่างประเทศของไทยไม่ได้ให้ความสนใจหรือมองเห็นความสำคัญเท่าที่ควรของสนธิสัญญาทางการค้าที่จะมีขึ้นกับรัฐบาลรุสเซีย หรืออีกนัยหนึ่งการปรับปรุงความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างประเทศทั้งสองและรวมทั้งการที่รัฐบาลรุสเซียจะบอกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของพลเมืองรุสเซียในประเทศไทย เพราะในเดือนกรกฎาคม เมื่อนายปลองซอง-รอสต์กอฟไดส่งร่างสนธิสัญญาที่อ้างว่าได้รับความเห็นชอบจากพระยากัลยาณไมตรีก่อนลาออก ถวายกรมพระเทวะวงศวโรปการเพื่อขอให้รัฐบาลไทยอนุมัติและเตรียมการลงนามต่อไปนั้น[1] พระองค์ก็ไม่ได้ดำเนินการเกี่ยวกับร่างสนธิสัญญานี้แต่อย่างไร

ท่าทีที่ค่อนข้างจะ "เฉยเมย" ของกระทรวงการต่างประเทศของไทยที่มีต่อสนธิสัญญาทางการค้ากับรัฐบาลรุสเซียน่าจะเนื่องมาจากเหตุผลดังต่อไปนี้

ประการแรก สงครามโลกครั้งที่หนึ่งกำลังดำเนินอยู่อย่างรุนแรงในทวีปยุโรป พิจารณาจากสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศ สงครามครั้งนี้ย่อมจะต้องกระทบกระเทือนฐานะของประเทศไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าผลสุดท้ายของสงครามจะลงเอย

---

[1] กบส.กต., 4/2, "Plançon-Prince Devawongse," No. 103, Bangkok: July 16, 1915.

ในรูปใด ดังนั้นกระทรวงการต่างประเทศของไทยจึงย่อมจะต้องให้ความสนใจติดตามความเคลื่อนไหวของสถานการณ์เฉพาะหน้ามากกว่าที่จะมุ่งความสนใจมายังสนธิสัญญาทางการค้ากับรัฐบาลรุสเซีย เพราะแม้แต่การเจรจาทำสนธิสัญญาฉบับใหม่และการบอกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของรัฐบาลสหรัฐอเมริกาซึ่งมีผลประโยชน์ทางการค้าและมีคนในบังคับอยู่ในประเทศไทยมากกว่า ก็ยังต้องระงับไปชั่วคราว เนื่องจากภาวะของสงคราม ทั้งที่การเจรจาได้ดำเนินไปถึงขั้นสุดท้ายในรูปของร่างสนธิสัญญาที่เป็นที่ยอมรับของผู้แทนทั้งสองฝ่ายแล้วก็ตาม นอกจากนั้นจากประสบการณ์ตลอดระยะที่มีความสัมพันธ์ทางการทูตกับรัฐบาลรุสเซียมากว่าสิบปี รัฐบาลไทยย่อมมองไม่เห็นหนทางที่จะพัฒนาความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างกันเลย

ประการต่อมา แม้รัฐบาลไทยจะมีท่าทีและนโยบายที่จะให้มีการยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของชาวต่างชาติในประเทศไทยมาตั้งแต่ตอนปลายคริสตศตวรรษที่ 19 แต่ก็เป็นที่เห็นได้ชัดว่าภายหลังที่ได้ลงนามในสนธิสัญญาฉบับใหม่กับรัฐบาลเดนมาร์คอันนับเป็นชัยชนะทางการทูตครั้งสำคัญของรัฐบาลไทยแล้ว รัฐบาลไทยก็ดูเหมือนจะมีอำนาจการต่อรองในการขอเลิกสิทธินี้กับรัฐบาลที่เหลืออื่น ๆ ได้มากขึ้น ทั้งนี้ เนื่องมาจากสิทธิใหม่ที่รัฐบาลไทยจะให้เป็นการแลกเปลี่ยนนั้นเองเป็นสำคัญ เมื่อพิจารณาจากสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของชาวรุสเซียเพียงสิบกว่าคนแล้ว สิทธิดังกล่าวก็ไม่ได้สร้างปัญหาแก่รัฐบาลไทยมากเท่ากับสิทธิเดียวกันนี้ของชนชาติอื่น โดยเฉพาะของคนในบังคับที่เป็นชาวเอเชียของมหาอำนาจตะวันตกซึ่งเป็นสิ่งที่ทำลายความรู้สึกและเกียรติภูมิของรัฐบาลไทยเป็นอย่างยิ่ง ดังที่เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถทรงรับสั่งแก่นายปลองชอง-รอสต์กอฟในตอนต้นปี ค.ศ. 1913 (พ.ศ.2454) ที่ว่า

> รัฐบาลไทยไม่ได้สนใจกับการขอยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของชาวต่างชาติมากเหมือนที่มหาอำนาจคาดกันไว้ และเราไม่ได้ตั้งใจที่จะให้สิทธิพิเศษเพื่อการแลกเปลี่ยนกับการยกเลิกเหล่านั้น การพยายามดึงชาวเอเชียที่ได้รับการคุ้มครองจากอังกฤษ หรือฝรั่งเศสเข้ามาอยู่ภายใต้กฎหมายของเราเป็นสิ่งที่มี

> ความหมายที่สุดสำหรับเรา...ในส่วน[คดีที่เกี่ยวกับ]ชาวยุโรป เป็นการสะดวกสำหรับเรามากกว่าที่จะปล่อยให้กงสุลพิจารณากันเอง การขอยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของ ชาวยุโรป จึงเป็นเรื่องของความรู้สึก (a matter of emotion) มากกว่าความจำเป็นของรัฐ (State necessity) แต่มหาอำนาจตางชาติก็จะได้รับผลประโยชนคุ้มค่าจากการบอกเลิกนั้น[1]

ดังนั้นการเสนอบอกเลิกของรัฐบาลรุสเซียจึงไม่ได้สร้าง "ความกระตือรือร้น" แก่รัฐบาลไทยเท่าที่ควร

ภายหลังจากที่ผิดหวังในการรอคำตอบจากรัฐบาลไทยเกี่ยวกับร่างสนธิสัญญาฉบับของรัฐบาลรุสเซียเป็นเวลากว่าสองเดือนนับแต่ที่ได้ถวายร่างแก่กรมพระเทวะวงศวโรปการในเดือนกันยายน นายปลองซอง-รอสต์กอฟก็ได้สอบถามผ่านนายปิตกิน พร้อมทั้งเร่งให้รัฐบาลไทยรีบพิจารณาให้คำตอบเกี่ยวกับร่างสนธิสัญญาฉบับนั้นโดยเร็ว[2] การที่รัฐบาลไทยต้องรื้อฟื้นร่างสนธิสัญญาฉบับนี้ขึ้นมาพิจารณาใหม่ย้ำให้เห็นว่า กรมพระเทวะวงศวโรปการทรงสนพระทัยการเจรจากับรัฐบาลรุสเซียครั้งนี้น้อยมาก พระองค์ยังคงเข้าใจว่าร่างสนธิสัญญาฉบับของรัฐบาลรุสเซียนี้เป็นร่างที่อาศัยเค้าโครงจากร่างที่รัฐบาลไทยเสนอไว้ใน ค.ศ.1913 (พ.ศ.2456) โดยที่พระองค์ไม่ทรงทราบว่าได้เป็นที่ตกลงกันระหว่างพระยากัลยาณไมตรีและนายปลองซอง-รอสต์กอฟแล้วในการเปลี่ยนแปลงเค้าโครงของร่างสนธิสัญญาระหว่างรัฐบาลทั้งสอง ดังนั้นภายหลังที่พระองค์ตรวจสอบร่างสนธิสัญญาฉบับของรัฐบาลรุสเซียแล้ว พระองค์จึงเห็นความผิดแปลกไปจากความเข้าใจเดิม ซึ่งทำให้พระองค์

---

[1] PKD...II, "Document No. 133:...," p. 260.

[2] กบส.กต., 4/2, "Note: Russian Treaty," Bangkok: Sept. 29, 1915.

ลังเลพระทัยและขอให้นายปิตกินทำการพิจารณาใหม่อีกครั้งหนึ่ง[1] ในตอนต้นเดือนตุลาคม นายปิตกินก็ได้ถวายรายงานการเปรียบเทียบร่างสนธิสัญญาฉบับของรัฐบาลรุสเซียกับร่างสนธิสัญญาระหว่างรัฐบาลสหรัฐอเมริกาและรัฐบาลไทย ซึ่งถือกันว่าเป็นร่างฉบับของรัฐบาลไทยที่ใช้ในการเจรจาครั้งนี้พร้อมด้วยความคิดเห็น ความเห็นของนายปิตกินสรุปได้ว่า มีข้อแตกต่างบางประการที่สมควรได้รับการทักท้วงจากรัฐบาลไทย[2] ข้อน่าสังเกตก็คือข้อทักท้วงของนายปิตกินนั้น นายปิตกินเองก็ไม่แน่ใจว่าเป็นสิ่งที่พระยากัลยาณไมตรีเคยให้ความเห็นชอบไปแล้วหรือไม่ อย่างไรก็ดีภายหลังที่นายปิตกินได้ถวายรายงานไปแล้ว กรมพระเทวะวงศวโรปการก็ไม่ได้มีพระมติแต่อย่างไร ดูเหมือนพระองค์จะไม่ได้พิจารณารายงานฉบับนี้ด้วย ดังนั้นการเจรจาจึงไม่มีผลคืบหน้าและรัฐบาลไทยก็ไม่ได้มีคำตอบเกี่ยวกับร่างสนธิสัญญาไปยังนายปลองซอง-รอสต์กอฟ

การพิจารณาร่างสนธิสัญญาทางการค้าระหว่างผู้แทนรัฐบาลทั้งสองต้องหยุดชะงักลงกว่า 7 เดือน ในตอนต้นเดือนมีนาคมของปีต่อมา นายปลองซอง-รอสต์กอฟก็ได้มีหนังสือเป็นทางการทูลถามท่าทีของรัฐบาลไทยอีกครั้งหนึ่ง พร้อมกับได้ถวายบันทึกช่วยจำ (Pro Memoria) ซึ่งสรุปการเจรจาระหว่างผู้แทนทั้งสองฝ่าย ในท้ายบันทึกช่วยจำฉบับนี้ นายปลองซอง-รอสต์กอฟได้กราบทูลในทำนองขู่ว่า ถ้ารัฐบาลไทยยังคงแสดงอาการไม่สนใจต่อความปรารถนาดีของตนแล้ว เขาอาจต้องรายงานต่อรัฐบาลรุสเซียว่า "ประเทศสยามยังไม่ได้เจริญก้าวหน้าถึงภาวะที่มี " ความมั่นคงอย่างสมบูรณ์" อันเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการปลดพันธะจากสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของต่างชาติได้"[3] บันทึกช่วยจำและการเร่งเร้า

---

[1] กบส.กต., 4/2, "Prince Devawongse-Pitkin," Bangkok: Sept. 29, 1915.

[2] กบส.กต., 4/2, "Pitkin-Prince Devawongse," Bangkok: Oct, 8, 1915.

[3] กบส.กต., 4/2, "Pro Memoria (proposed by Planson)," Bangkok: Feb. 27, 1916 enclosed to "Plançon-Prince Devawongse," Bangkok: March 3, 1916.

ของนายปลองชอง-รอสต์กอฟมีผลในการกระตุ้นให้รัฐบาลไทยหันกลับมาพิจารณาการทำสนธิสัญญาทางการค้ากับรัฐบาลรุสเซียอีกครั้งหนึ่ง ไม่นานต่อมานายปิตกินก็ได้ร่วมเจรจากับนายปลองชอง-รอสต์กอฟ ในตอนปลายเดือนพฤษภาคม. ผู้แทนของทั้งสองฝ่ายก็สามารถตกลงกันได้ในปัญหาเกี่ยวกับข้อกำหนดในสนธิสัญญาทั้งหมด และรัฐบาลไทยก็ได้ให้ความเห็นชอบ พร้อมกับยื่นร่างสนธิสัญญาที่แก้ไขแล้วให้นายปลองชอง-รอสต์กอฟเพื่อขอคำอนุมัติในการลงนามจากรัฐบาลรุสเซียอย่างเป็นทางการต่อไป

เป็นที่เห็นได้ชัดว่าตลอดระยะช่วงสุดท้ายของการเจรจาคือ ในตอนต้นเดือนพฤษภาคมนั้น นายปลองชอง-รอสต์กอฟ ดูเหมือนจะมีท่าทีที่ปรารถนาจะให้การตกลงระหว่างรัฐบาลทั้งสองสำเร็จลงโดยเร็วที่สุด ดังที่นายปิตกินได้ทูลต่อกรมพระเทวะวงศวโรปการว่านายปลองชอง-รสอต์กอฟไม่ได้คัดค้านการที่รัฐบาลไทยขอแก้ไขถ้อยคำหรือข้อกำหนดในร่างสนธิสัญญาแต่อย่างไร ในทางตรงกันข้ามกลับมีท่าทีเต็มใจที่จะยอมรับการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้น[1] ท่าทีกระตือรือร้นนี้น่าจะเป็นเพราะนายปลองชอง-รอสต์กอฟมองเห็นความสำคัญของสนธิสัญญาฉบับนี้ในการที่จะส่งเสริมการแสวงหาผลประโยชน์ของชาวรุสเซียและส่งเสริมบทบาททางการเมืองของรุสเซียในประเทศไทยให้สูงขึ้น ประการสำคัญ ในตอนต้นเดือนพฤษภาคมนั้นเอง กระทรวงการต่างประเทศรุสเซียได้มีคำสั่งทางโทรเลขให้ย้ายนายปลองชอง-รอสต์กอฟ กลับไปยังกรุงเปโตรกราด[2] คำสั่งย้ายดังกล่าวน่าจะเป็นเหตุให้นายปลองชอง-รอสต์กอฟ เห็นความจำเป็นที่ต้องเร่งดำเนินการเจรจาให้เป็นที่ตกลงกันโดยเร็วก่อนที่จะเดินทางกลับไปจากประเทศไทย

---

[1] กบส.กต., 4/2, "Pitkin-Prince Devawongse," No. 1569, Bangkok: May 12, 1916.

[2] กจช., ร.6 ต.4/9, "Phra Visal (Siamese Minister at Petrograd)-Prince Devawongse," Tel., Petrograd: May 4, 1916.

ร่างสนธิสัญญาฉบับที่รัฐบาลไทยเห็นชอบแล้วนั้น ประกอบไปด้วยข้อความทั้งหมด 24 มาตรา ซึ่งให้สิทธิแก่คนในบังคับของแต่ละฝ่ายที่อาศัยอยู่ในประเทศภาคีสนธิสัญญาเท่าเทียมกันกับพลเมืองเจ้าของประเทศทุกประการ รวมทั้งการดำเนินกิจการอุตสาหกรรม การค้า การซื้อขายและการครอบครองอสังหาริมทรัพย์ (มาตราที่ 1 และ 2) นอกนั้นเป็นข้อกำหนดรายละเอียดในเรื่องการค้าและการเดินเรือระหว่างประเทศทั้งสอง และหน้าที่ของกงสุลและการขอตั้งสถานกงสุล มาตราที่ 21 กำหนดให้ยกเลิกสิทธิของกงสุลในการชำระคดีความเกี่ยวกับคนในบังคับรุสเซียในประเทศไทย และยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของชาวรุสเซียในประเทศไทยนับแต่วันที่สนธิสัญญาฉบับนี้ได้รับการให้สัตยาบันจากรัฐบาลทั้งสอง และมาตราที่ 28 กำหนดให้สนธิสัญญาฉบับนี้มีผลบังคับใช้นับแต่วันที่ได้รับสัตยาบันจนครบกำหนดสิบปี หลังจากนั้นถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งขอเลิก ก็ให้การบอกเลิกนั้นมีผลนับแต่วันที่ได้แจ้งการบอกเลิกแล้ว 1 ปี แต่ทั้งนี้การบอกเลิกนี้จะต้องไม่เป็นเหตุให้มีการนำปฏิญญาฉบับ ค.ศ.1899 (พ.ศ.2442) ซึ่งถูกยกเลิกไปโดยสนธิสัญญาฉบับนี้แล้วกลับมาใช้บังคับอีกต่อไป

นอกจากข้อกำหนด 24 มาตรา ในร่างสนธิสัญญานี้แล้ว ยังประกอบด้วยร่างพิธีสารเกี่ยวกับอำนาจบังคับคดี (Draft of Jurisdiction Protocol) ผนวกท้ายร่างสนธิสัญญานี้อีก 8 มาตรา ซึ่งเป็นข้อกำหนดขยายความมาตราที่ 21 ของร่างสนธิสัญญา มาตราที่ 1 ในร่างพิธีสารนี้ระบุไว้ว่า คนในบังคับรุสเซียในประเทศไทยที่จดทะเบียนไว้กับสถานกงสุลก่อนวันให้สัตยาบัน เมื่อเกิดคดีความให้นำขึ้นพิจารณาต่อศาลต่างประเทศของรัฐบาลไทย สำหรับคนในบังคับนอกเหนือจากนี้ให้ขึ้นต่อศาลไทยที่มีอำนาจบังคับคดีคนในบังคับของไทย (Ordinary Siamese Courts) โดยตรง นอกนั้นเป็นข้อกำหนดกระบวนการพิจารณาคดีความในศาลและสิทธิของกงสุลในการร่วมพิจารณาคดีความในศาลต่างประเทศ สิทธิการอุทธรณ์และฎีกา ฯลฯ โดยทั่วไป ข้อกำหนดเหล่านี้ไม่ได้แตกต่างไปจากที่รัฐบาลไทยทำกับรัฐบาลอื่น ๆ ก่อนหน้านี้มากนัก มาตราที่ 5 ของร่างพิธีสารได้ระบุให้มีการโอนการชำระคดีที่ขึ้นกับศาลต่างประเทศไปขึ้นกับศาลไทย ภายหลังจากที่รัฐบาลไทยได้ประกาศใช้

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความเรียบร้อยแล้ว[1]

พิจารณาจากท่าทีของรัฐบาลรุสเซียที่มีต่อการทำสนธิสัญญาฉบับนี้ในระยะแรก ๆ และพิจารณาจากการที่ร่างสุดท้าย (Final draft) ที่รัฐบาลไทยได้ให้ความเห็นชอบ มีความแตกต่างไปจากร่างเดิมของนายปลองซอง-รอสต์กอฟที่รัฐบาลรุสเซียได้ให้ความเห็นชอบในตอนแรกเพียงเล็กน้อยตามที่นายปลองซอง-รอสต์กอฟได้รายงานต่อกระทรวงการต่างประเทศรุสเซีย[2]แล้ว รัฐบาลรุสเซียก็น่าที่จะอนุมัติให้ดำเนินการลงนามหรือให้แก้ไขข้อกำหนดบางข้อที่ยังเห็นว่ามีปัญหาแล้วให้ดำเนินการลงนามได้ต่อไป แต่รูปการณ์ที่ส่อให้เห็นว่าการลงนามในสนธิสัญญาทางการค้าฉบับแรกระหว่างรัฐบาลทั้งสองได้ดำเนินมาถึงขั้นสุดท้ายและใกล้ที่จะบรรลุผลสำเร็จนั้น ก็ได้เปลี่ยนแปลงไปในทางตรงกันข้าม

ในปลายเดือนมีนาคม ค.ศ.1916 (พ.ศ.2458) กลุ่มชาติสัมพันธมิตรยุโรปในสงครามโลกครั้งที่หนึ่งได้จัดให้มีการประชุมร่วมทางทหารและการเมืองขึ้นที่กรุงปารีส ที่ประชุมได้ตกลงกันในหลักการที่ว่ากลุ่มชาติสัมพันธมิตรจะร่วมมือกันในนโยบายทางเศรษฐกิจ[3] ซึ่งนอกจากจะเป็นแผนการในการร่วมกันต่อต้านกลุ่มมหาอำนาจกลางทางเศรษฐกิจในระหว่างสงครามแล้ว ยังจะเป็นแนวทางสำหรับร่วมมือกันในภายหลังสงครามครั้งนี้อีกด้วย หลักการการตกลงของที่ประชุมร่วมครั้งนี้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงท่าทีของรัฐบาลรุสเซียที่มีต่อสนธิสัญญาทางการค้าที่กำลังดำเนินการเจรจาอยู่กับรัฐบาลไทยเป็นอย่างมาก เพราะที่ประชุมร่วมได้มีมติที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงหลักปฏิบัติในทางการค้าระหว่างประเทศเสียใหม่ภายหลังจากที่สงครามยุติลง โดยจะให้ยกเลิกหลักการปฏิบัติต่อกันทางการค้าในฐานะของชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ยิ่ง ดังนั้นรัฐบาลรุสเซียจึงไม่อาจอนุมัติให้ผู้แทนของตนลงนามในสนธิสัญญา

---

[1] ดูร่างสนธิสัญญาและร่างพิธีสารฉบับนี้ได้ในเอกสารผนวกใน กบส.กต.,4/2, "Pitkin-Prince Devawongse," Bangkok: May 21, 1916.

[2] PKD...II, "Document No. 143:...," p. 276.

[3] PKD...II, footnote No. 316, p. 443.

ฉบับนี้ซึ่งมีระบุข้อความเกี่ยวกับหลักปฏิบัติต่อกันในฐานะของชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ยิ่งได้ เพราะสนธิสัญญาทางการค้าดังกล่าวจะมีผลผูกพันและก่อให้เกิดปัญหายุ่งยากขึ้นภายหลัง เมื่อที่ประชุมร่วมของฝ่ายสัมพันธมิตรจะให้ยกเลิกหลักปฏิบัติข้างต้น ในเดือนตุลาคม ก่อนที่จะเดินทางเข้ามารับตำแหน่งอรรคราชทูตประจำประเทศไทยคนใหม่ นายโยเซฟ ลอริส-เมลิกอฟ (Joseph Loris-Melikov) ก็ได้รับคำสั่งจากรัฐบาลรุสเซียให้ชี้แจงต่อรัฐบาลไทย ขอเลื่อนการเจรจาเกี่ยวกับสนธิสัญญาทางการค้าออกไปอีก "จนกว่าจะถึงเวลาที่เราได้วินิจฉัยเด็ดขาดเกี่ยวกับหลักการที่เป็นพื้นฐานของข้อตกลงทางการค้าระหว่างประเทศของเรา ซึ่งบางทีอาจจะเป็นเมื่อสงครามได้ยุติลงแล้ว"[1]

อย่างไรก็ดี อาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงท่าทีของรัฐบาลรุสเซียโดยไม่คาดฝันครั้งนี้ เป็นผลเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศรุสเซียในตอนกลางของปีนั้นด้วย เพราะในเดือนกรกฎาคม นายซาโซนอฟ ผู้เคยสนับสนุนและแสดงความกระตือรือร้นต่อการเจรจาดังกล่าวถูกปลดออกจากตำแหน่ง ทั้งนี้ เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ทางการเมืองภายใน ผู้ดำรงตำแหน่งแทนคือนายสตูร์เมอร์ (B.V. Sturmer) ซึ่งมีนโยบายโน้มเอียงไปในทางฝักใฝ่กับเยอรมนี[2] และตามที่นายลอริส-เมลิกอฟ ได้กราบทูลกรมพระยาเทวะวงศวโรปการ เมื่อครั้งที่เพิ่งเดินทางมาถึงประเทศไทยนั้น ปรากฏว่านายสตูร์เมอร์ผู้นี้ "เป็นคนไม่มีสติปัญญาความรู้อันใดเลย... ไม่มีความรู้ว่ากรุงสยามอยู่แห่งใด แลถามเขา[นายลอริส-เมลิกอฟ]ได้ถึงว่า จะไปทำอะไรอยู่ในกรุงสยาม"[3] ดังนั้น ด้วยบุคคลิกลักษณะที่แตกต่างไปจากนายซาโซนอฟ และพิจารณาจากสถานการณ์

---

[1] PKD...II, "Document No. 144: Instruction from A.A. Neratov to the Russian envoy in Siam, I.G. Loris-Melikov, about the impossibility of signing the Russo-Siamese agreement, No. 879, dated St. Petersburg, 30 September (12 October), 1916," p. 277.

[2] Florinsky, op. cit., Vol. II, p. 1335-6.

[3] กจช., ร.6 ต.4/9, "กรมพระยาเทวะวงศฯ ทูล กรมหลวงปราจินฯ (ราชเลขานุการ)," ที่ 296/14353, กรุงเทพฯ, 31 มีนาคม พ.ศ.2459.

คับขันที่รัฐบาลรุสเซียต้องเผชิญในขณะนั้น ทั้งสภาพการณ์ทางการเมืองภายในและสงคราม ที่รุสเซียตกเป็นฝ่ายรับ จึงเป็นที่เห็นได้ว่าอาจเป็นอุปสรรคที่ทำให้นายสตูร์เมอร์ให้ความสนใจต่อความสัมพันธ์กับประเทศไทยน้อยกว่าที่ควร และให้ระงับการเจรจาเพื่อทำสนธิสัญญาทางการค้ากับประเทศไทย โดยที่รัฐบาลรุสเซียอาจหาทางออกทางอื่นได้

แผนการที่จะให้มีสนธิสัญญาทางการค้าฉบับแรกระหว่างรัฐบาลรุสเซียและรัฐบาลไทย รวมทั้งการบอกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตต้องล้มเหลวลงโดยที่ไม่มีการรื้อฟื้นขึ้นมาพิจารณาอีก เพราะในปีต่อมาการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในประเทศรุสเซียนั้นก็ได้ทำให้สถานการณ์ต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไปด้วย เมื่อพิจารณาดูจากฝ่ายรัฐบาลไทย จะเห็นได้ว่ารัฐบาลไทยมีความกระตือรือร้นต่อการเจรจาครั้งนี้นับแต่เริ่มแรกน้อยมาก ดังเหตุผลที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ดังนั้น จึงไม่มีเหตุผลใดที่จะทำให้รัฐบาลไทยรู้สึกผิดหวังไปกับความล้มเหลวนี้ แม้ว่าความล้มเหลวดังกล่าวจะมีผลให้คนในบังคับรุสเซียยังคงได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตอยู่ในประเทศไทยอีกต่อไป แต่นั่นก็หาได้กระทบกระเทือนฐานะของประเทศไทยอย่างแท้จริงไม่ว่าจะในทางใด ๆ ในเอกสารติดต่อระหว่างกระทรวงการต่างประเทศไทยและอรรคราชทูตรุสเซียที่กรุงเทพฯ ในระหว่าง ค.ศ.1916 (พ.ศ.2459) ถึง ค.ศ.1919 (พ.ศ.2461) อันเป็นปีที่สถานอรรคราชทูตรุสเซียที่กรุงเทพฯ ต้องปิดลงนั้น ไม่ปรากฏว่ารัฐบาลไทยได้ดำเนินการทวงถามกรณีสนธิสัญญาฉบับนี้แต่อย่างไร

สำหรับรัฐบาลรุสเซีย การเสนอบอกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของตนในประเทศไทย นอกจากเป็นการหวังสร้างผลประโยชน์ทางการค้าแล้ว ยังนับเป็นความพยายามของรัฐบาลรุสเซียในการสร้างความนิยมและหาโอกาสที่จะเข้ามามีบทบาททางการเมืองอยู่ในประเทศไทยอีกครั้งหนึ่ง แต่แม้ว่าในที่สุดข้อเสนอที่จะเลิกสิทธินี้จะต้องล้มเหลวไปก็ตาม ความพยายามที่จะกลับเข้ามามีบทบาททางการเมืองอยู่ในประเทศไทยก็หาได้ลดลงไม่ โดยเฉพาะความพยายามของนายลอริส-เมลิกอฟ ในระยะใกล้ก่อนหน้าการประกาศเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่หนึ่งของรัฐบาลไทย ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

บทบาทในการชักชวนรัฐบาลไทยให้ประกาศเข้าร่วมสงครามข้างฝ่ายสัมพันธมิตรต่อต้านฝ่ายมหาอำนาจกลางในสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง

สงครามโลกครั้งที่หนึ่งที่อุบัติขึ้นในตอนปลายเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1914 (พ.ศ. 2457) นั้น เป็นสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศที่ได้นำรัฐบาลรุสเซียเข้ามามีบทบาททางการเมืองอยู่ในประเทศไทยอีกครั้งหนึ่ง ภายหลังจากที่บทบาทดังกล่าวต้องยุติไปโดยปริยาย นับแต่ที่รัฐบาลรุสเซียเข้าสงครามกับประเทศญี่ปุ่นในตอนต้นของคริสตศตวรรษที่ 20ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

สงครามครั้งนี้แม้ว่าโดยทั่วไปจะเป็นผลมาจากวิกฤตการณ์การขัดแย้งเกี่ยวกับการแสวงหาผลประโยชน์ทางการเมืองและเศรษฐกิจระหว่างมหาอำนาจต่าง ๆ ในภูมิภาคนั้น และมีขอบเขตของการรบอย่างจริงจังจำกัดเฉพาะในบริเวณภาคพื้นยุโรปและบริเวณใกล้เคียงเป็นส่วนใหญ่ และต่อมาได้ขยายออกมาทางภาคตะวันออกไกลบ้างเพียงเล็กน้อย ซึ่งอยู่ห่างไกลจากประเทศไทยจนไม่มีผลกระทบกระเทือนถึงบูรณภาพของประเทศไทยให้เห็นชัดแจ้งโดยตรง แต่สงครามครั้งนี้ก็มีผลกระทบกระเทือนทางการเมืองและเศรษฐกิจไม่น้อย เพราะคู่สงครามไม่ว่าจะเป็นฝ่ายสัมพันธมิตรหรือฝ่ายมหาอำนาจกลางต่างก็เป็นมหาอำนาจที่มีผลประโยชน์ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจอยู่อย่างมหาศาลในเอเชีย และโดยเฉพาะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งประเทศไทย

รัฐบาลไทยดูเหมือนจะตระหนักดีตั้งแต่แรกแล้วว่า สงครามครั้งนี้ย่อมมีผลในการเปลี่ยนแปลงดุลย์อำนาจและลักษณะความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้ามหาอำนาจกลางเป็นฝ่ายได้ชัยชนะ[1] อันที่จริงสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของประเทศไทยทั้งภายในและภายนอกนั้นถูกกระทบกระเทือน

---

[1]กจช., ร.6 ต.15/3, "พระยาบุรีนวราษฐ (ราชเลขานุการ) ถึง หลวงภาษาปริวัตร (อุปทูตรักษาราชการ ณ กรุงโตกิโอ)," ร่าง, ลับ, กรุงเทพฯ, ตุลาคม พ.ศ. 2457.

จากสงครามตั้งแต่เริ่มแรก แต่เนื่องจากการที่บูรณภาพและอธิปไตยยังไม่ถูกกระทบกระเทือนโดยตรง ทั้งสถานการณ์ภายในของรัฐบาลไทยนับตั้งแต่ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวครองราชย์เป็นต้นมานั้น ยังอยู่ในสภาพที่ไม่ราบรื่นเท่าที่ควร เป็นต้นว่า แผนการปฏิวัติของกลุ่มนายทหารหนุ่มใน ค.ศ.1912 (พ.ศ.2454 หรือที่เรียกกันว่า กบฏ ร.ศ.130) ความขัดแย้งทางด้านความคิดเห็นภายในพระราชวงศ์[1] และกลุ่มต่อต้านนโยบายการปกครองภายในของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ฯลฯ สถานการณ์เหล่านี้ย่อมทำให้รัฐบาลไทยตระหนักดีว่าการเข้าร่วมสงครามไม่ว่าในข้างฝ่ายใด ย่อมมีผลต่อฐานะความมั่นคงภายในของรัฐบาลอย่างรุนแรง ดังนั้นรัฐบาลไทยจึงได้ตัดสินใจออกประกาศความเป็นกลางในสงครามครั้งนี้ภายในเวลาไม่นานหลังจากที่สงครามได้เกิดขึ้น

การประกาศความเป็นกลางของรัฐบาลไทยแม้ว่าจะเป็นนโยบายที่เหมาะสมกับสถานการณ์มากที่สุดในขณะนั้น แต่รัฐบาลไทยก็จำต้องเผชิญกับปัญหาสำคัญอันเกิดจากนโยบายดังกล่าว สภาพที่ตั้งของประเทศไทยที่ล้อมรอบไปด้วยอาณานิคมสำคัญของกลุ่มชาติสัมพันธมิตรคือ พม่า มลายูและอินโดจีน ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นดินแดนที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์มากที่สุดแห่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สำหรับคู่สงครามทั้งสองฝ่าย ไม่นานภายหลังจากที่เริ่มสงครามและรัฐบาลไทยได้ประกาศความเป็นกลาง ชาวเยอรมันและออสเตรียจำนวนมากก็ได้อพยพจากอาณานิคมของฝ่ายสัมพันธมิตรใกล้เคียงเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย และกรุงเทพฯ ก็ได้กลายเป็นศูนย์กลางของการโฆษณาชวนเชื่อและการจารกรรมของประเทศคู่สงครามที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งในทางตะวันออก บ่อยครั้งที่ปฏิบัติการของคู่สงครามเหล่านี้เป็นสิ่งที่ล่อแหลมต่อการละเมิดความเป็นกลางของประเทศไทยเป็นอย่างยิ่ง รัฐบาลไทยเองก็ได้พยายามที่จะดำเนินมาตรการทุกวิถีทางในอันที่จะรักษาความเป็นกลางไว้

---

[1] กรณีนี้เห็นได้ชัดจากการที่กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้กราบบังคมทูลลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยอย่างกระทันหันใน ค.ศ.1914 (พ.ศ.2457).

อย่างเคร่งครัด ทั้งจากการละเมิดที่มาจากภายนอกและจากสภาพการณ์ภายในประเทศ มาตรการดังกล่าวเป็นต้นว่า การประกาศกฎอัยการศึก การลาดตระเวณน่านน้ำ ฯลฯ[1]

อย่างไรก็ดี ในขณะที่รัฐบาลไทยต้องรักษาความเป็นกลางเพื่อให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของประเทศ และในขณะที่ต้องเผชิญกับปัญหาที่ข้าราชการชั้นผู้น้อย พ่อค้าประชาชนบางกลุ่มมีท่าทีสนับสนุนฝ่ายมหาอำนาจกลางอันเนื่องมาจากเหตุผลที่เกี่ยวกับการเคยผ่านการศึกษาชั้นสูงมาจากประเทศเยอรมนี หรือความไม่พอใจประสบการณ์ในอดีตที่รัฐบาลไทยเคยถูกคุกคามและปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรมจากรัฐบาลอังกฤษและรัฐบาลฝรั่งเศส หรือความนิยมเกี่ยวกับสินค้าของเยอรมัน ฯลฯ อยู่นั้น[2] ก็เป็นที่เห็นได้ชัดว่า ในบรรดาผู้นำชั้นสูงที่มีส่วนสำคัญในการกำหนดนโยบายของรัฐบาลไทยนั้น ส่วนใหญ่มีทัศนะความคิดเห็นส่วนตัวที่โน้มเอียงไปในทางที่เห็นอกเห็นใจและฝักใฝ่กลุ่มชาติสัมพันธมิตร เป็นต้นว่า เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ ผู้ทรงมีความผูกพันทางด้านจิตใจ และมีความศรัทธาในพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 อย่างลึกซึ้ง กรมพระเทวะวงศวโรปการก็เป็นที่รู้จักกันดีของบรรดานักการทูตต่างประเทศว่า เป็นผู้นำของกลุ่มผู้นิยมอังกฤษ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงสำเร็จการศึกษาชั้นสูงจากประเทศอังกฤษ และประทับอยู่ในประเทศนั้นมาเป็นเวลาหลายปี ในลายพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ถึงพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร อรรคราชทูตไทยที่กรุงปารีสในตอนต้นของสงครามนั้น พระองค์ได้ทรงยอมรับว่า

> ในส่วนของฉัน แม้ว่าจะเป็นกลางโดยทางราชการ แต่ในใจจริง ฉันต่อต้านเยอรมัน (anti German) มาอยู่เสมอ...พวกเยอรมันก็ดูเหมือนจะเดาออกได้ เพราะพวกนี้มักจะพบว่าฉันเป็นเครื่องกีดขวาง

---

[1] ดู สมพล ศิลปวุฒิ, "บทบาทของประเทศไทยในการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง และผลที่ประเทศไทยได้รับ" (ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร, 2515), หน้า 16-34.

[2] ดู เพิ่งอ้าง, หน้า 45-69.

ความทะเยอทะยานทางการเมืองของเขาในประเทศสยาม[1]

ท่าทีของผู้นำทางการเมืองระดับสูงของรัฐบาลไทยดูเหมือนจะเป็นที่ทราบกันดีของบรรดานักการทูตของมหาอำนาจต่างประเทศ ดังปรากฏว่า ใน ค.ศ. 1915 (พ.ศ.2458) อรรคราชทูตเนเทอร์แลนด์ประจำประเทศไทยในฐานะของคณบดีทูตในกรุงเทพฯ (Doyen of the Corps Diplomatique) ได้แสดงความไม่พอใจและกล่าวหารัฐบาลไทยอย่างไม่เป็นทางการว่าไม่ได้รักษาความเป็นกลางอย่างเคร่งครัดเท่าที่ควร โดยมีความโน้มเอียงไปในทางเห็นอกเห็นใจและเข้าข้างฝ่ายสัมพันธมิตร[2]

ฝ่ายมหาอำนาจกลางเองดูเหมือนจะตระหนักถึงท่าทีของผู้นำของรัฐบาลไทยดังกล่าว และไม่ปรากฏว่าได้พยายามที่จะเข้าแทรกแซงชักชวนให้รัฐบาลไทยเข้าสู่สงครามในข้างฝ่ายตนเหมือนรัฐบาลกลุ่มชาติฝ่ายสัมพันธมิตรดังที่จะได้กล่าวต่อไป แต่กระนั้นในระหว่างที่รัฐบาลไทยดำรงความเป็นกลางอยู่นั้นฝ่ายมหาอำนาจกลางก็ได้พยายามรณรงค์โฆษณาชวนเชื่อด้วยการออกหนังสือพิมพ์เสนอข่าวชัยชนะของฝ่ายเยอรมันในแนวรบด้านต่าง ๆ และด้วยการแสดงความเห็นอกเห็นใจประเทศไทยที่เคยถูกอังกฤษหรือฝรั่งเศสรุกคามและเบียดเบียนผลประโยชน์ไปเป็นจำนวนมาก รวมทั้งการเสนอข่าวที่จะสร้างความรู้สึกเห็นอกเห็นใจฝ่ายมหาอำนาจกลางขึ้นในหมู่ประชาชนชาวไทย[3] ไม่ต้องสงสัย

---

[1]กจช., ร.6 ต.15.4/1, "King Vajiravudh-Prince Charoon," Private and Confidential, Draft, Bangkok: Oct. 7, 1914.

[2]กจช., ร.6 ต.15.4/2, "King Vajiravudh-Prince Charoon," Conf., Draft, Bangkok: May 2, 1915.

[3]ดูพฤติการณ์เหล่านี้ได้ใน กจช., ร.6 ต.15.4/1, "King Vajiravudh-Prince Charoon," Private and Confidential, Draft, Bangkok: Oct. 7, 1914 and PKD...II, "Document No. 136: Dispatch from G.A. Planson-Rostkov to S.D. Sazonov about Siam's neutrality in the First World War, No. 2, dated Bangkok, 26 January (8 February), 1915," pp. 266-67.

เลยว่าท่าทีของฝ่ายมหาอำนาจกลางนั้นนอกจากต้องการอาศัยประเทศไทยเป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติการจารกรรมและบ่อนทำลายผลประโยชน์ของกลุ่มชาติสัมพันธมิตรในภูมิภาคนี้แล้ว ฝ่ายมหาอำนาจกลางยังปรารถนาจะสร้างมติมหาชนขึ้นในประเทศไทยเพื่อบีบบังคับให้รัฐบาลไทยตัดสินใจเข้าสู่สงครามในข้างฝ่ายตนหรืออย่างน้อยที่สุดก็เพื่อให้รัฐบาลไทยให้ความเห็นอกเห็นใจในฝ่ายตนมากขึ้น

ความโน้มเอียงของผู้นำของรัฐบาลไทยข้างต้นได้มีส่วนกระตุ้นให้บรรดานักการทูตของฝ่ายสัมพันธมิตรในประเทศไทยบางคนมองเห็นหนทางในอันที่จะชักจูงให้รัฐบาลไทยตัดสินใจผละจากความเป็นกลางและเข้าร่วมกลุ่มกับฝ่ายสัมพันธมิตร ในระหว่าง ค.ศ. 1915 - 1916 (พ.ศ.2458-2459) อรรคราชทูตฝรั่งเศสและอรรคราชทูตรุสเซียที่กรุงเทพฯ ได้พยายามดำเนินการดังกล่าวอยู่ตลอดเวลา[1] ไม่ต้องสงสัยเลยว่า อรรคราชทูตฝรั่งเศสและรุสเซียต่างก็ตระหนักดีว่าการตัดสินใจดังกล่าวของรัฐบาลไทยจะเป็นประโยชน์ต่อฝ่ายสัมพันธมิตรอย่างยิ่ง อย่างน้อยที่สุด ทรัพยากรธรรมชาติอันมากมายของไทย เป็นต้นว่า ดีบุก จะเป็นวัตถุดิบสำคัญสำหรับยุทธปัจจัยของฝ่ายสัมพันธมิตรได้ดี รวมทั้งสินค้าเกษตรกรรมอื่น ๆ ประการสำคัญ การผละจากความเป็นกลางของรัฐบาลไทยยังเป็นการตัดความกังวลในปัญหาที่เกี่ยวกับการที่ฝ่ายมหาอำนาจกลางจะใช้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการจารกรรมและบ่อนทำลายความมั่นคงของอาณานิคมใกล้เคียง นอกจากนั้นการเข้าร่วมกลุ่มของรัฐบาลไทยยังเป็นเครื่องสนับสนุนด้านกำลังใจให้แก่ฝ่ายสัมพันธมิตรได้เป็นอย่างดี

สำหรับรัฐบาลรุสเซีย ความพยายามของอรรคราชทูตรุสเซียที่กรุงเทพฯ ในประเด็นนี้เป็นผลเนื่องมาจากแนวทางทางการทูตประการหนึ่งที่สำคัญที่สุด ที่รัฐบาลรุสเซียได้ยึดเป็นหลักปฏิบัตินับแต่ที่เริ่มสงครามเป็นต้นมา นอกเหนือไปจากความพยายามที่จะ

---

[1] PKD...II, "Part VI: [Introduction]," p. 264.

ผนึกกำลังภายในกลุ่มชาติฝ่ายสัมพันธมิตรและการแสวงหาลู่ทางตกลงเพื่อยุติสงคราม แนวทางที่ว่านี้คือ การเจรจากับกลุ่มประเทศที่ไม่ได้เข้าร่วมสงคราม เพื่อให้ประเทศเหล่านี้รักษาความเป็นกลางหรือไม่ก็เข้าร่วมสงครามในข้างฝ่ายสัมพันธมิตรถ้าเป็นไปได้[1] ในกรณีของประเทศไทย การประกาศความเป็นกลางของรัฐบาลไทยแม้ว่าจะไม่กระทบกระเทือนถึงสถานการณ์ของสงครามโดยตรง แต่การที่ประเทศไทยเป็นประเทศเป็นกลางเพียงประเทศเดียวบนภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นศูนย์กลางของฝ่ายมหาอำนาจกลางในการจารกรรมอาณานิคมใกล้เคียงของฝ่ายสัมพันธมิตร เช่น ในอินเดีย พม่า และอินโดจีน ฯลฯ ในระหว่าง ค.ศ.1915-1916 (พ.ศ.2458-2459) รายงานของนายปลองชอง-รอสต์กอฟ ได้ชี้ให้รัฐบาลรุสเซียเห็นอันตรายของความเคลื่อนไหวของฝ่ายมหาอำนาจกลางในการสนับสนุนพวกขบวนการกู้ชาติในอาณานิคมต่าง ๆ โดยมีฐานปฏิบัติการอยู่ในประเทศไทย รายงานดังกล่าวเป็นที่สนใจของรัฐบาลรุสเซียไม่น้อย[2] เพราะแม้ว่าปฏิบัติการจารกรรมนี้จะไม่กระทบกระเทือนถึงผลประโยชน์โดยตรงของรัฐบาลรุสเซียแต่อย่างใด แต่ก็เป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของมหาอำนาจภาคีสัมพันธมิตรเป็นอย่างมาก ซึ่งอาจมีผลในทางที่ไม่ดีต่อสถานะสงครามในยุโรปอันเป็นสิ่งที่รัฐบาลรุสเซียย่อมไม่ปรารถนา

---

[1] Florinsky, op. cit., Vol. II, p. 1335.

[2] ดู PKD...II, "Document No. 140: Dispatch from G.A. Planson-Rostkov to S.D. Sazonov about the activities of the Germans in Siam, No. 2, dated Bangkok, 24 January (6 February), 1916," pp. 271-2 and "Document No. 141: Dispatch from G.A. Planson-Rostkov to S.D. Sazonov about preparations being made on Siamese territory for operations against the British government in India, No. 4, dated Bangkok, 26 March (8 April), 1916," pp. 272-3. หนังสือเอกสารหมายเลข 140 มีหมายเหตุซึ่งคงเป็นของเจ้าหน้าที่กระทรวงการต่างประเทศว่า ให้รายงานไปยังกระทรวงกลาโหม และกระทรวงทหารเรือ.

ท่าทีของรัฐบาลรุสเซียและนายปลองชอง-รอสต์กอฟ ในการหาทางชักนำรัฐบาลไทยเข้าสู่สงครามเห็นได้ชัดจากความกระตือรือร้นที่มีต่อการทำสนธิสัญญาทางการค้าและการเสนอบอกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขต คำสั่งอนุมัติของกระทรวงการต่างประเทศรุสเซียที่ให้ดำเนินการเจรจากับรัฐบาลไทยได้มีมาภายหลังจากที่สงครามได้เริ่มขึ้นเพียงเดือนเศษ "โดยคำนึงถึงความสำคัญทางการเมือง" ของหลักการข้างต้น[1] ดูเหมือนรัฐบาลรุสเซียจะเชื่อว่า การเสนอบอกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตเพื่อประโยชน์ของรัฐบาลไทยอาจจะโน้มน้าวให้รัฐบาลไทยเห็นอกเห็นใจรัฐบาลรุสเซียและทำให้การดำเนินงานของนักการทูตฝ่ายสัมพันธมิตรในการชักจูงรัฐบาลไทยตัดสินใจเข้าสู่สงครามนั้นบรรลุผลได้เร็วขึ้น

แต่ความพยายามของอรรคราชทูตฝรั่งเศสและรุสเซียในระยะสองปีแรกไม่มีผลคืบหน้า รัฐบาลไทยยังไม่มีเหตุผลพอที่จะทำให้การเข้าร่วมสงครามครั้งนี้อยู่ในฐานะภาคีของฝ่ายสัมพันธมิตรที่มีเกียรติ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐบาลไทยยังไม่มีเหตุผลจำเป็นที่จะต้องเข้าสู่สงครามซึ่งเป็นการเสี่ยงต่อความมั่นคงภายในของประเทศ ดังความเห็นของกรมพระยาเทวะวงศวโรปการที่กราบทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผ่านพระยาบุรี-นวราษฎร์ ราชเลขานุการที่ว่า

> ธรรมดาบ้านเมืองเมื่อไม่มีการศึกสงคราม เสี้ยนหนาม หลักตอแผ่นดินก็จมหายไม่อาจจะผุดโผล่เผยอขึ้นให้เห็น เพราะความยำเกรงอำนาจแผ่นดินว่าจะปราบปรามลงเอยอีกต่อไป แต่ถ้ามีการรบพุ่งชิงไชยกันขึ้นเมื่อใดแล้ว เสี้ยนหนามหลักตอแผ่นดินทั้งหลายก็อาจจะองอาจขึ้นให้เป็นการลำบากยากยิ่งขึ้นกว่าที่เคยคิดเห็นอยู่เมื่อนั้น[2]

---

[1] PKD...II, "Document No. 135:...," p. 262.

[2] กบส.กต., 34/1 (หมวดการเมือง หมู่สงครามโลกครั้งที่ 1 ศักราช 2457-2461), "กรมพระยาเทวะวงศฯ ถึง พระยาบุรีฯ," ร่าง, ลับ, กรุงเทพฯ, 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2459.

แต่แม้กระนั้น ก็เป็นที่เห็นได้ชัดว่าในระหว่างสองปีดังกล่าวรัฐบาลไทยได้เริ่มตระเตรียมมาตรการต่าง ๆ อันจำเป็นสำหรับการเข้าสู่สงครามไว้บางแล้ว ในระหว่างระยะเวลานี้ นายปลองซอง-รอสต์กอฟได้รายงานความเคลื่อนไหวของรัฐบาลไทยและปฏิกิริยาทั่วไปในประเทศไทยที่มีต่อสงคราม เป็นต้นว่า พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในส่วนที่เกี่ยวกับสงครามในทัศนะของพระพุทธศาสนา ซึ่งพระองค์ทรงยืนยันว่าสงครามที่ดำเนินไปเพื่อป้องกันเอกราชของประเทศนั้นไม่ขัดต่อพุทธบัญญัติ และการที่รัฐบาลไทยได้ขยายแสนยานุภาพทางทหารรวมทั้งสนับสนุนกิจการเสือป่า รักษาดินแดน ลูกเสือ ฯลฯ[1] นอกจากนั้นบรรดาข้าราชสำนัก ข้าราชการ พ่อค้าและประชาชนทั่วไปยังได้ร่วมกันบริจาคเงินจำนวนหนึ่งเพื่อซื้อเรือรบที่ทันสมัยเข้าประจำการในกองทัพเรือไทยซึ่งโครงการนี้ต่อมาก็ได้อยู่ภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น[2] แน่นอนที่ว่า ถ้ารัฐบาลไทยตัดสินใจเข้าสู่สงคราม ก็เป็นไปไม่ได้ที่จะเข้าข้างฝ่ายมหาอำนาจกลาง เพราะนอกจากแนวโน้มทางความคิดเห็นของผู้นำในระดับสูงแล้ว สภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของประเทศไทยยังล้อมรอบไปด้วยดินแดนของฝ่ายสัมพันธมิตร

ใน ค.ศ.1916 สภาพการณ์ทางการเมืองภายในประเทศรุสเซียทวีความคับขันยิ่งขึ้น อันเป็นผลเนื่องมาจากสงครามซึ่งรุสเซียต้องประสบกับความเสียหายอย่างยับเยิน

---

[1] PKD...II, "Document No. 136:...," p. 266. and "Document No. 142: Dispatch from G.A. Planson-Rostkov to S.D. Sazonov about the opinions expressed by the King of Siam concerning the War, No. 6, dated Bangkok, 26 March (8 April), 1916," p. 274.

[2] PKD...II, "Document No. 139: Dispatch from G.A. Planson-Rostkov to S.D. Sazonov about the collection of funds in Siam for the purchase of a cruiser, No. 10, dated Bangkok, 24 July (6 August), 1915," pp. 269-70.

โดยเฉพาะทางแนวรบด้านโปแลนด์และปรัสเซียตะวันออก แม้ว่าจะเป็นฝ่ายได้เปรียบทางแนวรบด้านออสเตรีย-ฮังการี เพียงเฉพาะถึงปลาย ค.ศ.1915 รุสเซียต้องสูญเสียกำลังทหารไปถึง 3.4 ล้านคนจากกำลังพลที่ระดมมาทั้งหมด 9.7 ล้านคน ในจำนวนนี้ที่เสียชีวิตไปมีทั้งหมดกว่า 3 แสนคน และที่สูญหายหรือถูกจับเป็นเชลยศึกกว่า 1.5 ล้านคน[1] ภาวะทางเศรษฐกิจภายในเองก็ได้รับความกระทบกระเทือนอย่างรุนแรงไม่น้อยไปกว่าการสูญเสียด้านกำลังคน การระดมชายฉกรรจ์ย่อมมีผลถึงประสิทธิภาพในการผลิตทั้งทางเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม นอกจากนั้นภาวะสงครามยังเป็นการตัดทอนเส้นทางลำเลียงขนส่งสินค้าทั้งทางบกและทางเรือที่จะเข้าหรือออกจากประเทศรุสเซียอีกด้วย ซึ่งมีผลให้การค้ากับทางยุโรปถูกตัดขาดเกือบทั้งหมด ในตอนต้นปี ค.ศ.1916 แม้วาสถานการณ์ทางแนวรบของรุสเซียจะมีทีท่าว่าดีขึ้นบ้าง แต่ความหวังในการที่จะเป็นฝ่ายได้รับชัยชนะเด็ดขาดก็ยังเป็นสิ่งที่ยังมองไม่เห็น สถานการณ์ดังกล่าวทำให้ความกระตือรือร้นของประชาชนชาวรุสเซียในการเข้าร่วมสงครามครั้งนี้ในระยะแรก ๆ ค่อย ๆ ลดน้อยลง ความเบื่อหน่ายสงครามได้เข้ามาแทนที่ ภาวะการขาดแคลนสินค้าอุปโภคและบริโภคขยายตัวออกไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ทำให้บรรดากรรมกรโรงงานอุตสาหกรรมและชาวนาซึ่งถูกบีบคั้นจากภาวะเหล่านี้มองไม่เห็นเป้าหมายที่เป็นประโยชน์ของสงครามอย่างที่พวกผู้นำส่วนใหญ่ของรัฐบาลรุสเซียมองเห็น และพวกนี้ก็ได้เริ่มเรียกร้องให้มีการยุติสงคราม[2]

ความกดดันจากสถานการณ์ภายในประเทศทำให้รัฐบาลรุสเซียจำต้องแสวงหาทางที่จะนำไปสู่การยุติสงครามครั้งนี้หรืออย่างน้อยที่สุด ก็ที่จะทำให้รัฐบาลรุสเซียและฝ่ายสัมพันธมิตรเป็นฝ่ายได้เปรียบฝ่ายตรงข้ามมากกว่าที่เป็นอยู่ ทั้งนี้ด้วยการดำเนินการทางการทูตที่จะชักจูงให้ประเทศเป็นกลางอื่น ๆ เข้าสู่สงครามข้างฝ่ายสัมพันธมิตร การระดมดังกล่าว

---

[1] Florinsky, op. cit., Vol. II, p. 1329.

[2] ดู Ibid., p. 1375 and Hugh Seton-Watson, The Russian Empire: 1801-1917, (London: Oxford University Press, c. 1967), p. 721.

นอกจากจะเป็นการเพิ่มดุลย์ทางแสนยานุภาพของฝ่ายสัมพันธมิตรแล้ว การที่ประเทศเป็นกลางอื่น ๆ ตัดสินใจเข้าข้างฝ่ายตนนั้นจะทำให้สงครามครั้งนี้ดูเหมือนว่ามีเป้าหมายที่มีคุณค่าที่สูงขึ้น นั่นคือฝ่ายสัมพันธมิตรอาจอ้างได้ว่า สงครามครั้งนี้มิใช่เป็นการต่อสู้อันเกิดจากการขัดแย้งผลประโยชน์ระหว่างคู่สงคราม แต่เป็นการต่อสู้ระหว่างกลุ่มประเทศกาวราวคุกคามฝ่ายหนึ่งและกลุ่มประเทศที่ต้องการรักษาความเป็นธรรมในโลกอีกฝ่ายหนึ่ง เป้าหมายใหม่ที่มีคุณค่านี้ย่อมจะสามารถเรียกร้องความสนับสนุนจากภายในประเทศได้เพิ่มมากขึ้นไม่มากก็น้อย และเป็นการลดความกดดันจากสภาพการณ์เสื่อมโทรมภายในประเทศได้ดี ท่าทีอันเกิดจากความกดดันภายในประเทศรุสเซียครั้งนี้เห็นได้ชัดจากกรณีการเข้าร่วมสงครามของรัฐบาลรูเมเนียในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1916 (พ.ศ.2459) โดยรัฐบาลรุสเซียยอมรับเงื่อนไขที่รัฐบาลรูเมเนียเรียกร้องเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกับการประกาศสงครามต่อฝ่ายมหาอำนาจกลาง ทั้งที่ก่อนหน้านั้นรัฐบาลรุสเซียเคยยืนยันปฏิเสธที่จะยอมรับเงื่อนไขเหล่านี้ตลอดมา[1] ความเคลื่อนไหวและปฏิกิริยาภายในประเทศไทยที่ว่าเป็นไปได้ที่รัฐบาลไทยอาจตัดสินใจเข้าสู่สงครามถ้ามีเหตุผลเพียงพอดังที่นายปลองซอง-รอสต์กอฟได้รายงานไปนั้น และรวมทั้งความกดดันภายในที่เผชิญอยู่ได้ทำให้รัฐบาลรุสเซียตัดสินใจดำเนินการทางการทูตอย่างจริงจังมากขึ้นกว่าเดิมในการชักจูงให้รัฐบาลไทยตัดสินใจประกาศสงคราม

คำสั่งถอนนายปลองซอง-รอสต์กอฟออกจากตำแหน่งและย้ายนายลอริส-เมลิกอฟเลขานุการเอกและที่ปรึกษาสถานเอกอรรคราชทูตรุสเซียที่กรุงวอชิงตันมาทำหน้าที่แทนนั้นไม่ได้เป็นการเปลี่ยนแปลงตามวิถีทางปกติของสายงานทางการทูต และไม่ใช่มีเหตุผลดังที่นายซาโซนอฟ รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศรุสเซียแจ้งต่อพระวิศาลพจนกิจ อรรคราชทูตไทยที่กรุงเปโตรกราดว่า "ม.ปลังซอง [คือนายปลองซอง-รอสต์กอฟ] เป็นคนไม่ "sympathetic"...ส่วน ม.โลริส-เมลิกอฟนั้น...เป็นคนเรียบร้อยแลมีอัธยาไศรยดีมาก"[2] เพียง

---

[1] Florinsky, op. cit., Vol. II, p. 1344.

[2] กจช., ร.6 ต.4/9, "พระวิศาลพจนกิจ (อรรคราชทูตไทยที่กรุงเปโตรกราด) ทูล กรมพระยาเทวะวงศฯ," เปโตรกราด, 22 พฤษภาคม พ.ศ.2459, "sympathetic" ในที่นี้แปลว่า "น่าคบหาสมาคม".

ประการเดียวนั้นด้วย มีหลักฐานที่ทำให้พอจะสันนิษฐานได้ว่าการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้เป็นไปเพื่อสนองจุดประสงค์ของรัฐบาลรุสเซียในอันที่จะหาทางชักชวนให้รัฐบาลไทยเข้าสู่สงคราม นายลอริส-เมลิกอฟ น่าจะได้รับทราบนโยบายนี้ตั้งแต่แรก เพราะในระหว่างเดินทางกลับจากกรุงวอชิงตันไปกรุงเปโตรกราดเพื่อรับพระราชสาส์นตราตั้งเดินทางมาประจำที่กรุงเทพฯ ต่อไปนั้น นายลอริส-เมลิกอฟ ได้แวะที่กรุงปารีสและกรุงลอนดอนเพื่อหารือกับกระทรวงทหารเรือของฝรั่งเศสเกี่ยวกับผลได้ผลเสียที่ฝ่ายสัมพันธมิตรจะได้รับจากการที่รัฐบาลไทยจะยึดเรือสินค้าเยอรมัน จำนวน 9 ลำที่จอดอยู่ที่กรุงเทพฯ ถ้ารัฐบาลไทยประกาศสงครามต่อฝ่ายมหาอำนาจกลาง และรวมทั้งปรึกษากับกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสและอังกฤษเกี่ยวกับข้อเสนอที่จะขอให้รัฐบาลไทยเข้าสู่สงคราม[1]

นอกไปจากการย้ายนายลอริส-เมลิกอฟ มาประจำที่กรุงเทพฯ แล้ว ท่าทีที่รัฐบาลรุสเซียมีต่อรัฐบาลไทยระหว่างนั้นยังจะเห็นได้จากการที่พระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ทรงเชิญเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถเสด็จไปทอดพระเนตรการรบในแนวรบด้านรุสเซีย แผนการเชิญเสด็จครั้งนี้มีขึ้นในเดือนตุลาคม ค.ศ.1916 (พ.ศ.2459) โดยพระราชประสงค์ของพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 เอง ในเดือนมกราคมของปีต่อมา พระองค์ก็ได้มีโทรเลขเชิญเสด็จผ่านพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งก็ได้ทรงตอบรับโดยทันที[2] แม้ว่าภายหลัง

---

[1] FO. 371/3027, "Dering-Balfour (British Foreign Minister)," No. 60, Conf., Bangkok: April 20, 1917 and PKD...II, "Document No. 168: Dispatch from I.G. Loris-Melikov to M.I. Tereshchenko about the situation in Siam following its entry into the War on the side of the "Entente," No. 5, dated Bangkok, 23 July (5 August) 1917," p. 306.

[2] กบส.กต., 28/11 (หมวดราชวงศ์ไทย), "พระวิศาลฯ ทูล กรมพระยาเทวะวงศฯ," ที่ 33/176, เปโตรกราด, 24 ตุลาคม พ.ศ.2459 และ "Prince Devawongse-Phra Visal," Tel., Bangkok: Jan. 10, 1917.

ต่อมา เนื่องจากการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองและการจลาจลวุ่นวายในประเทศรุสเซียทำให้แผนการนี้ต้องล้มเลิกไป แต่แผนการนี้ก็ย่อมจะชี้ให้เห็นว่า รัฐบาลรุสเซียพยายามดำเนินการทุกวิถีทางในอันที่จะโน้มน้าวให้รัฐบาลไทยตัดสินใจเข้าสู่สงคราม

ในตอนปลายเดือนมีนาคม ค.ศ.1917 (พ.ศ.2459) นายลอริส-เมลิกอฟ ก็ได้เดินทางมาถึงกรุงเทพฯ และไม่นานต่อมารัฐบาลชั่วคราวของรุสเซีย (the Provisional Government) ก็ได้มีคำสั่งทางโทรเลขให้เริ่มดำเนินการร่วมกับผู้แทนทางการทูตของฝ่ายสัมพันธมิตรอื่น ๆ ที่กรุงเทพฯ ในการชักชวนให้รัฐบาลไทยประกาศสงครามกับฝ่ายมหาอำนาจกลาง[1] คำสั่งดังกล่าวน่าจะเป็นผลโดยตรงจากการประกาศสงครามของรัฐบาลสหรัฐอเมริกาในข้างฝ่ายสัมพันธมิตรในตอนต้นเดือนเมษายน การประกาศสงครามของรัฐบาลสหรัฐอเมริกาครั้งนี้ได้ทำให้สถานะสงครามของฝ่ายสัมพันธมิตรในยุโรปเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี เพราะนอกจากจะกลายเป็นฝ่ายได้เปรียบในด้านกำลังใจ กำลังพลและยุทธปัจจัยอื่น ๆ แล้ว ยังมีผลดีแก่ฝ่ายสัมพันธมิตรในด้านการโฆษณาชวนเชื่อและในการสร้างเหตุผลสำหรับสงครามที่เกิดขึ้น อย่างน้อยภาพสงครามที่ฝ่ายสัมพันธมิตรพยายามสร้างให้ประเทศเป็นกลางที่เหลือเห็นว่าเป็นการขัดแย้งระหว่างฝ่ายรุกรานและฝ่ายที่ต้องการสันติภาพก็ดูน่าคล้อยตามมากขึ้น ซึ่งย่อมจะทำให้การแสวงหาความสนับสนุนจากประเทศเหล่านี้หรือการชักชวนประเทศเหล่านี้เข้าสู่สงครามข้างฝ่ายตนเป็นสิ่งที่ง่ายกว่าเดิม

ประการสำคัญ สภาพการณ์ภายในประเทศรุสเซียภายหลังการปฏิวัติเดือนมีนาคมและการสลายตัวของรัฐบาลรุสเซียในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ภายใต้พระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ได้ทำให้รัฐบาลชั่วคราวมองเห็นความจำเป็นที่จะต้องหาทางยุติสงครามลงโดยเร็วที่สุด สภาพการณ์ในขณะนั้นอยู่ในสภาพที่เลวร้ายยิ่งกว่าเดิมอันเนื่องมาจากการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ภาวะเศรษฐกิจที่เสื่อมโทรมจากสงครามและ

---

[1] กจช., ร.6 ต.151/1, "บรรทึกลับที่ 2 เรื่องเข้าพวกสัมพันธมิตร (บันทึกโดยกรมพระยาเทวะวงศฯ)," กรุงเทพฯ,26 พฤษภาคม พ.ศ.2460.

การจลาจลในระหว่างและภายหลังการปฏิวัติของกลุ่มกรรมกรโรงงานอุตสาหกรรม ปัญหาการปฏิรูปที่ดินสำหรับชาวนาในชนบท การจลาจลภายในกองทัพ ฯลฯ แน่นอนที่ว่าสงครามนับเป็นอุปสรรคสำคัญของรัฐบาลชั่วคราวในการสร้างความมั่นคงภายในและในการปรับปรุงสภาพการณ์ต่าง ๆ ให้ดีขึ้น อย่างไรก็ดี การปลีกตัวออกมาทำการเจรจาสงบศึกกับฝ่ายมหาอำนาจกลางก็เป็นสิ่งที่รัฐบาลชั่วคราวไม่อาจทำได้ เพราะบรรดาผู้นำของรัฐบาลใหม่นี้และกลุ่มผู้กอการปฏิวัติต่างก็เป็นผู้ที่มีความเห็นสอดคล้องต้องกันว่า การปฏิวัติเป็นเจตนารมณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความปรารถนาอย่างแรงกล้าของชาวรุสเซียที่จะเอาชนะสงคราม[1] และรัฐบาลชั่วคราวก็ได้ออกแถลงการณ์ยืนยันที่จะรักษาพันธะข้อผูกพันตามสัญญาที่มีอยู่กับฝ่ายสัมพันธมิตรในอันที่จะไม่ปลีกตัวเจรจาสงบศึกกับฝ่ายมหาอำนาจกลางโดยลำพัง ดังนั้นหนทางเดียวในการเร่งยุติสงครามครั้งนี้ได้ก็คือการเร่งระดมกำลังของฝ่ายสัมพันธมิตรและการชักจูงให้ประเทศเป็นกลางอื่น ๆ ประกาศสงครามกับฝ่ายมหาอำนาจกลางเพื่อบีบบังคับให้ยอมจำนนทางการรบหรือยอมเปิดการเจรจาในเงื่อนไขข้อเรียกร้องของฝ่ายสัมพันธมิตร กล่าวอีกนัยหนึ่ง ดูเหมือนว่ารัฐบาลชั่วคราวของรุสเซียจะมีความเชื่อมั่นว่าการตัดสินใจเข้าสู่สงครามของประเทศเป็นกลางอื่น ๆ รวมทั้งประเทศไทยนั้นจะมีผลโดยตรงในทางที่ดีต่อสถานการณ์ภายในของประเทศรุสเซียเอง

นายลอริส-เมลิกอฟ เองดูเหมือนจะตระหนักดีถึงชะตากรรมของประเทศรุสเซียที่ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของสงครามในยุโรปเช่นเดียวกันกับรัฐบาลชั่วคราว และมีความกระวนกระวายใจไม่น้อยไปกว่า เพราะในระหว่างต้นปีนั้น ท่าทีของรัฐบาลไทยที่มีต่อสงครามได้สร้างความไม่เข้าใจให้แก่ผู้แทนทางการทูตของฝ่ายสัมพันธมิตรหลายชาติ แม้ว่าโดยทั่วไปรัฐบาลไทยจะไม่ได้เปลี่ยนแปลงท่าทีของตนไปถึงกับฝักใฝ่กับฝ่ายมหาอำนาจกลาง แต่รัฐบาลไทยก็ได้ปฏิเสธคำเชิญชวนของรัฐบาลสหรัฐอเมริกาที่จะให้ตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับ

---

[1] Florinsky, op. cit., Vol. II, p. 1413.

รัฐบาลเยอรมันในกรณีที่ฝ่ายหลังได้ประกาศการทำสงครามด้วยเรือใต้น้ำโดยไม่จำกัดขอบเขต ทั้งรัฐบาลไทยก็ไม่ได้ทำการประท้วงคำประกาศของรัฐบาลเยอรมันโดยทันทีอีกด้วย และเมื่อภายหลังที่ได้ยื่นประท้วงไปแล้ว รัฐบาลไทยก็ไม่ได้เผยแพร่คำประท้วงออกมาอย่างเป็นทางการในขณะที่ทันทีที่รัฐบาลสหรัฐอเมริกาประกาศสงครามต่อฝ่ายมหาอำนาจกลางนั้น รัฐบาลไทยได้ออกประกาศย้ำความเป็นกลางอีกครั้งและได้โฆษณาคำประกาศนี้อย่างแพร่หลาย

ท่าทีของรัฐบาลไทยย่อมสร้างความระแวงให้แก่นายลอริส-เมลิกอฟไม่น้อยว่า ถ้าหากฝ่ายสัมพันธมิตรยังไม่รีบดำเนินการชักชวนรัฐบาลไทย การประกาศสงครามของรัฐบาลไทยต่อฝ่ายมหาอำนาจกลางก็จะยิ่งยากขึ้นตามลำดับ ซึ่งจะกระทบกระเทือนถึงความมั่นคงของรัฐบาลรุสเซียอย่างแน่นอน ดังนั้นแม้ว่าในขณะนั้นนายลอริส-เมลิกอฟจะยังไม่ได้เข้าทำหน้าที่ในตำแหน่งอย่างสมบูรณ์ และไม่มีอำนาจเต็มที่ในการเจรจากับรัฐบาลไทยอย่างเป็นทางการ ทั้งนี้ เนื่องจากการปฏิวัติในเดือนมีนาคมได้ทำให้พระราชสาส์นตราตั้งที่เชิญมานั้นไม่มีผลบังคับใช้ตามธรรมเนียมทางการทูต จนกว่าจะได้รับสาส์นตราตั้งฉบับใหม่ที่ออกโดยรัฐบาลชั่วคราวที่ปกครองประเทศรุสเซียอยู่ในขณะนั้นก่อน แต่ปัญหาดังกล่าวก็หาได้เป็นอุปสรรคในการพยายามที่จะดำเนินการทางการทูตชักชวนให้รัฐบาลไทยเข้าสู่สงครามแต่อย่างไร

ทันทีที่ได้รับคำสั่งจากรัฐบาลชั่วคราวในวันที่ 17 เมษายน นายลอริส-เมลิกอฟก็ได้เข้าเฝ้าเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ เสนาธิการทหารบก ระเบียบพิธีการทูตเกี่ยวกับปัญหาที่ว่ารัฐบาลไทยยังไม่ได้ให้การรับรองรัฐบาลชั่วคราวอย่างเป็นทางการในความเข้าใจของนายลอริส-เมลิกอฟ ทำให้นายลอริส-เมลิกอฟไม่อาจเข้าเฝ้ากราบทูลหารือกับกรมพระยาเทวะวงศวโรปการในเรื่องราชการที่สำคัญได้ อย่างไรก็ดีการเข้าเฝ้าเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถก็มีความสำคัญไม่น้อย เพราะเป็นที่รู้กันดีโดยทั่วไปว่าพระองค์ทรงเป็นบุคคลสำคัญในคณะรัฐบาลไทยผู้หนึ่งที่มีความคิดไปในทางสนับสนุนฝ่ายสัมพันธมิตรอันเนื่องมาจากความผูกพันทางจิตใจที่พระองค์ทรงมีต่อพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 และประเทศรุสเซีย แม้ว่าโดยทั่วไปพระองค์จะไม่มีตำแหน่งทางการเมืองอยู่ในคณะรัฐบาลไทยโดยตรง แต่ในฐานะ "รัชทายาทโดยอนุโลม (Heir Presumptive)" พระองค์ก็นับได้ว่าเป็นผู้ที่มีอิทธิพลอยู่ในราชสำนักและคณะรัฐบาลไทยไม่น้อยไปกว่าเสนาบดีอื่น ๆ

นายลอริส-เมลิกอฟ ดูจะตระหนักดีถึงอิทธิพลที่เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถทรงมีอยู่ ดังนั้นจึงได้พยายามอย่างยิ่งที่จะโน้มน้าวให้พระองค์ทรงเห็นชอบและสนับสนุนให้รัฐบาลไทยตัดสินใจเข้าสู่สงครามโดยเร็ว โดยชี้ให้พระองค์เห็นถึงประโยชน์ที่รัฐบาลไทยจะได้รับจากการเข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตรเมื่อสงครามยุติลง[1] สองวันต่อมานายลอริส-เมลิกอฟ ได้มีจดหมายมากราบทูลเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถอีกครั้งหนึ่ง ในจดหมายฉบับนี้เขาได้ย้ำให้เห็นถึงความจำเป็นที่รัฐบาลไทยจำต้องรีบตัดสินใจ เพราะความร่วมมืออันดีของฝ่ายสัมพันธมิตรและการที่ประเทศที่เคยเป็นกลางอื่น ๆ ได้เข้าร่วมสงครามข้างฝ่ายสัมพันธมิตรมากขึ้นนั้น ได้ทำให้ลักษณะโครงสร้างทางการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นอย่างมาก มีแนวโน้มที่มองเห็นได้ชัดว่าประเทศต่าง ๆ ที่เข้าร่วมสงครามในฝ่ายสัมพันธมิตรจะร่วมมือกันต่อไปเพื่อสร้าง "ระบบใหม่ (New Order)" โดยการร่วมแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะปัญหาทางเศรษฐกิจ และเมื่อนั้นประเทศอื่น ๆ ที่เป็นกลางในสงครามครั้งนี้รวมทั้งประเทศไทยที่ปลีกตัวไม่ยอมรับผิดชอบร่วมกันในการต่อสู้เพื่อป้องกันสิทธิมนุษยชนจากการรุกรานของฝ่ายมหาอำนาจกลางก็จะถูกทอดทิ้ง (isolated) ไม่ยอมให้เข้าร่วมในระบบใหม่ กล่าวอีกนัยหนึ่ง รัฐบาลไทยจะไม่ได้สิทธิเข้าร่วมในข้อตกลงพิเศษทางการค้าระหว่างประเทศซึ่งจะจัดทำขึ้นใหม่ในกลุ่มของฝ่ายสัมพันธมิตรภายหลังสงคราม นายลอริส-เมลิกอฟ ได้ชี้ให้เห็นอีกว่า ถ้ารัฐบาลไทยประกาศเข้าร่วมสงครามครั้งนี้แล้ว สถานการณ์ภายในประเทศไทยก็จะดีขึ้นด้วย เพราะฝ่ายสัมพันธมิตรคงมีความเห็นอกเห็นใจรัฐบาลไทยและเต็มใจที่จะสนับสนุนโครงการพัฒนาต่าง ๆ และโครงการด้านการศึกษาของชาติ[2]

---

[1]กจช., ร.6 ต.15.1/1, "บรรทึกลับเรื่องความคิดที่จะให้กรุงสยามเข้าร่วมในสงคราม (บันทึกโดยกรมพระยาเทวะวงศฯ)," กรุงเทพฯ, 25 พฤษภาคม พ.ศ.2460.

[2]PKD...II, "Document No. 146: Letter from I.G. Loris-Melikov to Prince Chakrabongse about the question of Siam's joining the Entente and the recognition by Siam of the Provisional Government, dated Bangkok, 6(19) April 1917," pp. 278-79.

การเข้าเฝ้าครั้งนี้นับว่าประสบความสำเร็จอย่างงดงาม เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถทรงเห็นชอบและคล้อยตามคำชี้แจงและคำชักจูงของนายลอริส-เมลิกอฟที่เกี่ยวกับผลได้ผลเสียที่รัฐบาลไทยจะได้รับ ผลได้และผลเสียดังกล่าวได้กลายเป็นเหตุผลหลักของพระองค์ในการสนับสนุนให้รัฐบาลไทยตัดสินใจเข้าร่วมสงครามตลอดมา รวมทั้งได้มีส่วนในการเร่งเร้าให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวตัดสินพระทัยแน่นอนเกี่ยวกับการเข้าร่วมสงครามดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

แต่แม้ว่าเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถจะทรงเห็นความจำเป็นที่รัฐบาลไทยจะต้องเข้าร่วมสงครามเพื่อรักษาผลประโยชน์ของประเทศในอนาคต พระองค์ก็ทรงเห็นอุปสรรคของรัฐบาลไทยในการตัดสินใจอยู่สองประการ

ประการแรก เนื่องจากผลประโยชน์ อธิปไตยและบูรณภาพของประเทศไทยยังไม่ถูกละเมิดจากฝ่ายมหาอำนาจกลางโดยตรงทำให้รัฐบาลไทยไม่มีสาเหตุพอสมควรที่จะเข้าร่วมสงครามได้อย่างมีเหตุผลที่มีเกียรติ

ประการต่อมา ประชาชนคนไทยโดยทั่วไปในขณะนั้นก็ไม่มีปฏิกิริยาในทางที่เป็นปฏิปักษ์ต่อฝ่ายมหาอำนาจกลาง การตัดสินใจประกาศสงครามอาจสร้างความไม่พอใจขึ้นได้ และอันที่จริงรัฐบาลไทยในขณะนั้นก็ยังไม่ได้รับความนิยมจากประชาชนอย่างเต็มที่ อำนาจของรัฐบาลกลางยังไม่มั่นคงเพราะยังมีผู้สงสัยเกี่ยวกับสิทธิในการสืบราชบัลลังก์จากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว[1]

อย่างไรก็ดี พระองค์ก็ได้เสนอข้อแนะนำเพื่อเป็นทางออกเป็นการส่วนพระองค์โดยให้นายลอริส-เมลิกอฟปรึกษากับอรรคราชทูตของฝ่ายสัมพันธมิตรที่กรุงเทพฯ ให้ร่วม

---

[1] PKD...II, "Document No. 156: Dispatch from I.G. Loris-Melikov to P.N. Miliukov about the Entry of Siam into the war against Germany, No. 3, dated Bangkok, 25 April (8 May), 1917," p. 291.

กันชักชวนรัฐบาลไทยเข้าสู่สงครามอย่างเป็นทางการ เพื่อว่ารัฐบาลไทยจะได้มีเหตุผลพอเพียงในการที่จะเข้าร่วมสงครามครั้งนี้อย่างมีเกียรติ และขณะเดียวกันรัฐบาลของฝ่ายสัมพันธมิตรก็ควรจะดำเนินการยินยอมยกเลิกพิกัดอัตราภาษีศุลกากรร้อยชักสามตามที่กำหนดอยู่ในสนธิสัญญาทางการค้าที่ทำไว้กับประเทศไทย ทั้งนี้ เพื่อว่าประชาชนชาวไทยจะเพิ่มความเห็นอกเห็นใจฝ่ายสัมพันธมิตรมากขึ้น[1] ทางออกของเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถนับว่ามีความสำคัญต่อฐานะของประเทศไทยมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขอให้ชาติสัมพันธมิตรยกเลิกพิกัดอัตราภาษีศุลกากรอันไม่เป็นธรรมที่รัฐบาลไทยจำเป็นต้องยอมรับปฏิบัติตามมาเป็นเวลาหลายสิบปี และที่ทำให้ประเทศไทยต้องเป็นฝ่ายเสียเปรียบในเชิงการค้าระหว่างประเทศอยู่ตลอดมา ตั้งแต่การลงนามในสนธิสัญญากับรัฐบาลอังกฤษใน ค.ศ.1855 (พ.ศ. 2398).

การขอยกเลิกพิกัดอัตราภาษีศุลกากรไม่มีผลกระทบกระเทือนถึงผลประโยชน์ของรัฐบาลรุสเซีย เพราะรัฐบาลรุสเซียยังไม่มีผลประโยชน์ทางการค้ากับประเทศไทยอย่างแท้จริง ดังนั้นนายลอริส-เมลิกอฟจึงเห็นชอบกับข้อเสนออันเป็นทางออกของเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถข้างต้น

ภายหลังจากการเข้าเฝ้าในวันที่ 17 เมษายน แล้ว นายลอริส-เมลิกอฟก็ได้รีบดำเนินการปรึกษาหารือกับอรรคราชทูตของฝ่ายสัมพันธมิตรในประเทศไทยโดยทันที เพื่อทาบทามข้อเสนอของเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ

ก่อนหน้านั้นเล็กน้อย รัฐบาลฝรั่งเศสก็เคยมีนโยบายที่จะชักชวนประเทศเป็นกลางที่เหลืออื่น ๆ ให้เข้าร่วมในสงครามครั้งนี้มาก่อน และเมื่อรัฐบาลสหรัฐอเมริกาประกาศตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับฝ่ายมหาอำนาจกลางและประนามปฏิบัติการเรือใต้น้ำอันไม่

---

[1] กจช., ร.6 ต.15.2/2, "เจ้าฟ้าจักรพงษ์ฯ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ," หัวหิน, 29 พฤษภาคม พ.ศ.2460.

จำกัดขอบเขตของรัฐบาลเยอรมันในตอนต้นเดือนกุมภาพันธ์ รัฐบาลฝรั่งเศสก็เคยขอความร่วมมือจากรัฐบาลอังกฤษในการร่วมมือกันชักชวนให้รัฐบาลไทยประกาศตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับรัฐบาลเยอรมันด้วย[1] ความหายนะทางเศรษฐกิจที่ประเทศฝรั่งเศสได้รับจากสงครามดูเหมือนจะร้ายแรงยิ่งกว่าที่ประเทศอื่น ๆ ได้รับ ทั้งนี้ เนื่องจากสมรภูมิของสงครามส่วนหนึ่งอยู่ในประเทศฝรั่งเศส สภาพการณ์ทางเศรษฐกิจทำให้รัฐบาลฝรั่งเศสเห็นความจำเป็นที่จะต้องยุติสงครามโดยเร็วที่สุดเพื่อฟื้นฟูภาวะการณ์ต่าง ๆ ให้ดีขึ้น นอกจากนั้นสถานะสงครามยังทำให้รัฐบาลฝรั่งเศสจำต้องคำนึงถึงปัญหาความมั่นคงของอาณานิคมของตนในอินโดจีนเป็นอย่างมาก เพราะรัฐบาลฝรั่งเศสจำต้องพึ่งทรัพยากรจากอาณานิคมของตน แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่อาจที่จะทุ่มเทกำลังเพื่อป้องกันอาณานิคมเหล่านี้ได้อย่างเต็มที่ การผลักดันให้รัฐบาลไทยเข้าร่วมสงครามย่อมจะทำให้ปัญหาที่เกี่ยวกับความมั่นคงของอินโดจีนลดน้อยลง ดังนั้น เมื่อได้รับการทาบทามจากนายลอริส-เมลิกอฟ นายเลอแฟบวร์-ปองตาลิส (Lefèbvre-Pontalis) อรรคราชทูตฝรั่งเศสประจำประเทศไทยจึงมีความเห็นชอบด้วยกับข้อเสนอข้างต้น

แต่สำหรับนายเฮอเบอร์ต เดอริง (Herbert G. Dering ต่อมาในปีเดียวกันนี้ได้รับพระราชทานยศขุนนางเป็น "เซอร์ (Sir)") อรรคราชทูตอังกฤษประจำประเทศไทยได้แสดงความเห็นคัดค้านข้อเสนอทั้งสองข้อนี้ นายเดอริงไม่เห็นด้วยกับการที่ฝ่ายสัมพันธมิตรจะร่วมกันดำเนินการทางการทูตขอร้องให้รัฐบาลไทยเข้าสู่สงคราม แม้ว่าการเข้าร่วมสงครามของรัฐบาลไทยจะมีผลดีต่อรัฐบาลอังกฤษไม่น้อย โดยเฉพาะในปัญหาความมั่นคงของอาณานิคมของตนในอินเดีย นายเดอริง มีความเห็นว่ารัฐบาลอังกฤษยินดีต้อนรับการประกาศสงครามของรัฐบาลไทย แต่ทั้งนี้โดยที่จะต้องเป็นการตัดสินใจด้วยเหตุผลและความจำเป็น

---

[1] ดู FO. 371/3027, "Balfour-Dering," No. 18, Tel., London: Feb. 15, 1917.

ของรัฐบาลไทยเอง และไม่ได้รับการผลักดันจากภายนอก เพราะการเข้าร่วมสงคราม เป็นปัญหาที่เกี่ยวพันกับผลประโยชน์สูงสุดของชาติใดชาติหนึ่งโดยเฉพาะ[1] ส่วนการยกเลิกพิกัดอัตราภาษีศุลกากรนั้นยิ่งเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ เพราะรัฐบาลอังกฤษมีผลประโยชน์ทางการค้ามหาศาลกับประเทศไทยมากกว่ามหาอำนาจอื่น ๆ การยกเลิกนี้ย่อมกระทบกระเทือนภาวะทางเศรษฐกิจระหว่างและภายหลังสงครามของอังกฤษเป็นอย่างยิ่ง นายเดอริงเห็นว่า ทั้งนายลอริส-เมลิกอฟและนายเลอแฟบวร์-ปองตาลิส ดำเนินการดังกล่าวโดยมุ่งที่จะสนับสนุนประโยชน์ของประเทศตนโดยไม่คำนึงถึงประโยชน์ของรัฐบาลอังกฤษที่จะต้องสูญเสียไป เพราะทั้งรุสเซียและฝรั่งเศสมีผลประโยชน์ทางการค้ากับประเทศไทยเพียงเล็กน้อยเมื่อเทียบกับอังกฤษ และแทบจะไม่ได้รับความกระทบกระเทือนจากการยกเลิกพิกัดอัตราภาษีศุลกากรของรัฐบาลไทยแต่อย่างไร[2]

ปฏิกิริยาในทางตรงข้ามของอรรคราชทูตอังกฤษไม่มีผลในทางบั่นทอนความพยายามของนายลอริส-เมลิกอฟ เพราะท่าทีของผู้นำบางส่วนของรัฐบาลไทยได้ให้ความหวังแก่เขาเป็นอย่างมาก การเข้าเฝ้าและการที่นายลอริส-เมลิกอฟยอมรับเงื่อนไขสำหรับการเข้าสงครามนั้นย่อมทำให้เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถทรงมองเห็นหนทางในการปลดเปลื้องพันธะของสนธิสัญญาไม่เสมอภาคที่รัฐบาลไทยจำต้องปฏิบัติตามลงได้อย่างแท้จริง ดังนั้นในฐานะรัชทายาทและระหว่างนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกำลังเสด็จตรวจราชการหัวเมืองทางภาคใต้ พระองค์จึงทรงเรียกประชุมพระราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ในราชสำนักโดยทันที และด้วยการชี้แจงเหตุผลดังที่นายลอริส-เมลิกอฟได้กราบทูลไว้ที่ว่า ประเทศไทยอาจต้องถูกปล่อยให้อยู่อย่างโดดเดี่ยวภายหลังที่สงครามยุติลงและจะต้องเผชิญกับสถานการณ์อื่น ๆ

---

[1] FO. 371/3027, "Dering-Balfour," No. 51, Tel., Bangkok: April 25, 1917.

[2] กจช., ร.6 ต.15.1/1, "บรรทึกลับเรื่องความคิดที่จะให้กรุงสยามเข้าร่วมในสงคราม," กรุงเทพฯ, 25 พฤษภาคม พ.ศ.2460.

โดยจะไม่ได้รับความเห็นอกเห็นใจจากนานาประเทศ ถ้ารัฐบาลไทยยังคงไม่ตัดสินใจเข้าร่วมสงครามครั้งนี้ ที่ประชุมก็ได้ลงมติเห็นชอบกับการสนับสนุนให้รัฐบาลไทยตัดสินใจเข้าร่วมสงครามข้างฝ่ายสัมพันธมิตร แต่ที่ประชุมก็แสดงความของใจต่อท่าทีของฝ่ายสัมพันธมิตรที่มีความเห็นขัดแย้งกันในกรณีที่เกี่ยวกับการที่รัฐบาลไทยจะเข้าสงคราม โดยเฉพาะท่าทีของอรรคราชทูตอังกฤษที่ไม่เห็นด้วยกับการที่ฝ่ายสัมพันธมิตรจะร่วมกันเชิญชวนรัฐบาลไทยอย่างเป็นทางการ[1]

ไม่กี่วันหลังจากนั้น นายลอริส-เมลิกอฟ ก็ได้เข้าพบกับนายเดอริงอีกครั้ง และได้พยายามที่จะโน้มน้าวให้อรรคราชทูตอังกฤษร่วมมือกับตนและอรรคราชทูตฝรั่งเศสในการชักชวนให้รัฐบาลไทยเข้าสู่สงครามอย่างเป็นทางการ โดยอาศัยเหตุผลที่ว่าพระราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ที่มีอิทธิพลในคณะรัฐบาลไทยส่วนมากมีท่าทีสนับสนุนการเข้าสงครามครั้งนี้ เป็นต้นว่า สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เสนาบดีกลาโหมและสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งทั้งสองพระองค์ทรงเป็นที่ได้รับความเคารพอย่างสูงจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เหตุผลอีกประการหนึ่งของนายลอริส-เมลิกอฟที่ยกมาสนับสนุนความพยายามของตนก็คือ ผลประโยชน์ที่ฝ่ายสัมพันธมิตรจะได้รับจากการยึดทรัพย์สินของฝ่ายมหาอำนาจกลางที่อยู่ในประเทศไทยมาใช้ในการสงคราม เป็นต้นว่าเรือลำเลียงและเรือสินค้าของเยอรมันที่จอดอยู่ในน่านน้ำไทย นอกจากนั้นตำแหน่งที่ปรึกษาต่าง ๆ ที่เคยเป็นของชาวเยอรมันก็จะว่างลง เป็นการเปิดโอกาสที่จะบรรจุบุคคลของฝ่ายสัมพันธมิตรเข้าทำหน้าที่แทน แต่แม้กระนั้นนายเดอริงก็ยังคงยืนยันท่าทีเดิมของตน

---

[1] PKD...II, "Document No. 151: Secret cable from I.G. Loris-Melikov to the Ministry of Foreign Affairs of Russia about Siam's intention to enter the war on the side of the "Entente," No. 9, dated Bangkok, 14(27) April 1917," pp. 285-86.

ในการที่จะให้รัฐบาลไทยตัดสินใจด้วยเหตุผลความจำเป็นเฉพาะตน เหนือสิ่งอื่นใดนายเดอริงยังเห็นว่า การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงมีฐานะเสมือนหนึ่งนายกรัฐมนตรีโดยพฤตินัย (de facto Prime Minister) ของคณะรัฐบาลไทยเสด็จอยู่ทางภาคใต้และยังไม่มีกำหนดการเสด็จกลับภายในระยะเวลาอันใกล้นั้น เป็นการชี้ให้เห็นว่า ความหวังที่รัฐบาลไทยจะตัดสินใจเข้าสู่สงครามนั้นเป็นสิ่งที่ยังคงอยู่ห่างไกลจากความเป็นจริงมาก อย่างไรก็ดี นายเดอริงก็ได้แจ้งต่อนายลอริส-เมลิกอฟ ว่า ถ้านายลอริส-เมลิกอฟ จะทำบันทึก (Memorandum) เกี่ยวกับการชักชวนรัฐบาลไทยเข้าสู่สงครามมอบไว้ นายเดอริงก็จะเสนอบันทึกนี้ต่อกระทรวงการต่างประเทศของอังกฤษเพื่อขอคำสั่งดำเนินการต่อไป[1]

ในวันที่ 26 เมษายน นายลอริส-เมลิกอฟ ก็ได้ส่งบันทึกให้แก่นายเดอริง และรวมทั้งบรรดาผู้แทนทางการทูตของฝ่ายสัมพันธมิตรคนอื่น ๆ การเข้าร่วมสงครามของรัฐบาลไทยมีความสำคัญต่อฝ่ายสัมพันธมิตรและต่อรัฐบาลรุสเซียมากน้อยเพียงไรในทัศนะของนายลอริส-เมลิกอฟ นั้น เห็นได้ชัดจากข้อความในบันทึกฉบับนี้ตอนหนึ่งที่ว่า

> "เราต้องชี้ให้รัฐบาลไทยเห็นว่าในฐานะที่รัฐบาลไทยได้เข้าร่วม [และเห็นด้วยกับหลักการและมติของ] การประชุมสันติภาพที่กรุงเฮกมาสองครั้ง การเข้าร่วมรับผิดชอบกับการต่อสู้เพื่อให้หลักการต่าง ๆ [ของที่ประชุมนั้นคือ การพิทักษ์สิทธิมนุษยชน อิสรภาพของแต่ละชาติและการไม่ละเมิดความเป็นกลางของประเทศอื่น ๆ] ยังคง

---

[1] FO. 371/3027, "Dering-Balfour," No. 60, Conf., Bangkok: April 20, 1917.

> ความหมายของมันนั้น ไม่ใช่เป็นเพียงสิทธิ แต่เป็นหน้าที่ของประเทศไทยด้วย[1]

จะด้วยความจงใจของนายลอริส-เมลิกอฟ หรือไม่ก็ตาม ข้อความข้างต้นก็เผยให้เห็นท่าทีความปรารถนาที่แท้จริงของนายลอริส-เมลิกอฟ ที่จะเร่งรัดให้รัฐบาลไทยเข้าสู่สงคราม โดยการผลักดันร่วมกันของฝ่ายสัมพันธมิตร

บันทึกฉบับข้างต้นได้ก่อให้เกิดปฏิกิริยาขึ้นในหมู่ผู้แทนทางการทูตของฝ่ายสัมพันธมิตรเป็นอย่างมาก ในทันทีที่ได้รับบันทึก นายเดอริงก์ได้ตอบแสดงความไม่เห็นด้วยกับท่าทีของนายลอริส-เมลิกอฟด้วยเหตุผลเดิมที่นายเดอริงยึดถือตลอดมา[2] สำหรับนายเลอแฟบวร์-ปองตาลิส อรรคราชทูตฝรั่งเศส แม้ว่าตามรายงานของนายเดอริงนั้นจะปรากฏว่าไม่ค่อยพอใจกับบันทึกฉบับนี้มากนัก เพราะข้อความในบันทึกบางตอนเต็มไปด้วยอุดมการที่เพ้อฝัน (Utopian) และพิจารณาท่าทีของรัฐบาลไทยในแง่ดีมากเกินไป[3] แต่ไม่นานต่อมาก็เป็นที่ปรากฏว่า นายเลอแฟบวร์-ปองตาลิส และรัฐบาลฝรั่งเศสต่างก็มีความเห็นพ้องต้องกันกับบันทึกดังกล่าวว่า เป็นเวลาอันสมควรที่รัฐบาลฝ่ายสัมพันธมิตรจะเริ่มดำเนินการทางการทูตในการชักชวนและผลักดันให้รัฐบาลไทยตัดสินใจเข้าสู่สงคราม ในวันที่ 9 พฤษภาคม

---

[1] PKD...II, "Document No. 148: Memorandum from I.G. Loris-Melikov to the diplomatic representatives of the member countries of the "Entente" about the need to accept Siam in the "Entente," dated Bangkok, 13(26) April 1917," p. 283.

[2] PKD...II, "Document No. 149: Letter from the British envoy in Siam, G. Dering, to I.G. Loris-Melikov about Siam's entry into the war, dated Bangkok, 14(27) April 1917," p. 284.

[3] FO. 371/3027, "Dering-Balfour," No. 61, Conf., Bangkok: April 27, 1917.

เอกอัครราชทูตฝรั่งเศสที่กรุงลอนดอนก็ได้ยื่นบันทึกถึงกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษเพื่อขอความเห็น ซึ่งรัฐบาลอังกฤษก็ได้ตอบปฏิเสธที่จะเห็นด้วยกับความคิดนี้อีกครั้งหนึ่ง[1]

ประเทศที่รู้สึกว่าตนได้รับความกระทบกระเทือนจากบันทึกและบทบาทของนายลอริส-เมลิกอฟมากที่สุดคือญี่ปุ่น สงครามในยุโรปได้เปิดโอกาสให้รัฐบาลญี่ปุ่นขยายตลาดการค้าในประเทศไทยได้โดยสะดวก ในขณะที่การค้าของอังกฤษและประเทศทางตะวันตกอื่น ๆ ในประเทศไทยจำต้องลดลงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ประสบการณ์ที่รัฐบาลจีนเรียกร้องให้มีการยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในประเทศจีนเพื่อแลกเปลี่ยนกับการตัดสินใจเข้าร่วมสงครามข้างฝ่ายสัมพันธมิตร ทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นเกรงว่าข้อเสนอของนายลอริส-เมลิกอฟ ที่จะให้ฝ่ายสัมพันธมิตรร่วมกันขอให้รัฐบาลไทยเข้าสู่สงครามนั้น จะเป็นโอกาสให้รัฐบาลไทยเรียกร้องให้ยกเลิกพิกัดอัตราภาษีศุลกากรเดิมที่บังคับใช้อยู่ ซึ่งจะทำความเสียหายให้แก่การค้าของญี่ปุ่นในประเทศไทยเป็นอย่างมาก กรณีเกี่ยวกับการที่รัฐบาลไทยมีที่ท่าจะตัดสินใจเข้าสงครามได้สร้างความกังวลให้แก่นายนิชิ (Nishi) อรรคราชทูตญี่ปุ่นที่กรุงเทพฯ อย่างยิ่ง ในการสนทนากับนายเดอริง นายนิชิไม่เพียงแต่เผยท่าทีที่คัดค้านการชักชวนหรือผลักดันรัฐบาลไทยเข้าสู่สงครามเท่านั้น แต่ยังย้ำอีกด้วยว่า เขาคัดค้าน "แม้แต่การตัดสินใจของรัฐบาลไทยที่เพียงแต่จะตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับรัฐบาลเยอรมนี[2]

จากท่าทีของนายเดอริงและนายนิชิที่ไม่ยอมให้ความร่วมมือแก่นายลอริส-เมลิกอฟ ทำให้ดูเหมือนว่า ความพยายามทั้งหมดล้มเหลวลงโดยสิ้นเชิง ในวันที่ 22 พฤษภาคม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จนิวัติจากการตรวจราชการทางภาคใต้ถึงกรุงเทพฯ ไม่มีสัญญาณใด ๆ ที่ชี้ให้เห็นว่าพระองค์ทรงมีท่าทีอย่างไรต่อความพยายามของ

---

[1] FO. 371/3027, "Minutes: the French Ambassador-British Foreign Office," London: May 9, 1917.

[2] FO. 371/3027, "Dering-Balfour," No. 63, Tel., Bangkok: May 27, 1917.

นายลอริส-เมลิกอฟ ในวันที่ 26 เดือนเดียวกันนั้นเอง นายลอริส-เมลิกอฟ ได้เข้าเฝ้ากรมพระยาเทวะวงศวโรปการอีกครั้งหนึ่ง พร้อมกับทูลถามท่าทีของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับการเข้าสงคราม แต่ก็ได้รับแจ้งจากเสนาบดีว่าการต่างประเทศไทยว่า พระองค์ "พึ่งเสด็จพระราชดำเนินกลับคืนถึงพระมหานคร ยังไม่มีเวลาพอที่จะคิดอ่านการที่สำคัญ ๆ อย่างเช่นนี้ให้ตลอดไปได้ จึงยังบอกไม่ได้ว่าคิดเห็นเป็นประการใด"[1] อันที่จริง ในระหว่างวันที่ 22 ถึง 24 พฤษภาคม ไม่ปรากฏเอกสารใดที่แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับกรณีนี้ แต่ในวันที่ 25 นั้นเองกรมพระยาเทวะวงศวโรปการก็ได้เสนอ "บรรทึกลับเรื่องความคิดที่จะให้กรุงสยามเข้าในสงคราม" เป็นฉบับแรก ซึ่งบันทึกความสรุปของการสนทนาระหว่างกรมพระยาเทวะวงศวโรปการและนายเดอริง กรมพระยาเทวะวงศวโรปการและเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ กรมพระยาเทวะวงศวโรปการและนายลอริส-เมลิกอฟ และกรมพระยาเทวะวงศวโรปการและอุปทูตเยอรมันและออสเตรีย-ฮังการี ในระหว่างวันที่ 17 เมษายน ถึง 15 พฤษภาคม ค.ศ.1917 (พ.ศ.2460)[2] ไม่

---

[1] กจช., ร.6.ต.15.1/1, "บรรทึกลับที่ 2 เรื่องเข้าพวกสัมพันธมิตร," กรุงเทพฯ, 26 พฤษภาคม พ.ศ.2460.

[2] กจช., ร.6.ต.15.1/1, "บรรทึกลับเรื่องความคิดที่จะให้กรุงสยามเข้าร่วมในสงคราม," กรุงเทพฯ, 25 พฤษภาคม พ.ศ.2460. สำเนาบรรทึกฉบับนี้น่าจะผิดพลาดในเรื่องวันเวลาที่บันทึกว่า ในวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2460 นายเดอริงได้เข้าเฝ้ากรมพระเทวะวงศฯ เพื่อทูลเรื่องข้อข้องใจของนายลอริส-เมลิกอฟและนายเลอแฟฟวร์-ปองตาลิส เกี่ยวกับการที่รัฐบาลไทยไม่ได้ตีพิมพ์ข้อความที่ประท้วงรัฐบาลเยอรมันในเรื่องการปฏิบัติการด้วยเรือใต้น้ำอย่างไม่จำกัดขอบเขต และเพื่อทูลเรื่องที่เกี่ยวกับการที่อรรคราชทูตทั้งสองมาหารือเพื่อให้ร่วมกันชักชวนรัฐบาลไทยเข้าสงคราม จากเอกสารอังกฤษคือ FO. 371/3027, "Dering-Balfour," No. 55, Conf., Bangkok: April 17, 1917, ซึ่งนายเดอริงได้รายงานกลับไปยังรัฐบาลของตนว่า ได้พบกับนายลอริส-เมลิกอฟในวันนั้น (คือวันที่ 17 เมษายน) และได้สนทนากันเกี่ยวกับคำประท้วงของรัฐบาลไทยข้างต้น และนายเดอริงได้รับปากว่า ในการเข้าเฝ้ากรมพระยาเทวะวงศฯ ตอนบ่ายวันนั้น ตนจะทูลถามเรื่องนี้ให้ด้วย.

ปรากฏหลักฐานที่ชี้ให้เห็นได้ชัดอีกเช่นกันว่า "บรรทึกลับ" ฉบับนี้จัดทำขึ้นตามกระแสรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีพระราชประสงค์จะทราบความเคลื่อนไหวของผู้แทนทางการทูตในกรณีดังกล่าว หรือเป็นเพียงรายงานตามระเบียบวิธีปฏิบัติราชการตามปกติ ที่จะต้องกราบบังคมทูลให้ทรงทราบ แต่น่าจะเป็นประการต้นมากกว่า เพราะนอกจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่จะทรงมีท่าทีปรารถนาที่จะเข้าสงครามครั้งนี้มาก่อนเป็นเวลานานตามรายงานของนายเดอริงแล้ว[1] โดยทั่วไป รายงานการปฏิบัติราชการของกระทรวงการต่างประเทศหรือกระทรวงอื่น ๆ นั้น จะต้องกราบบังคมทูลโดยสม่ำเสมอผ่านทางราชเลขานุการ ในกรณีที่พระมหากษัตริย์ไม่ได้ประทับอยู่ในพระนครนั้น กระทรวงก็มีหน้าที่จะต้องรายงานต่อผู้สำเร็จราชการผู้รักษาพระนครซึ่งจะทำหน้าที่รวบรวมส่งไปกราบบังคมทูลให้ทรงทราบอีกทีหนึ่ง หลักฐานอีกประการหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่า "บรรทึกลับ" ฉบับนี้จัดทำขึ้นโดยกระแสรับสั่งก็คือ อีกสามวันต่อมาในวันที่ 28 พฤษภาคม พระองค์ได้ทรงเรียกประชุมเสนาบดีสภาเป็นการพิเศษอย่างกระทันหันเพื่อพิจารณานโยบายของรัฐบาลไทยในเรื่องที่เกี่ยวกับปัญหาเข้าร่วมสงคราม พร้อมกับเสนอ "พระราชาธิบายเรื่องการรักษาความเป็นกลางแห่งกรุงสยามในงานมหาสงคราม ณ ยุโรป" ต่อที่ประชุมนั้น พระราชาธิบายฉบับนี้แม้จะมีความยาวไม่เกินกว่าที่จะทรงตระเตรียมได้ภายใน 1-2 วัน แต่เมื่อพิจารณาการที่พระราชาธิบายฉบับนี้เกี่ยวพันกับปัญหาด้านนโยบายทางการต่างประเทศและสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศที่ค่อนข้างซับซ้อนแล้ว ก็น่าที่พระองค์จะทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับปัญหาดังกล่าวตั้งแต่ที่เสด็จตรวจราชการอยู่ และเมื่อพระองค์เสด็จกลับมาแล้วก็ได้มีรับสั่งให้ทำบันทึกลับฉบับข้างต้นนี้ขึ้น

ในพระราชาธิบาย พระองค์ได้ทรงชี้ให้เห็นถึงสภาพการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศที่เปลี่ยนแปลงไปมากในระยะหลัง ทำให้ความเป็นกลางของรัฐบาลไทยไม่เหมาะสมกับสถานการณ์เหมือนเช่นในระยะแรก การดึงดันรักษาความเป็นกลางนอกจากจะไม่เป็น

---

[1] FO. 371/3027, "Dering-Balfour," No. 20, Conf., Bangkok: Feb. 8, 1917.

ประโยชน์แล้ว ยังจะทำให้ต้องสูญเสียผลประโยชน์บางอย่างไปอีก ในขณะเดียวกันพิจารณาจากความขัดแย้งของฝ่ายสัมพันธมิตรเกี่ยวกับเงื่อนไขข้อเสนอในการที่จะให้รัฐบาลไทยเข้าร่วมสงครามและจากกรณีของประเทศจีน ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าไม่เป็นการสมควรที่รัฐบาลไทยจะเรียกร้องขอผลประโยชน์ตอบแทนจากการตัดสินใจเข้าสงคราม อย่างไรก็ดีพระองค์ก็ทรงเห็นว่ารัฐบาลไทยยังจำเป็นที่จะต้องรอการชักชวนจากฝ่ายสัมพันธมิตรเพื่อเป็นสาเหตุที่สมเหตุสมผลในการตัดสินใจครั้งนี้[1] แม้ว่าจะมีปัญหาขัดข้องบางปัญหาจากเสนาบดีบางกระทรวง แต่ในที่สุดที่ประชุมเสนาบดีสภาก็ได้ลงมติเห็นชอบกับการที่รัฐบาลไทยจะตัดสินใจตามพระราชดำริ แต่ทั้งนี้จะรอจนกว่ารัฐบาลไทยได้รับการทาบทามเชิญชวนจากฝ่ายสัมพันธมิตรอย่างเป็นทางการ[2] มติของที่ประชุมครั้งนี้ แม้ว่าจะยังมิใช่มติสมบูรณ์ที่รัฐบาลไทยตัดสินใจประกาศสงคราม แต่มตินี้ก็เป็นการกำหนดนโยบายที่แน่นอนของรัฐบาลไทยเป็นครั้งแรก และการประชุมครั้งนี้ก็เป็นการประชุมเพื่อพิจารณาปัญหาการเข้าสงครามเป็นครั้งแรกอย่างเป็นทางการเช่นกัน

มติของที่ประชุมเสนาบดีสภาครั้งนี้เป็นความลับ ไม่มีผู้แทนทางการทูตต่างประเทศคนใดที่จะเฉลียวใจว่าการประชุมพิเศษในตอนบ่ายของวันที่ 28 พฤษภาคม นั้นได้กำหนดท่าทีและนโยบายใหม่ของรัฐบาลไทยในสงคราม ในทางตรงกันข้าม นายลอริส-เมลิกอฟ กลับได้รับข่าวลือว่าที่ประชุมเสนาบดีสภาครั้งนี้ได้ลงมติคัดค้านความคิดในการที่จะตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับฝ่ายมหาอำนาจกลาง[3] ข่าวลือดังกล่าวน่าจะมีเหตุผลสนับสนุนบางเพราะเจ้า

---

[1] กจช., ร.6 ต.15.1/1, "พระราชาธิบายเรื่องการรักษาความเป็นกลางแห่งกรุงสยามในงานมหาสงคราม ณ ยุโรป (อ่านในที่ประชุมเสนาบดีสภา)," กรุงเทพฯ, 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2460.

[2] กจช.,ร.6 ต.15.1/1, "รายงานเสนาบดีสภาที่ 1/60," กรุงเทพฯ, 28 พฤษภาคม พ.ศ.2460.

[3] PKD..II, "Document No. 169: Cable from I.G. Loris-Melikov to the Ministry of Foreign Affairs of Russia about the presentation of his credentials and the recognition by Siam of the Provisional Government, No. 46, dated Bangkok, 13(26) August 1917," p. 295.

ฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถผู้นำในการสนับสนุนความคิดนี้ไม่ได้เสด็จเข้าร่วมประชุมด้วย เนื่องจากเสด็จประทับอยู่ที่หัวหิน แม้แต่นายเดอริง อรรคราชทูตอังกฤษซึ่งนับเป็นผู้ที่ใกล้ชิดและรอบรู้สถานการณ์ทางการเมืองและความเคลื่อนไหวของรัฐบาลไทยดีกว่าคนอื่น ๆ ทั้งมีความใกล้ชิดสนิทสนมกับกรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการเป็นอย่างมาก ก็ไม่ได้ระแคะระคายมติที่สำคัญของการประชุมแต่อย่างไร ในรายงานที่มีไปยังรัฐบาลอังกฤษ นายเดอริงได้สันนิษฐานว่าการประชุมครั้งนี้คงเป็นการประชุมเพื่อพิจารณาสถานการณ์ภายในประเทศมากกว่า เพราะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากการตรวจราชการ[1] อย่างไรก็ดี บรรดาผู้แทนทางการทูตต่างก็เริ่มสงสัยว่าการเสด็จกลับมาครั้งนี้อาจจะทำให้นโยบายของรัฐบาลไทยเกี่ยวกับสงครามมีการเปลี่ยนแปลงด้วยความพยายามของนายลอริส-เมลิกอฟอย่างแน่นอน

ในวันที่ 31 พฤษภาคม นายนิชิ อรรคราชทูตญี่ปุ่นได้เข้าเฝ้ากรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการเพื่อทูลถามและขอรับทราบท่าทีของรัฐบาลไทย แต่พระองค์ก็ไม่ได้รับสั่งข้อความอันใดที่เกี่ยวกับมติของที่ประชุมเสนาบดีสภา ท่าทีของนายนิชิเห็นได้อย่างชัดแจ้งว่าพยายามอย่างยิ่งที่จะเกลี้ยกล่อมให้เสนาบดีว่าการต่างประเทศของไทยเห็นผลเสียหายอันมหาศาลที่รัฐบาลไทยจะได้รับจากการตัดสินใจเข้าสงคราม[2] ในขณะเดียวกัน ในส่วนของรัฐบาลอังกฤษ ก็เป็นที่เห็นได้ว่ารัฐบาลอังกฤษวิตกต่อความพยายามของนายลอริส-เมลิกอฟ ในวันที่ 6 มิถุนายน กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษก็ได้มีคำสั่งทางโทรเลขไปยังเซอร์ ยี. บุชแนน (Sir G. Buchanan) เอกอัครราชทูตอังกฤษที่กรุงเปโตรกราดให้นำข้อความแจ้งแก่กระทรวงการต่างประเทศของรัฐบาลซั่วคราวรุสเซีย ดังต่อไปนี้

---

[1] FO. 371/3027, "Dering-Balfour," No. 68, Tel., Conf., Bangkok: May 30, 1917.

[2] ดู กจช., ร.6 ต.15.1/1, "บรรทึกลับที่ 3 (บันทึกโดยกรมพระยาเทวะวงศ์ฯ)," กรุงเทพฯ, 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2460.

> อรรคราชทูตรุสเซียที่กรุงเทพฯ ซึ่งเพิ่งจะเดินทางไปถึงเมื่อไม่นานมานี้ พยายามที่จะชักชวนให้รัฐบาลสยามตัดความสัมพันธทางการทูตกับฝ่ายมหาอำนาจกลาง และต้องการให้เพื่อนอุรรคราชทูตคนอื่น ๆ [ของฝ่ายสัมพันธมิตรที่กรุงเทพฯ] ร่วมมือกันเพื่อให้บรรลุผลดังกล่าว
>
> อรรคราชทูตอังกฤษและญี่ปุ่นต่างก็มีความเห็นว่ารัฐบาลสยามยังไม่ประสงค์สมัครใจที่จะทำการเช่นนั้น และมีความเห็นว่าแรงผลักดันของฝ่ายสัมพันธมิตรอาจจะต้องเผชิญกับข้อเรียกร้องอันไม่พึงปรารถนาในส่วนที่เกี่ยวกับการขอปรับปรุงพิกัดอัตราภาษีศุลกากรและสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ข้อเรียกร้องเช่นที่ว่านี้สามารถปฏิเสธได้ ถ้าหากว่ารัฐบาลสยามตัดสินใจโดยอิสระที่จะตัดความสัมพันธ์กับฝ่ายมหาอำนาจกลางด้วยตัวเอง[1]

อย่างไรก็ดี จากคำสั่งฉบับนี้ ท่าทีของรัฐบาลอังกฤษต่างไปจากของรัฐบาลญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก ในขณะที่รัฐบาลญี่ปุ่นดูเหมือนจะไม่เห็นด้วยแม้แต่การที่รัฐบาลไทยจะตัดสินใจเข้าสู่สงครามด้วยตนเองนั้น รัฐบาลอังกฤษเพียงแต่คัดค้านความพยายามผลักดันจากฝ่ายสัมพันธมิตร ซึ่งรัฐบาลอังกฤษเกรงว่าอาจทำให้ผลประโยชน์ของตนในประเทศไทยต้องถูกกระทบกระเทือนไปด้วย

สองวันหลังจากการประชุมเสนาบดีครั้งพิเศษนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงได้รับลายพระหัตถ์จากเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถซึ่งประทับอยู่ที่หัวหิน ในลายพระหัตถ์ฉบับนี้ พระองค์ได้แสดงความยินดีกับการที่รัฐบาลไทยเห็นชอบในหลักการในการตัดสินใจตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับฝ่ายมหาอำนาจกลางและเข้าสู่สงคราม แต่พระองค์ก็ทรงชี้ให้เห็นว่าเป็นความจำเป็นอย่างรีบด่วนเพื่อผลประโยชน์ทางการค้าในอนาคตที่รัฐบาลไทยจะต้องตัดสินใจดำเนินการดังกล่าวโดยไม่อาจรอการชักชวนร่วมกันของฝ่ายสัมพันธมิตร

---

[1] FO. 371/3027, "British Foreign Office-Sir G. Buchanan," Russia Political, Tel., London: June 6, 1917.

เพราะท่าทีของผู้แทนทางการทูตของฝ่ายสัมพันธมิตรที่ไม่สอดคล้องกันนี้ทำให้เห็นได้ว่า รัฐบาลฝ่ายสัมพันธมิตรมีการขัดแย้งกันในเรื่องผลประโยชน์ที่ยากที่จะตกลงกันได้ และการร่วมกันชักชวนรัฐบาลไทยก็เป็นไปได้ยากยิ่งขึ้น พร้อมกันนั้นพระองค์ก็ได้กราบบังคมทูลแนะนำมาตรการในการปฏิบัติของรัฐบาลไทยเพื่อเป็นการวางพื้นฐานและเป็นเหตุผลสำหรับการดำเนินการตัดความสัมพันธ์ทางการทูตและประกาศสงครามต่อฝ่ายมหาอำนาจกลางเมื่อถึงเวลาอันสมควร ทั้งนี้ โดยที่รัฐบาลไทยจะไม่ตั้งเงื่อนไขข้อเรียกร้องอันใดจากฝ่ายสัมพันธมิตรเป็นพิเศษ[1]

ในวันที่ 1 มิถุนายน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงเรียกประชุมเสนาบดีสภาเป็นการพิเศษอีกครั้งหนึ่ง ดูเหมือนว่าพระองค์จะทรงเห็นพ้องกับลายพระหัตถ์ของเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ รวมทั้งข้อแนะนำเกี่ยวกับมาตรการของรัฐบาลไทย ดังความใน "พระราชดำรัสในที่ประชุมเสนาบดีสภาแถลงพระบรมราโชบายเด็ดขาดในเรื่องรบายคนชาติเยอรมันออกจากราชการ" ที่ว่า

> ข้าพเจ้าได้ไตร่ตรองต่อมาถึงเรื่องนี้อีก ทั้งประกอบกับความเห็นของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิศณุโลกประชานารถ ซึ่งได้สนองมายังข้าพเจ้า อันเป็นความเห็นตรงกับราโชบายของข้าพเจ้าเอง ข้าพเจ้าจึงเป็นอันตกลงใจแน่นอนแล้วว่า จะควรดำเนินรัฐประศาสโนบายอย่างไรต่อไป[2]

โดยอาศัยการดำเนินการตามมาตรการที่เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถกราบทูลแนะนำซึ่งที่ประชุมเสนาบดีสภาได้ลงมติยอมรับนั้นเอง ในวันที่ 22 กรกฎาคม รัฐบาลไทยก็ได้ประกาศตัดความสัมพันธ์ทางการทูตและประกาศสงครามต่อฝ่ายมหาอำนาจกลาง

---

[1]กจช., ร.6 ต.15.2/2, "เจ้าฟ้าจักรพงษ์ฯ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ," หัวหิน, 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2460.

[2]กจช., ร.6 ต.15.2/2, "พระราชดำรัสในที่ประชุมเสนาบดีสภา แถลงพระพระบรมราโชบายเด็ดขาดในเรื่องรบายคนชาติเยอรมันออกจากราชการ," กรุงเทพฯ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2460.

ไม่ต้องสงสัยเลยว่าลายพระหัตถ์ของเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถฉบับวันที่ 29 พฤษภาคม นั้นมีความสำคัญในการประกอบการตัดสินพระทัยเด็ดขาดของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวตามที่ปรากฏออกมาเป็นมติของที่ประชุมเสนาบดีสภา วันที่ 1 มิถุนายน เป็นอย่างมาก อย่างไรก็ดี การตัดสินใจเข้าสู่สงครามของรัฐบาลไทยในครั้งนี้นับได้ว่าส่วนหนึ่งเป็นความสำเร็จของนายลอริส-เมลิกอฟ อรรคราชทูตรุสเซียซึ่งเข้ามามีบทบาทในกรณีนี้นับตั้งแต่แรกที่เดินทางมาถึงกรุงเทพฯ สาเหตุที่แท้จริงของการตัดสินใจของรัฐบาลไทยนี้ดังที่เห็นได้จากในพระราชาธิบายและในพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในวันที่ 28 พฤษภาคม และ 1 มิถุนายน ตามลำดับนั้นก็คือ ความวิตกต่อการที่จะต้องอยู่อย่างโดดเดี่ยวและความหวังในผลประโยชน์ทางการค้าที่จะได้รับจากข้อตกลงพิเศษของฝ่ายสัมพันธมิตรในภายหลังสงคราม เมื่อพิจารณาสาเหตุเหล่านี้แล้วก็จะเห็นได้ว่าล้วนแต่เป็นเหตุผลที่นายลอริส-เมลิกอฟ เคยยกมาอ้างในการโน้มน้าวพระดำริของเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถมาตั้งแต่แรก

นอกจากนั้น ความพยายามของนายลอริส-เมลิกอฟ ยังได้ก่อให้เกิดผลอีกประการหนึ่งซึ่งมีส่วนสำคัญไม่น้อยในการผลักดันให้รัฐบาลไทยตัดสินใจเข้าสู่สงครามเร็วขึ้นโดยไม่รอการชักชวนร่วมกันจากรัฐบาลฝ่ายสัมพันธมิตร นั่นคือความขัดแย้งกันในท่าทีของอรรคราชทูตฝ่ายสัมพันธมิตรบางประเทศที่มีต่อข้อเสนอของนายลอริส-เมลิกอฟในการร่วมกันเชิญชวนรัฐบาลไทยเข้าสู่สงคราม ในลายพระหัตถ์ที่เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉบับวันที่ 29 พฤษภาคม นั้น พระองค์ทรงอ้างถ้อยความที่นายลอริส-เมลิกอฟ เคยทูลพระองค์ภายหลังจากที่ได้ไปปรึกษาและขอความร่วมมือจากนายเดอริง และนายเดอริงได้คัดค้านข้อเสนอของนายลอริส-เมลิกอฟ นอกจากด้วยเหตุผลที่รัฐบาลอังกฤษกลัวว่าจะต้องเสียผลประโยชน์จากการเลิกพิกัดอัตราภาษีศุลกากรเดิมแล้ว นายเดอริงยัง

> เห็นว่าการที่กรุงสยามจะเข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตรนั้นไม่มีประโยชน์อันใดสำหรับประเทศอังกฤษ ตรงกันข้ามการที่กรุงสยามคงเป็นกลางเรื่อยไปนั้น ในเวลานี้หรือแม้เมื่อเสร็จสงครามแล้ว อังกฤษมีอิสระ (free hand) ที่จะทำ

อไร ๆ ได้ตามใจในเรื่องที่เกี่ยวกับประเทศสยามได้สะดวก กว่า แปลว่าถ้าเราเข้ากับอังกฤษแล้วก็จะต้องเป็นบุญคุณสวน 1 เปลา ๆ[1]

ในลายพระหัตถ์ฉบับนี้ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถยังได้ทรงวิจารณ์ว่ารัฐบาลอังกฤษเป็น "พวกที่คิดการจริง (practical politics)"[2] และในการดำเนินนโยบายนั้นคำนึงถึงผลประโยชน์ของรัฐบาลอังกฤษมากกว่าผลประโยชน์ของฝ่ายสัมพันธมิตร จริงอยู่แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและเสนาบดีส่วนใหญ่อาจจะไม่คล้อยตามคำกราบทูลของนายลอริส-เมลิกอฟ และคำวิจารณ์ท่าทีของรัฐบาลอังกฤษที่ตรงไปตรงมาและค่อนข้างรุนแรงของเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ แต่การที่นายเดอริงได้ยืนยันไม่เห็นด้วยกับการเชิญชวนรัฐบาลไทยเข้าสงครามและการที่นายนิชิพยายามขัดขวางการตัดสินใจเข้าสงครามของรัฐบาลไทยก็ย่อมทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและบรรดาเสนาบดีเกิดความสงสัยกันขึ้นไม่น้อยว่า ฝ่ายสัมพันธมิตรอาจมีโครงการพิเศษเพื่อสนองผลประโยชน์ซึ่งกันและกันในกลุ่มของตนภายหลังสงคราม โดยที่ไม่ปรารถนาจะให้ประเทศอื่น ๆ มีส่วนร่วมด้วย ความระแวงดังกล่าวย่อมมีส่วนในการผลักดันให้รัฐบาลไทยดำเนินการตัดสินใจเด็ดขาดเร็วกว่าที่ใครจะคาดคิดอย่างไม่ต้องสงสัย

อย่างไรก็ดี ความสำเร็จของนายลอริส-เมลิกอฟครั้งนี้ก็หาได้สนองจุดประสงค์ที่แท้จริงในความคิดของเขาไม่ ความพยายามของนายลอริส-เมลิกอฟดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นก็เพื่อว่าสถานการณ์ด้านการรบหรือการต่อรองของฝ่ายสัมพันธมิตรจะอยู่ในฐานะได้เปรียบกว่าฝ่ายมหาอำนาจกลาง ซึ่งจะมีผลทำให้สถานการณ์ภายในของรุสเซียดีขึ้น และรวมทั้งความมั่นคงของอำนาจของรัฐบาลชั่วคราวด้วย แต่ทว่าในเดือนพฤศจิกายน ของปีนั้นเอง กลุ่มบอลเชวิคส์ (Bolsheviks) ก็สามารถยึดอำนาจการปกครองส่วนกลางได้จากรัฐบาลชั่วคราว สถานการณ์ภายในของรุสเซียตกอยู่ในสภาพที่เลวร้ายเกินกว่าที่รัฐบาลชั่วคราว

---

[1] กจช., ร.6 ต.15.2/2, "เจ้าฟ้าจักรพงษ์ฯ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ," หัวหิน, 29 พฤษภาคม พ.ศ.2460.

[2] ในที่นี้น่าจะหมายถึง พวกที่พิจารณาการเมืองโดยสภาพที่เป็นจริง.

คาดคิด ความพยายามของรัฐบาลชั่วคราวในอันที่จะปรับปรุงสภาพการณ์ภายในในขณะเดียวกันที่พยายามจะรักษาอุดมการ ของฝ่ายสัมพันธมิตรโดยไม่ยอมผละจากสงครามและลงนามในสัญญาสงบศึกโดยเอกเทศเพื่อหันมาปรับปรุงแก้ไขปัญหาภายในอย่างเต็มที่ จึงนับเป็นการดำเนินนโยบายที่ผิดพลาดอย่างยิ่งของรัฐบาลชั่วคราวของรุสเซีย

<u>บทบาทของนายลอริส-เมลิกอฟ ภายหลังที่รัฐบาลไทยตัดสินใจที่จะเข้าสงคราม</u>

นับตั้งแต่สงครามระหว่างรุสเซียและญี่ปุ่นในปี ค.ศ. 1904 (พ.ศ.2446) ที่ทำให้บทบาททางการเมืองของรุสเซียในประเทศไทยต้องลดลงและความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศทั้งสองห่างเหินไม่สนิทสนมเหมือนในระยะแรกเริ่มเป็นเวลายาวนานพอสมควรนั้น กล่าวได้ว่าการที่นายลอริส-เมลิกอฟ ได้รับแต่งตั้งให้เข้ามาดำรงตำแหน่งอรรคราชทูตที่กรุงเทพฯ และความพยายามของเขาในการดำเนินการทุกวิถีทางที่จะให้รัฐบาลไทยเข้ารวมสงครามโลกครั้งที่หนึ่งนั้น เป็นการเริ่มบทบาททางการเมืองของรุสเซียในประเทศไทยอีกครั้งหนึ่งอย่างแท้จริง ก่อนหน้านั้น ท่าทีของรัฐบาลรุสเซียที่มีต่อสนธิสัญญาทางการค้ากับประเทศไทยฉบับถาวร รวมทั้งการเสนอบอกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตโดยที่รัฐบาลไทยไม่ได้เรียกร้องขึ้นก่อนนั้นนับเป็นความพยายามขั้นแรกของการที่จะกลับเข้ามามีบทบาททางการเมืองอยู่ในประเทศไทย แต่ความพยายามครั้งนั้นก็หาได้ประสบความสำเร็จเท่ากับความพยายามของนายลอริส-เมลิกอฟ ไม่ นับตั้งแต่ที่เดินทางมาถึง บทบาทของนายลอริส-เมลิกอฟ ไม่ได้ด้อยไปกว่าบทบาทของผู้แทนทางการทูตฝ่ายสัมพันธมิตรคนอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นนายเดอริง อรรคราชทูตอังกฤษ หรือนายเลอแฟบวร์-ปองตาลิส อรรคราชทูตฝรั่งเศส ในบางกรณีดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น บทบาทของนายลอริส-เมลิกอฟ ได้เข้ามามีอิทธิพลทางความคิดเห็นต่อผู้นำสำคัญในคณะรัฐบาลไทยบางคนโดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ

ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ความสำเร็จจากความพยายามข้างต้น นายลอริส-เมลิกอฟได้มองเห็นหนทางและพยายามที่จะขยายบทบาททางการเมืองของรุสเซียในประเทศไทยออกไป อย่างน้อยที่สุดการตัดสินใจของรัฐบาลไทยที่จะเข้าสงครามอย่างแน่วแน่ก็ได้ทำ

ให้นายลอริส-เมลิกอฟ เกิดความภูมิใจและเข้าใจว่ารัฐบาลไทยได้ให้ความเชื่อถือและไว้วางใจในความเห็นของเขามากกว่าของนักการทูตคนอื่น ๆ นายลอริส-เมลิกอฟเป็นผู้แทนทางการทูตต่างประเทศคนแรกที่ทราบมติของที่ประชุมเสนาบดีสภา วันที่ 1 มิถุนายน เพียงวันเดียวหลังจากวันประชุมจากลายพระหัตถ์เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถที่มีมาประทานเป็นการส่วนพระองค์[1] ทั้งที่มตินี้เป็นที่เข้าใจว่าจะเป็นความลับสำหรับผู้แทนทางการทูตต่างประเทศจนกว่ารัฐบาลไทยจะเตรียมมาตรการบางอย่างพร้อม จึงจะแจ้งให้แก่ผู้แทนทางการทูตของฝ่ายสัมพันธมิตรอย่างเป็นทางการ ไม่เพียงแต่เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถเท่านั้นที่ทำให้นายลอริส-เมลิกอฟ เข้าใจว่าตนกำลังเป็นต่อในการสร้างความนิยมในบรรดาผู้นำของรัฐบาลไทย แต่ยังรวมไปถึงกรมพระยาเทวะวงศวโรปการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศของไทยซึ่งเป็นที่รู้กันดีว่าทรงมีความชอบพอและสนิทสนมกับนายเดอริงมากกว่าผู้แทนทางการทูตคนอื่น ๆ ในรายงานที่มีไปยังกระทรวงการต่างประเทศรุสเซีย ดูเหมือนนายลอริส-เมลิกอฟ จะรู้สึกภูมิใจเป็นอย่างมากที่กรมพระยาเทวะวงศวโรปการได้แจ้งมติการสินใจของรัฐบาลไทยอย่างเป็นทางการในขณะที่นายลอริส-เมลิกอฟ ไม่แน่ใจนักว่า นายเดอริงจะได้รับทราบมตินี้แล้ว[2] กล่าวอีกนัยหนึ่ง นายลอริส-เมลิกอฟ เชื่อว่ารัฐบาลไทย โดยเฉพาะกรมพระยาเทวะวงศวโรปการ ซึ่งเคยให้ความไว้วางใจแก่นายเดอริงมากเป็นพิเศษนั้นได้เริ่มเปลี่ยนแปลงท่าทีมาให้ความไว้วางใจและความเชื่อมั่นแก่นายลอริส-เมลิกอฟมากกว่า

หอสมุดกลาง สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

---

[1] PKD...II, "Document No. 157: Letter from Prince Chakrabongse to I.G. Loris-Melikov on the decision of the King of Siam to join the Entente, dated Hua Hin, 20 May (2 June) 1917," pp. 293-4. ดูภาคผนวก ฉ.

[2] PKD...II, Document No. 158: Secret telegram from I.G. Loris-Melikov to the Russian Minister of Foreign Affairs on the possibility of Siam's declaring war on Germany, No. 20, dated Bangkok, 30 May (12 June) 1917," p. 296.

ภายหลังที่รัฐบาลไทยตัดสินใจแน่นอนที่จะประกาศสงครามกับฝ่ายมหาอำนาจกลาง นายลอริส-เมลิกอฟ ก็ได้พยายามที่จะทำให้อิทธิพลทางการเมืองของรุสเซียในประเทศไทยเพิ่มมากขึ้น ในตอนต้นเดือนกรกฎาคม นายลอริส-เมลิกอฟ ได้มีจดหมายเป็นทางการกราบทูลกรมพระยาเทวะวงศวโรปการ เพื่อขอทราบรายชื่อชาวต่างประเทศที่เข้ารับราชการไทยอยู่ และได้ทูลทาบทามเป็นนัยที่จะขอตำแหน่งที่ปรึกษาหน่วยงานต่าง ๆ ที่ว่างลงจากการที่ที่ปรึกษาเดิมที่เป็นชาวเยอรมันถูกปลดออกจากตำแหน่งให้แก่ชาวรุสเซีย แต่ความพยายามของนายลอริส-เมลิกอฟ ก็ต้องล้มเหลว นับเป็นความเข้าใจผิดของนายลอริส-เมลิกอฟ ที่ด่วนสรุปเอาว่ากรมพระยาเทวะวงศวโรปการได้ให้ความไว้วางใจและความเชื่อมั่นแก่ตนมากเป็นพิเศษ เพราะอันที่จริงพระองค์ทรง "รำคาญ" ความพยายามของลอริส-เมลิกอฟ ไม่น้อย ดังที่ได้ทรงรับสั่งกับนายเดอริงและปรากฏอยู่ในรายงานของนายเดอริงที่ว่า "พวกอรรคราชทูตที่มีผลประโยชน์อยู่ในประเทศไทยน้อยที่สุดและไม่ค่อยจะมีอะไรทำนั้นได้ทำให้พระองค์ยุ่งยากมากกว่าอรรคราชทูตคนอื่น ๆ พระองค์ทรงหมายถึงนายลอริส-เมลิกอฟ อย่างแน่นอน"[1]

ดังนั้นภายหลังจากที่ต้องตามทวงถามหลายต่อหลายครั้ง สองเดือนต่อมานายลอริส-เมลิกอฟ จึงได้รับรายชื่อที่ปรึกษาและข้าราชการชาวต่างประเทศของรัฐบาลไทยจากกรมพระยาเทวะวงศวโรปการ ซึ่งก็เป็นระยะเวลาที่ตำแหน่งต่าง ๆ ที่ว่างลงได้รับการบรรจุใหม่เรียบร้อยไปแล้ว แต่ถึงจะได้รับคำตอบเร็วไปกว่านั้น ก็ยังเป็นที่สงสัยอยู่ว่า กับสภาวะการณ์อันวุ่นวายภายในประเทศรุสเซีย และภาวะสงครามที่รัฐบาลรุสเซียเผชิญอยู่ จะมีชาวรุสเซียหรือข้าราชการรุสเซียคนใดที่มีคุณสมบัติพร้อมที่จะได้รับอนุมัติจากรัฐบาลรุสเซียเข้ามารับราชการในประเทศไทย

ในขณะเดียวกัน นายลอริส-เมลิกอฟ ก็ดูเหมือนจะพยายามเข้ามามีบทบาทในข้อขัดแย้งระหว่างอรรคราชทูตอังกฤษและฝรั่งเศสที่กรุงเทพฯ ที่เกี่ยวกับกรณีการใช้ประโยชน์

---

[1] FO. 371/3027, "Dering-Balfour," No. 102, Conf., Bangkok: July 11, 1917.

จากเรือกลไฟสินค้าของเยอรมันที่จอดอยู่ในน่านน้ำไทยและจะถูกรัฐบาลไทยยึดไว้ในทันที ที่ประกาศสงคราม ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ด้วยความไม่พอใจที่นายเดอริงได้ยืนกรานไม่เห็นด้วยกับความพยายามของตนที่จะให้ฝ่ายสัมพันธมิตรร่วมกันชักชวนรัฐบาลไทยเข้าสงคราม ดังที่ปรากฏในรายงานที่ส่งกลับไปยังรัฐบาลรุสเซีย[1] นั้น นายลอริส-เมลิกอฟ จะต้องมีความเห็นอกเห็นใจและมีท่าทีสนับสนุนการทวงสิทธิของอรรคราชทูตฝรั่งเศสเพื่อใช้ประโยชน์จากเรือกลไฟสินค้าของเยอรมันที่รัฐบาลไทยได้ยึดไว้ โดยไม่ยอมให้รัฐบาลอังกฤษได้ใช้ประโยชน์จากเรือเหล่านี้แต่เพียงฝ่ายเดียว นอกไปจากนั้นนายลอริส-เมลิกอฟ ยังได้กล่าวหานายเดอริงต่อรัฐบาลของตนว่า นายเดอริงก็เช่นเดียวกันกับชาวอังกฤษอื่น ๆ "ที่พยายามดำเนินการตักตวงผลประโยชน์ทุก ๆ อย่างเท่าที่จะทำได้จากสถานการณ์ [ที่รัฐบาลไทยเข้าสู่สงคราม] เพื่อประเทศของตน"[2]

เป็นที่น่าสนใจมากว่าในขณะเดียวกับที่นายลอริส-เมลิกอฟเริ่มมีท่าทีที่จะทำการต่อต้านบทบาทและอิทธิพลทางการเมืองของอังกฤษในประเทศไทยนั้น เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถก็ได้ทรงแสดงพระองค์เป็นผู้นำในการต่อต้านอิทธิพลทางการเมืองของรัฐบาลอังกฤษในคณะรัฐบาลไทยอย่างเปิดเผยเป็นครั้งแรก ในลายพระหัตถ์ที่พระองค์มีถึงพระยาบุรีนวราษฐราชเลขานุการในพระองค์นั้น พระองค์ได้แนบ "บรรทึกความเห็น เรื่องรัฐบาลสยามอยู่ใต้อิทธิพลของอังกฤษมากเกินไป" อันเป็นความเห็นส่วนพระองค์ เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้ส่งสำเนาอีกฉบับหนึ่งไปถวายกรมพระยาเทวะวงศวโรปการ[3] ใน "บรรทึกความเห็น" ฉบับนี้ พระองค์ได้วิพากษ์วิจารณ์ท่าทีของ

---

[1] ดู PKD...II, "Document No. 160: Letter from I.G. Loris-Melilov to M.I. Tereshchenko on the occasion of Siam's joining the Entente, dated Bangkok, 30 May (12 June) 1917," pp. 296-300.

[2] PKD...II, "Document No. 168:...," p. 307.

[3] กจช., ร.6 ต.15.2/5, "เจ้าฟ้าจักรพงษ์ฯ ถึง พระยาบุรีฯ," กรุงเทพฯ, 6 สิงหาคม พ.ศ. 2460.

รัฐบาลไทยอย่างรุนแรงว่า ในหลายกรณีรัฐบาลไทยดำเนินการอย่างอะลุ่มอล่วยต่อรัฐบาลอังกฤษ โดยไม่คำนึงถึงเกียรติยศของรัฐบาลไทยเอง พระองค์เห็นว่า การที่รัฐบาลไทยแสดงความเอาอกเอาใจให้สัมปทานผลประโยชน์และปฏิบัติต่อรัฐบาลอังกฤษดีเกินหน้ารัฐบาลสัมพันธมิตรอื่น ๆ อย่างมีอคติเช่นนี้ ย่อมเป็นการเสี่ยงต่อเอกราชและอธิปไตยของประเทศไทยเป็นอย่างยิ่ง ประการสำคัญ พระองค์ทรงถึงกับ "กล่าวหา" ว่า

> เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศทรงสนิทสนมและทรงเชื่อฟังนับถือทูตอังกฤษมาก ทรงหารือในกิจการทุกสิ่งทุกอย่างกับทูตอังกฤษ สังเกตุดูในขณะนี้ ทูตอังกฤษทำนาที่ปฤกษาราชการต่างประเทศแทนพระยากัลยาณไมตรี [นายเวสเตนการด] หรือมิศเตอรปิตุกินนั้นทีเดียว ในข้อนี้โดยเฉพาะเหนว่าไม่นาจะเป็นอย่างยิ่ง เพราะทูตอังกฤษนั้นย่อมมีนาที่รักษาผลประโยชน์ของอังกฤษ ต้องนึกถึงประโยชน์ของอังกฤษเป็นใหญ่ไม่ใช่ของไทย ถึงแมเขาจะมีความรักใคร่ไทยเราเพียงใดก็ดี เขาจะละทิ้งนาที่ของเขาเสียไม่ได้เลย มิฉนั้นเขาก็เป็นคนทรยศต่อนาที่[1]

อันที่จริงก่อนหน้านั้น พระองค์ก็เคยทรงวิจารณ์และแสดงความไม่พอพระทัยในท่าทีของนายเดอริงที่มีต่อการร่วมชักชวนรัฐบาลไทยเข้าสู่สงครามมาแล้ว ดังปรากฏในลายพระหัตถ์ของพระองค์ฉบับวันที่ 29 พฤษภาคม ที่กล่าวถึงข้างต้น

ปฏิกิริยาของเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถและนายลอริส-เมลิกอฟ ที่มีต่อบทบาทและอิทธิพลทางการเมืองของอังกฤษในคณะรัฐบาลไทยดูเหมือนจะสอดคล้องต้องกัน และน่าจะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เพราะนับแต่ที่นายลอริส-เมลิกอฟเข้ามามีบทบาทในการชักชวนรัฐบาลไทยเข้าสงครามครั้งนี้นั้น เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถได้ประทานความสนิทสนมแก่อรรคราชทูตรุสเซียผู้นี้มากมายอย่างเห็นได้ชัด รวมทั้งได้ให้เข้าเฝ้าปรึกษาเรื่องราวต่าง ๆ

---

[1] กจช., ร.6 ต.15.2/5, "บรรทึกความเห็น เรื่องรัฐบาลสยามอยู่ใต้อินฟลูอนซ์อังกฤษมากเกินไป," กรุงเทพฯ, 6 สิงหาคม พ.ศ.2460 .

อยู่บ่อยครั้ง แต่ก็เป็นการยากที่จะระบุแน่ชัดว่าทั้งสองมีเป้าหมายร่วมกันหรือไม่อย่างไรในการที่มีท่าทีต่อต้านบทบาทและอิทธิพลของอังกฤษในประเทศไทย[1] อย่างไรก็ดีในจดหมายฉบับหนึ่งของนายลอริส-เมลิกอฟที่มีถึงหัวหน้าแผนกการเมืองภาคตะวันออกไกลของรุสเซียในระยะเวลาต่อมา ซึ่งนับเป็นรายงานทางการทูตที่อื้อฉาวที่สุดฉบับหนึ่งของรัฐบาลซั่วคราวรุสเซียที่เกี่ยวกับกิจการทางด้านตะวันออกไกล ดังจะได้กล่าวถึงในบทต่อไปนั้น นายลอริส-เมลิกอฟ ถึงกับกล่าวโดยอ้างว่าได้รับการบอกเล่าจากอรรคราชทูตฝรั่งเศสว่า กรมพระยาเทวะวงศวโรปการทรงได้รับเงินตอบแทนพิเศษจากรัฐบาลอังกฤษในการที่พระองค์ทรงช่วยเหลือสนับสนุนรัฐบาลอังกฤษในการขัดแย้งกับรัฐบาลฝรั่งเศสเกี่ยวกับผลประโยชน์ในประเทศไทย ในจดหมายฉบับนี้ นายลอริส-เมลิกอฟ ยังได้อ้างแผนการของรัฐบาลอังกฤษในการเข้ายึดครองประเทศไทยทั้งหมดแต่ผู้เดียว หรือไม่ก็อาจจะแบ่งครึ่งกับรัฐบาลฝรั่งเศส แต่แผนการดังกล่าวต้องล้มเหลวลงด้วยการที่รัฐบาลไทยตัดสินใจเข้าร่วมสงครามข้างฝ่ายสัมพันธมิตรซึ่งทำให้รัฐบาลอังกฤษไม่กล้าที่จะทำเช่นนั้น[2] ท่าทีของนายลอริส-เมลิกอฟ ในจดหมายฉบับนี้แสดงให้เห็นว่า นายลอริส-เมลิกอฟ ได้เข้าร่วมมือกับเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถไม่เพียงแต่ในกรณีต่อต้านอิทธิพลของรัฐบาลอังกฤษเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงกรมพระยาเทวะวงศวโรปการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ซึ่งบุคคลทั้งสองมีความเห็นว่าทรงเป็นผู้นำในการสนับสนุนนโยบายนิยมอังกฤษในคณะรัฐบาลไทย

---

[1] ภายหลังต่อมา ในลายพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ถึง พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ฯ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงสันนิษฐานว่า ท่าทีของเจ้าฟ้าจักรพงษ์ฯ และนายลอริส-เมลิกอฟ ที่มีต่ออิทธิพลของอังกฤษในประเทศไทยที่สอดคล้องต้องกันนี้ เป็นผลจากการยุยงของนายเลอแฟบวร์-ปองตาลิส อรรคราชทูตฝรั่งเศสซึ่งมีความอิจฉาและต้องการขัดขวางผลประโยชน์ของอังกฤษในประเทศไทย ดู กจช., ร.6 ต.15.4/4, "ลายพระราชหัตถเลขา ถึง พระองค์เจ้าจรูญ," ลับ, คำแปล, หาดเจ้าสำราญ, 20 มิถุนายน พ.ศ.2461.

[2] กจช., ร.6 ต.15/24, "Letter of our Russian Ambassador [sic] in Siam to Mr. Kazakoff, Chief of the Political Section of the Far East, dated Bangkok, September 11/24, 1917."

แต่บทบาทของนายลอริส-เมลิกอฟในการต่อต้านอิทธิพลทางการเมืองของอังกฤษในประเทศไทยและรวมทั้งท่าทีในการต่อต้านกรมพระยาเทวะวงศวโรปการก็ดำเนินไปได้ในช่วระยะอันสั้น เพราะในทันทีที่รัฐบาลซั่วคราวได้รับรายงานเกี่ยวกับการขัดแย้งระหว่างผู้แทนทางการทูตของอังกฤษและฝรั่งเศสที่กรุงเทพฯ และการที่นายลอริส-เมลิกอฟมีท่าทีจะเข้าแทรกแซงการขัดแย้งนี้โดยสนับสนุนฝ่ายฝรั่งเศส รัฐบาลซั่วคราวก็ได้มีคำสั่งทางโทรเลขให้ระงับการเข้าแทรกแซงใด ๆ ทั้งสิ้น[1] ดูเหมือนรัฐบาลซั่วคราวจะตระหนักดีว่าความพยายามที่จะขยายบทบาทเข้ามาในภูมิภาคที่ห่างไกลจากเขตผลประโยชน์ที่แท้จริงของรุสเซียในขณะนั้น และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้าแทรกแซงกรณีดังกล่าวซึ่งรุสเซียไม่มีส่วนได้เสียโดยตรงนั้น อาจก่อให้เกิดความบาดหมางกันขึ้นกับรัฐบาลฝ่ายสัมพันธมิตรบางประเทศที่มีผลประโยชน์อยู่ในภูมิภาคนั้นมาก่อน สภาพการณ์ภายในของรุสเซียในขณะนั้นย่อมทำให้รัฐบาลซั่วคราวจำต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์และความร่วมมืออันดีที่มีอยู่กับมหาอำนาจเหล่านั้นรวมทั้งความสนับสนุนเพื่อความมั่นคงของรัฐบาลซั่วคราวเองด้วย

ประการสำคัญ การปฏิวัติเดือนตุลาคมของพวกบอลเชวิคส์ในวันที่ 7 พฤศจิกายน ค.ศ. 1917 (หรือวันที่ 25 ตุลาคม ตามระบบปฏิทินเก่า) ได้มีผลให้รัฐบาลซั่วคราวต้องอพยพลี้ภัยออกจากกรุงเปโตรกราด ซึ่งทำให้นายลอริส-เมลิกอฟต้องเผชิญกับปัญหาสำคัญที่เกี่ยวกับฐานะของตนในประเทศไทยและปัญหาที่เกี่ยวกับการรับรองรัฐบาลซั่วคราวโดยรัฐบาลไทย ด้วยปัญหาดังกล่าวนี้ นายลอริส-เมลิกอฟจึงไม่อาจที่จะรักษาบทบาทของตนได้ต่อไป

พิจารณาจากความเคลื่อนไหวที่เริ่มมาตั้งแต่ต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงการปฏิวัติเดือนตุลาคมในประเทศรุสเซีย โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า ตำแหน่งรัชทายาทโดยอนุโลมและสิทธิการสืบราชบัลลังก์ของเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถซึ่งทรงเป็นผู้มีความศรัทธาในพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 และประเทศรุสเซียอย่างแนบแน่นนั้น เป็นสาเหตุจูงใจประการสำคัญในการสนับสนุนให้รัฐบาลรุสเซียคิดที่จะกลับเข้ามาสถาปนาบทบาทและ

---

[1] ดู เพิ่งอ้าง.

อิทธิพลทางการเมืองอยู่ในประเทศไทย อย่างไรก็ดีการที่ประเทศรุสเซียและประเทศไทยไม่เคยมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่เห็นได้ชัดมาก่อน ทั้งรัฐบาลรุสเซียก็ไม่มีเป้าหมายแน่นอนที่จะขยายแหล่งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเข้ามาในภูมิภาคนี้ จึงทำให้ขาดปัจจัยสำคัญที่จะสนับสนุนการขยายบทบาททางการเมืองในประเทศไทย

ปัญหาสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศที่คับขันของรัฐบาลไทยที่เคยเป็นโอกาสเดียวที่ชักนำรัฐบาลรุสเซียเข้ามามีบทบาททางการเมืองนั้น ในตอนต้นทศวรรษที่สองของคริสตศตวรรษที่ 20 ก็แทบจะกล่าวได้ว่าปัญหาดังกล่าวได้คลี่คลายไปในทางที่ดีมากกว่าทุกสมัยที่ผ่านมานับตั้งแต่ที่ประเทศไทยตกลงใจดำเนินความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศทางตะวันตกในตอนกลางของศตวรรษก่อน ดังนั้นจึงไม่มีความจำเป็นอันใดในส่วนของรัฐบาลไทยที่จะเรียกร้องให้รัฐบาลรุสเซียเข้าแทรกแซงสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศของไทยอีกเหมือนในตอนปลายของศตวรรษที่ผ่านมา

ประเด็นดังกล่าวข้างต้นนับเป็นประเด็นที่น่าสนใจมาก ในการพิจารณาการเข้ามามีบทบาททางการเมืองของรุสเซียในประเทศไทยระหว่างสองสมัย คือระหว่างปลายคริสตศตวรรษที่ 19 และในตอนต้นของคริสตศตวรรษที่ 20 เพราะในระหว่างสงครามโลกครั้งที่หนึ่งนี้เกิดจากความจำเป็นของทางฝ่ายรุสเซียเองที่ผลักดันให้รัฐบาลซั่วคราวเข้ามามีบทบาททางการเมืองในประเทศไทย และเช่นกัน เนื่องจากสถานการณ์ภายในทำให้รัฐบาลซั่วคราวจำเป็นต้องพิจารณาขอบเขตของการเข้ามามีบทบาทครั้งนี้ด้วยความระมัดระวังเพื่อไม่ให้กระทบกระเทือนหรือขัดแย้งกับผลประโยชน์ของมหาอำนาจสัมพันธมิตรอื่น ๆ ในขณะเดียวกับที่เป็นที่เห็นได้ว่า นายลอริส-เมลิกอฟมีหน้าที่ที่จะพยายามสร้างอิทธิพลทางการเมืองของรุสเซียขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

สำหรับรัฐบาลไทย ความกระตือรือร้นในตอนต้นรัชกาลในอันที่จะฟื้นฟูความสัมพันธ์ที่ห่างเหินกันไปชั่วระยะเวลาหนึ่งในปีหลัง ๆ ของรัชกาลก่อนให้แนบแน่นดังเดิมนั้น ไม่น่าจะมีเหตุผลอื่นใดนอกเหนือไปจากอิทธิพลของเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ ผู้ซึ่งได้เข้ามามีบทบาทสำคัญอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองจนกระทั่งความสัมพันธ์ทางการทูตได้ยุติลงในระยะเวลาต่อมา

จากท่าทีของเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถที่มีต่อนโยบายต่างประเทศของไทยในระยะหลัง ๆ อาจพิจารณาได้ว่าพระองค์ทรงพยายามที่จะฟื้นฟูความสัมพันธ์กับประเทศรุสเซียเพื่อลดอิทธิพลทางการเมืองของรัฐบาลอังกฤษในประเทศไทย ในกรณีดังกล่าวเมื่อเปรียบเทียบกับความเคลื่อนไหวในปีท้าย ๆ ของคริสตศตวรรษที่ 19 และปีแรก ๆ ของคริสตศตวรรษที่ 20 แล้ว จะมองเห็นความคล้ายคลึงกันไม่น้อย ในประเด็นที่ว่าความสัมพันธ์กับประเทศรุสเซียได้เข้ามามีบทบาทอยู่ในความขัดแย้งภายในคณะรัฐบาลไทยเกี่ยวกับนโยบายการต่างประเทศ แต่ทั้งนี้บทบาทที่มีอยู่ในระหว่างทศวรรษที่สองของคริสตศตวรรษที่ 20 นี้ก็นับว่าน้อยมากไม่เท่าก่อนหน้านั้นและรวมทั้งปรากฏให้เห็นในช่วระยะเวลาอันสั้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย